

درسنامه

فقه و مناسک

(ویراست هشتم / ۱۴۰۲)

آموزش تکمیلی

از سلسله درس های فقه و مناسک

حجت الاسلام والمسلمین استاد عباس ظهیری

تهیه و تدوین:

حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری

در سنامه فقه و مناسک - ویراست هشتم / ۱۴۰۲

(از سلسله درس‌های فقه و مناسک حجت الاسلام والمسلمین استاد عباس ظهیری)

تهیه و تدوین: حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری
مشاور: حجت الاسلام والمسلمین منصور مظاهری
تهیه‌شده: معاونت فرهنگی - مدیریت امور آموزشی و فرهنگی
آماده‌سازی متن: حسن عموعبداللہی
نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۴۰۱
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۵۰۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق محفوظ است

تهران: خیابان آزادی، نبش رودکی، سازمان حج و زیارت، طبقه اول،

معاونت فرهنگی - مدیریت امور آموزشی و فرهنگی

قم: بلوار عمار یاسر، خیابان شهید قدوسی،

حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، طبقه هفتم

تلفن: ۶۴۵۱۲۱۵۱ - ۰۲۱ و ۳۷۱۸۶۷۳۰ - ۰۲۵

سامانه آموزش کارگزاران فرهنگی: <http://amoozshbeseh.ir>

پیش‌گفتار

بن‌مایه ابعاد مختلف اجتماعی و سیاسی حج و تأمین مراتب حضور آن بر اساس آموزه‌های اسلامی، انجام درست مناسک می‌باشد؛ چنانچه امام خمینی (ره) در پیام حج‌شان می‌فرماید:

مراتب معنوی حج، که سرمایه حیات جاودان است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید. حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود.^۱

این رویکرد و نگاه به مناسک حج، سبب شده است که تعلیم و آموزش مناسک حج یکی از وظایف و مأموریت‌های اصلی و بنیادین روحانیون، معین‌ها و معینه‌ها در کاروان‌ها قرار گیرد. امام خمینی (ره) با نگاه به این رسالت مهم کارگزاران فرهنگی حج در اکثر پیام‌ها و بیاناتشان به انجام و مراقبت درست و تام در آموزش مناسک و فراگیری آن توصیه می‌کنند.

روحانیون معظم کاروان‌ها هم خود را صرف در تعلیم و تعلم مناسک حج کنند و بر مسئله‌دانان است که از همراهان خود مواظبت کنند که خدای نخواستہ تخلف از دستورات نشود.^۲

جایگاه رفیع مناسک در سفر الهی حج ایجاب می‌کند که روحانیون ارجمند به عنوان متصدیان اصلی امور دین و راهنمای زائران در انجام اعمال حج قبل از سفر آمادگی‌های لازم را برای احاطه بر مسائل، آراء و دیدگاه‌های مراجع گرانقدر تقلید کسب نمایند تا بتوانند در اداره جلسات و پاسخگویی به زائران و

۱. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۷۵.

۲. همان.

راهنمایی آنها به درستی ایفای نقش کنند و مردم نیز با اعتماد به ایشان وظایف شرعی خود را انجام دهند. این ضرورت، معاونت فرهنگی حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج را بر آن داشته است که با استفاده از تجارب گذشته، هر ساله قبل از اعزام کارگزاران محترم فرهنگی حج تمتع دوره آموزشی با عنوان «آموزش تکمیلی» با محوریت فقه و مناسك با روی کرد بازآموزی و ممارست بر منابع و مسائل مورد نیاز و مبتلابه را طراحی و اجرا نماید.

متن حاضر از مجموعه دروس ارائه شده توسط استاد ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین عباس ظهیری برای این دوره است که با مشورت حجت الاسلام والمسلمین مظاهری و جدیت و تلاش محقق و فاضل ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری استخراج و تدوین گردیده است. دسته‌بندی مطالب، حذف موارد تکراری و چینش مناسب و درسنامه‌ای و اختصار و تأکید بر مهم‌ترین مسایل مورد نیاز از ویژگی‌های این مجموعه است. ویراست جدید مجموعه، به‌روزرسانی فتاوی مراجع عظام تقلید و افزودن فتاوی برخی از علمای دیگر، از سال ۱۳۹۴ در دستور کار قرار گرفت که با بیگیری‌های مستمر، در سال جاری به نتیجه رسید. ارائه نظرات و پیشنهادهای اصلاحی روحانیون، معین‌ها، معینه‌ها و اساتید موجب امتنان خواهد بود.

لازم می‌دانیم از زحمات و مساعدت ارزنده حجج اسلام والمسلمین استاد ظهیری و هوشیاری و سایر عزیزانی که در ارائه مباحث و تهیه و تنظیم این مجموعه اهتمام ورزیدند تشکر و تقدیر نماییم.

معاونت فرهنگ

مدیریت امور آموزشی و فرهنگ

فهرست مطالب

مقدمه تدوینگر ۲۳

بخش اول:

عمره مفرده ۲۵

درس اول:

حکم، زمان و اعمال عمره مفرده ۲۷

هدف‌های آموزشی ۲۷

حکم عمره مفرده ۲۷

فاصله بین دو عمره مفرده ۲۸

فاصله بین عمره مفرده و عمره تمتع پس از حج ۳۰

درک ثواب عمرهٔ رجبیه ۳۱

زمان انجام عمره مفرده ۳۲

اعمال عمره مفرده ۳۲

خودآزمایی ۳۳

درس دوم:

احرام ۳۵

هدف‌های آموزشی ۳۵

میقات ذوالحلیفه (مسجد شجره) ۳۶

طریقهٔ احرام بانوان معذور در میقات شجره ۳۷

۳۸	اذن شوهر در نذر زن
۳۹	میقات عمره تمتع برای کسانی که داخل مکه هستند
۳۹	میقات عمره مفرده برای کسانی که داخل مکه هستند
۴۰	حکم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام
۴۱	حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام
۴۲	تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان
۴۴	موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن
۴۵	احرام از جدّه
۴۶	نذر احرام از جدّه
۴۷	۲. واجبات احرام
۴۷	الف) نیت
۴۸	ب) تلبیه
۵۲	ج) لباس احرام
۵۶	۳. محرمات احرام
۵۶	الف) محرمات مشترک
۵۷	ب) محرمات اختصاصی مردها
۵۷	ج) محرمات اختصاصی بانوان
۵۸	خشک کردن صورت با حوله و دستمال برای بانوان محرم
۵۸	نگاه در آینه
۵۹	کفاره چرب کردن بدن در حال اضطرار
۵۹	خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو
۶۰	استظلال از تنعیم تا مسجد الحرام
۶۰	استظلال با سایه متحرک در مسیر حرکت بعد از منزل نمودن
۶۱	استظلال در شب
۶۱	کفاره استظلال
۶۲	استفاده از کمر بند دوخته برای مردان در حال احرام
۶۲	ساعت مچی با بند دوخته
۶۳	استفاده از ماسک توسط بانوان محرم

فهرست مطالب ۹

۶۳	پوشیدن دستکش برای بانوان
۶۴	نشان دادن زیورآلات معمول به مرد توسط زن مُحرم
۶۴	۴. مستحبات احرام
۶۸	۵. مکروهات احرام
۷۰	خودآزمایی

درس سوم:

۷۱	طواف
۷۱	هدف‌های آموزشی
۷۱	واجبات طواف
۷۲	تذکرات قبل از شروع به طواف
۷۳	طهارت از حدث
۷۷	اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده
۷۸	انکشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج
۸۰	انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع پس از تقصیر
۸۰	مسئولیت و مبطلون نسبت به طواف و نماز آن
۸۰	۱. وظیفه مسئول
۸۱	۲. وظیفه مبطلون و مانند آن
۸۳	وظیفه مستحاضه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن
۸۳	۱. مستحاضه قلیله
۸۳	۲. مستحاضه متوسطه
۸۴	۳. مستحاضه کثیره
۸۷	وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس در طواف و نماز
۸۷	طهارت بدن و لباس از نجاست
۸۷	نجس شدن بدن و لباس در حال طواف
۸۸	علم به نجاست در اثنای طواف
۸۹	علم به نجاست بعد از طواف
۹۰	طواف با بدن یا لباس نجس نسیاناً
۹۰	چند مسأله در مورد طهارت از خبث در طواف

حدّ مطاف	۹۱
طواف در نیم طبقه جدید برای معذورین و غیرمعذورین	۹۳
شک در اشواط طواف	۹۶
ظن در اشواط طواف	۱۰۰
استمرار طواف در حال شکّ و تبدل آن به یقین	۱۰۱
قطع طواف بدون عذر	۱۰۲
حکم نیابت در برخی از اشواط طواف	۱۰۳
حکم اعاده اعمال لاحقه در فرض بطلان طواف یا سعی	۱۰۵
حکم خلل در بخشی از یک شوط طواف	۱۰۶
طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب	۱۰۸
خودآزمایی	۱۱۱

درس چهارم:

نماز طواف	۱۱۳
هدف‌های آموزشی	۱۱۳
نماز طواف	۱۱۳
مکان نماز طواف	۱۱۳
نماز طواف معذورین در نیم طبقه (خلف مقام)	۱۱۶
اذان و اقامه برای نماز طواف	۱۱۶
حکم تکلیفی و وضعی لزوم موالات بین طواف و نماز آن	۱۱۷
شک و ظن در رکعات نماز طواف	۱۱۸
شک و ظن در افعال نماز طواف	۱۱۹
وجوب تصحیح نماز	۱۱۹
وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف	۱۲۰
خودآزمایی	۱۲۲

درس پنجم:

سعی	۱۲۳
هدف‌های آموزشی	۱۲۳
سعی	۱۲۳

فهرست مطالب ۱۱

۱۲۳.....	سعی در مسعای جدید
۱۲۵.....	سعی در زیرزمین
۱۲۵.....	سعی در طبقات فوقانی
۱۲۵.....	سعی در طبقه فوقانی فعلی
۱۲۷.....	تکرار قسمت هروله از سعی به گمان و جوب
۱۲۸.....	تکرار قسمتی از سعی غفلتاً
۱۲۸.....	قطع سعی و شروع از اول
۱۲۹.....	حکم شک و ظن در اشواط سعی
۱۳۰.....	استمرار سعی با حالت شک و تبدل شک به یقین در ادامه
۱۳۱.....	تفاوت سعی با طواف
۱۳۱.....	تأخیر سعی تا شب
۱۳۱.....	تأخیر سعی تا روز بعد
۱۳۳.....	خودآزمایی

درس ششم:

۱۳۵.....	حلق یا تقصیر در عمره
۱۳۵.....	هدف‌های آموزشی
۱۳۶.....	کیفیت تقصیر
۱۳۶.....	تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود
۱۳۶.....	حکم وضعی تقصیر دیگری
۱۳۹.....	خودآزمایی

درس هفتم:

۱۴۱.....	طواف نساء و نماز آن
۱۴۱.....	هدف‌های آموزشی
۱۴۱.....	حکم تکلیفی طواف نساء
۱۴۲.....	جزئیت طواف نساء
۱۴۲.....	احکام وضعی و آثار مترتب بر طواف نساء

۱۲ در سنامه فقه و مناسك

۱۴۶.....	كیفیت نیت نایب در طواف نساء
۱۴۶.....	ترك طواف نساء
۱۴۷.....	شك در انجام طواف نساء
۱۴۹.....	تداخل در طواف نساء
۱۵۰.....	ترتیب بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفرده
۱۵۰.....	طواف نساء در عمره تمتع
۱۵۱.....	طواف نساء و طواف وداع نزد عامه
۱۵۲.....	خودآزمایی

بخش چهارم:

فقہ عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۱۹
درس بیستم:

۳۲۱.....	احکام تقلید
۳۲۱.....	هدفهای آموزشی
۳۲۱.....	عمل بدون تقلید
۳۲۲.....	تغییر مرجع تقلید
۳۲۲.....	حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم
۳۲۲.....	حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی
۳۲۳.....	بقاء بر تقلید مجتهد متوفی با فرض اعلمیت
۳۲۵.....	یادگیری احکام عمره و حج
۳۲۵.....	رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع
۳۲۷.....	خودآزمایی

درس بیست و یکم:

۳۲۹.....	احکام طهارت (وضو، غسل و...)
۳۲۹.....	هدفهای آموزشی
۳۲۹.....	مسح پا در وضو
۳۳۰.....	وضو گرفتن بانوان در مسجدالحرام
۳۳۱.....	اغسال

۳۳۵ غسل های جایگزین وضو
۳۳۶ خودآزمایی

درس بیست و دوم:

۳۳۷ احكام بانوان در حج و عمره
۳۳۷ هدفهای آموزشی
۳۳۷ احكام حیض
۳۳۸ معیار یائسگی
۳۴۰ خروج خون از مهبل
۳۴۰ تجاوز خون از ده روز
۳۴۴ نقاء متخلل (پاکی وسط در ایام حیض)
۳۴۶ حکم لکه بینی بانوان
۳۴۶ ورود حائض و جنب به مسجدین
۳۴۷ ورود مستحاضه به مسجدین
۳۴۷ حکم آمیزش در ایام استحاضه
۳۴۸ خودآزمایی

درس بیست و سوم:

۳۴۹ احكام نماز (۱)
۳۴۹ هدفهای آموزشی
۳۴۹ قرائت
۳۵۱ غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت
۳۵۲ جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره
۳۵۲ ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»
۳۵۳ معیار صحت قرائت
۳۵۴ رعایت مدّ در قرائت
۳۵۴ حکم تکلیفی رعایت مدّ
۳۵۴ حکم وضعی عدم رعایت مدّ در نماز
۳۵۵ وقف به حرکت
۳۵۵ وصل به سکون
۳۵۶ خودآزمایی

درس بیست و چهارم:

۳۵۷.....	احکام نماز (۲)
۳۵۷.....	هدف‌های آموزشی
۳۵۷.....	اذان و اقامه
۳۵۸.....	رکوع
۳۵۸.....	قرار دادن دست‌ها روی زانوها
۳۵۸.....	کیفیت نماز معذورین از رکوع و سجده
۳۶۱.....	سجده بر فرش
۳۶۲.....	دعا کردن در نماز به غیر عربی
۳۶۲.....	حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت
۳۶۴.....	اهتمام به مستحبات
۳۶۵.....	نماز در اماکن تخییر
۳۶۶.....	محدوده تخییر
۳۶۷.....	نماز جماعت استداره‌ای
۳۶۷.....	کیفیت نماز در هواپیما

درس بیست و پنجم:

۳۷۱.....	اهمیت تخمیس اموال و خمس سپرده‌هاک حج عمره
۳۷۱.....	هدف‌های آموزشی
۳۷۱.....	مسأله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس
۳۷۲.....	مسأله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع
۳۷۲.....	مسأله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی
۳۷۳.....	مسأله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفافی
۳۷۳.....	مسأله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها
۳۷۳.....	خمس سپرده‌های حج و عمره
۳۷۵.....	خمس اصل پول ثبت نامی
۳۷۵.....	خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود صحیحه شرعیه
۳۷۶.....	خودآزمایی

مقدمه تدوین‌گر

قال علی علیه السلام: «لا خیر فی عبادۃ لیس فیها تفقہ».^۱

بدون فهم عمیق و بصیرت کامل، عبادت ارزشی ندارد. بصیرت و آگاهی لازم زائران بیت‌الله الحرام و رسیدن به کمال عبادت، درگرو تعلیم و تعلم صحیح مناسک و احکام شرعی آن است که در بیانات حضرت امام(ره) از آن به عنوان یکی از امور مهم یاد شده و فرموده‌اند:

از امور مهمه‌ای که لازم است حجاج محترم و علمای کاروان‌ها وقت شریفشان را صرف آن کنند، یاد دادن و یادگرفتن مسائل حج است.^۲

کتاب حاضر حاصل سه دوره آموزش فقه و مناسک در سال‌های ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ توسط استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین عباس ظهیری است که به عنوان احکام مورد نیاز در حج و عمره جهت استفاده روحانیون محترم بیان شده که جا دارد از زحمات ایشان در تبیین و توضیح مسائل، کمال تشکر را داشته باشیم. درس‌های استاد، پس از پیاده‌سازی و انجام اصلاحات و حذف زوائد و حواشی بیانی، تلخیص و جهت استفاده بهتر با دسته‌بندی مناسب به صورت درسنامه حاضر تدوین گردید. در مواردی که بیان استاد، در تطبیق نظرات مراجع ابهام داشته و

۱. تحف العقول، ص ۲۰۴.

۲. صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۸۸.

يا مجمل بيان شده بود و به تفصيل بيشتري نياز داشت، مباحث تبیین و تکمیل گردیده و در بعضی از مباحث، مقدمه یا مطالب تکمیلی آورده شده است.

این مجموعه شامل بیست و پنج درس است که، در چهار بخش تنظیم شده است:

بخش اول: احکام عمره مفرده (شامل ۷ درس)

بخش دوم: احکام حج تمتع (شامل ۱۱ درس)

بخش سوم: نیابت در حج و عمره (شامل ۱ درس)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره (شامل ۶ درس)

و در پایان هر درس سؤالات مربوطه آمده است.

مراجع بزرگوار تقلیدی که نظراتشان در این درسنامه آمده است عبارتند از: حضرات آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، شبیری زنجانی، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، وحید خراسانی و هاشمی شاهرودی و در بعضی موارد فتاوی سایر مراجع نیز بیان شده است. ضمن آرزوی موفقیت برای تمامی روحانیون، معین‌ها و معینه‌های معزز، امیدواریم نظرات اصلاحی و تکمیلی خود جهت ارتقای این درسنامه را در اختیار ما بگذارند.

در پایان از مدیریت محترم آموزش بعثه مقام معظم رهبری به خاطر اهتمام‌شان در تهیه این متن تشکر و قدردانی می‌شود.

والسلام

رضا هوشیاری

تابستان ۱۳۹۶

بخش اول:

عمره مفردہ

درس اول:

حکم، زمان و اعمال عمره مفرده

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با حکم عمره مفرده.
۲. آشنایی با حکم تکرار عمره.
۳. آشنایی با زمان انجام عمره مفرده.
۴. آشنایی با اعمال عمره مفرده.

حکم عمره مفرده

عمره مانند حج دو قسم است: واجب و مستحب، و بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد واجب می‌شود،^۱ هرچند برای حج مستطیع نباشد همچنان که عکس این هم همین‌طور است که اگر شخص برای حج استطاعت داشته باشد و برای عمره مستطیع نباشد باید حج به جا آورد. لیکن باید معلوم باشد که برای کسانی که از مکه دور هستند مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمتع است، هیچ‌گاه استطاعت حج از استطاعت عمره، و استطاعت عمره از استطاعت

۱. آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن.

حج جدا نیست؛ چون حج تمتع مرکب از هر دو عمل است، به خلاف کسانی که در مکه یا قریب به آن هستند که وظیفه آنها حج افراد و عمره مفرده است که نسبت به آنها استطاعت برای یکی از دو عمل تصور می‌شود.^۱

بنابراین کسانی که استطاعت انجام عمره مفرده را دارند (بدون استطاعت برای حج)، چنانچه اهل مکه یا نزدیک به آن باشند، واجب است (آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب) عمره را انجام دهند و چنانچه اهل مکه نیستند و از آن دور می‌باشند، نسبت به انجام عمره مفرده، دو قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب، باید عمره مفرده را یک بار به جا آورد. (آیت الله العظمی مکارم)

قول دوم: انجام عمره مفرده مستحب است. (بقیه مراجع عظام)
تبصره: کسی که به نیابت از دیگری حج انجام می‌دهد و خودش مستطیع نیست طبق نظر آیت الله العظمی مکارم بنابر احتیاط واجب باید یک عمره مفرده برای خودش انجام دهد و طبق نظر بقیه مراجع واجب نیست، گرچه احتیاط آن است که به جا آورد.^۲

فاصله بین دو عمره مفرده

تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف وجود دارد و در آن چند قول است:^۳

۱. مناسک محشی، م ۱۷۱.

۲. مناسک محشی، م ۱۷۹.

۳. مناسک محشی، م ۱۷۳، ۱۸۶ و ۱۸۷.

بخش اول: عمره مفرده ۲۹ ❁

قول اول: در کمتر از ۳۰ روز از عمره قبلی، بنا بر احتیاط واجب به قصد رجاء انجام دهد، نه استحباب. (حضرت امام)

قول دوم: فاصله انداختن بین دو عمره لازم نیست و می‌توان در یک روز چندین عمره بجا آورد. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، سبحانی، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

آیت‌الله خامنه‌ای افزوده است: «ولی بنا بر احتیاط در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود می‌تواند بجا آورد و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری بجا آورد فاصله مذکور شرط نیست.»

ناگفته نماند که این احتیاط، استحبابی است نه وجوبی. آیت‌الله بهجت افزوده است: «... اگرچه افضل آن است که عمره ثانیه در ماه بعد یا با فاصله ده روز انجام شود.»

و آیت‌الله سبحانی افزوده است لکن در دو مورد نباید انجام داد:

۱- روزهای تشریق (۱۱-۱۳ ذی الحجّه)

۲- بین عمره تمتع و حج تمتع.

قول سوم: فاصله یک ماه شرط نیست، بلکه در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد، ولی تکرار عمره به نیابت افراد متعدد در یک ماه قمری اشکال ندارد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، سیستانی، فاضل و صافی)

قول چهارم: در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود یا برای دیگری می‌توان انجام داد و بیشتر از یک عمره اشکال دارد. (آیت‌الله مکارم)

قول پنجم: انجام بیش از یک عمره در یک ماه برای خود یا یک نفر بنا بر احتیاط جایز نیست، ولی انجام چند عمره به نیت افراد مختلف اشکال ندارد.^۱ (آیت الله وحید)

قول ششم: احوط آن است که در کمتر از ۱۰ روز به قصد رجاء باشد، مگر آن که عمره دوم به نیابت از دیگری باشد که رعایت فاصله لازم نیست. (آیت الله اراکی)

تذکر: در مقام عمل برای عمره مجدد در کمتر از یک ماه، زائران محترم نیت «رجاء ثواب» داشته باشند که با توجه به عدم لزوم قصد الوجه در عبادات، و این که ما طالب ثواب و اجر هستیم و انجام عمل به قصد رجاء ثواب حتی به نظر کسانی که قائل به استحباب عملی هستند، جایز است که در این صورت به نظر همه مراجع عمره مجدد اشکالی نخواهد داشت و لازم به ذکر اختلاف فتاوا در این زمینه نیست.

فاصله بین عمره مفرده و عمره تمتع پس از حج

بسیاری از حجاج محترم پس از اعمال حج طالب انجام عمره مفرده هستند، در این که آیا می‌توانند عمره مفرده انجام دهند، پنج قول است:

قول اول: فاصله معین شرط نیست. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، جوادی، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

آیات عظام زنجانی و سبحانی افزوده‌اند: ولی در ایام تشریق انجام عمره مفرده مشروع نیست.

۱. جزوه دفتر استفتائات معظم له، ص ۸۴.

بخش اول: عمره مفرده ۳۱

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، در کمتر از یک ماه، به قصد رجاء به جا آورده شود. (امام خمینی)

قول سوم: در یک ماه قمری اشکال دارد، و به قصد رجاء به جا آورده شود. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: اگر به نیت یک شخص باشد، در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده اشکال است و احتیاط به فاصله، از جهت ماه قمری نباید ترک شود. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

قول پنجم: اگر هر دو را برای خود و یا برای دیگری مکرراً انجام می‌دهد، در عمره مفرده قصد رجاء کند. (آیت الله صافی)

درک ثواب عمره رجبیه

کسی که می‌خواهد ثواب عمره رجبیه را درک کند و بترسد با رفتن به میقات روز پایانی ماه رجب به اتمام برسد و شب اول ماه شعبان شود، برای درک عمره رجبیه احرام قبل از رسیدن به میقات جایز خواهد بود.

امام خمینی (ره) می‌فرماید: **ثانیهما: إذا أراد إدراك عمرة رجب و خشي فوئما إن أحرَّ الإحرام إلى الميقات، فيجوز أن يحرم قبل الميقات، و تحسب له عمرة رجب و إن أتى ببقية الأعمال في شعبان، و الأولى الأحوط تجديده في الميقات. كما أن الأحوط التأخير إلى آخر الوقت؛ و إن كان الظاهر جوازه قبل الضيق إذا علم عدم الإدراك إذا أحرَّ إلى الميقات.**^۱

توجه: همه مراجع عظام تقلید می‌فرمایند: ملاک عمره رجبیه،

۱. تحریر الوسيله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۲ و ر.ک: العروه الوثقی مع تعالیق الامام خمینی، ص ۸۰۱.

احرام بستن در ماه رجب است نه این که اعمال در ماه رجب واقع شود.

زمان انجام عمره مفرده

عمره مفرده زمان معینی ندارد و در تمام سال می‌توان به جا آورد، به جز در حد فاصل بین عمره تمتع و احرام حج تمتع که حکم تکلیفی و وضعی آن در اعمال حج تمتع درس هشتم می‌آید و نیز در ایام تشریق (۱۱ تا ۱۳ ذی‌الحجه) که برخی مراجع عظام همچون آیات عظام زنجانی و سبحانی فرموده‌اند: انجام عمره مفرده در این ایام مشروع نیست.^۱

اعمال عمره مفرده

اعمال عمره مفرده به ترتیب عبارت است از:

۱. احرام
۲. طواف
۳. نماز طواف
۴. سعی
۵. حلق یا تقصیر
۶. طواف نساء
۷. نماز طواف نساء

۱. مناسك محشی، حاشیه مسأله ۱۷۳.

بخش اول: عمره مفرده ۳۳ ❁

خودآزمایی

۱. حکم عمره مفرده را بنویسید. (آیت الله مکارم)
۲. انجام چندین عمره مفرده در هر روز برای خود طبق نظر کدامیک از مراجع جایز است؟
۳. حکم تکرار عمره مفرده چیست؟ (آیت الله صافی)
۴. تکرار عمره مفرده در کمتر از ده روز (آیت الله سیستانی)
۵. آیا انجام عمره مفرده بعد از اعمال حج تمتع جایز است؟ (آیت الله زنجانی)

احرام

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با محل احرام عمره و حکم عبور از میقات بدون احرام.
۲. آشنایی با واجبات احرام.
۳. آشنایی با محرّمات احرام.
۴. آشنایی با مستحبات و مکروهات احرام.

۱. محل احرام (میقات)

میقات اسم زمان از کلمه «وقت»؛ و جمع آن مواقیت است و در اصطلاح متشرعه: محل احرام را «میقات» می‌نامند.

۱- مسجد شجره در ذوالحلیفه (مدینه)	} مواقیت پنجگانه
عمره
بخش اول: مسلخ	
۲- وادی عقیق (عراق)	
بخش وسط: غمره	
بخش سوم: ذاتِ عرق	
۳- قرن المنازل (مسیر طائف)	
۴- یلملم (مسیر یمن)	
۵- جحفه (مسیر جده)	

فرق بين ميقات شجره با ساير مواقيت در اين است كه در غير شجره، مسجد موضوعيت ندارد، ولي در ميقات ذوالحليفه اختلاف است.

ميقات ذوالحليفه (مسجد شجره)

در مورد احرام در مسجد شجره دو قول است:^۱

قول اول: احرام از داخل مسجد شجره احتياط مستحب است و احرام از محاذی مسجد از سمت راست و چپ كفايت می كند. (آيات عظام تبریزی، خویی، جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، مكارم، هاشمی شاهرودی و وحید)

آيت الله تبریزی افزوده‌اند: بنا بر احتياط واجب از پشت مسجد قدیم احرام نبندد.

قول دوم: مسجد موضوعيت دارد كه در رابطه با آن چهار قول مطرح است:

۱. بنا بر احتياط واجب داخل مسجد محرم شود و قسمت‌های توسعه یافته نیز مجزی است، ولی قسمت قدیمی بهتر است. (آيات عظام امام،^۲ اراکی، سیستانی، فاضل و نوری)

۲. داخل مسجد در صورت امکان واجب است و بنا بر احتياط واجب در مسجد قدیم محرم شود. (آيت الله بهجت)

۱. مناسك محشی، م ۲۰۰ و ۲۰۲.

۲. در تحرير الوسيله چنین آمده است: «والاحوط الاقتصار على نفس مسجد الشجرة لا عنده في الخارج، بل لا يخلو من وجه». (تحرير الوسيله، ج ۱، ص

بخش اول: عمره مفرده ۳۷

۳. واجب است در داخل مسجد محرم شود و احرام خارج از مسجد کفایت نمی‌کند. (آیت الله خامنه‌ای)
۴. باید در مسجد شجره - هر چند قسمت‌های جدید آن باشد - نیت احرام را انشاء کند؛ یعنی از قلب خود بگذارند، ولی مکان تلبیه واجب، منطقه ذوالحلیفه است. (آیت‌الله زنجانی)

طریقه احرام بانوان معذور در میقات شجره

۱. در صورت امکان در حال عبور از مسجد محرم شوند؛ یعنی از یک در وارد و از در دیگر خارج شوند. و در حال حرکت تلبیه را بگویند.
۲. اگر از غیر آیات عظام امام، بهجت و خامنه‌ای تقلید می‌کنند، احرام از محاذی راست یا چپ مسجد شجره کفایت می‌کند.
۳. طبق نظر امام و آیت الله بهجت اگر نتواند در حال عبور از مسجد محرم شود، در محاذی راست یا چپ مسجد محرم شود و به احتیاط واجب در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کند. و در این احتیاط می‌تواند به مرجع دیگری رجوع کند.
۴. با نذر در مدینه (یا قبل از رسیدن به میقات) محرم شوند.^۱ به نظر مقام معظم رهبری که احرام از محاذی مسجد شجره را صحیح نمی‌داند، بانوان معذور می‌توانند با نذر محرم شوند، همانطور که به نظر همه مراجع نیز احرام با نذر صحیح است بجز آیت‌الله زنجانی که قائلند چون از میقات می‌گذرد نذر مجوز احرام در غیر میقات نیست.

۱. مناسک محشی، م ۲۳۲، ۲۳۳ و ۲۴۷.

و نیز آیت الله فاضل که قائلند احرام با نذر صحیح است، ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند. ضمناً ناگفته نماند که آیت الله سیستانی احرام با نذر قبل از میقات را در صورتی جایز می داند که مستلزم ارتکاب حرام نباشد. صیغه نذر: «لله علي أن أُحْرِمَ مِنْ هَذَا الْمَكَانِ»؛ برای خدا بر عهده من است که از این مکان محرم شوم.

اذن شوهر در نذر زن

در برخی موارد بانوان معذور ناگزیرند جهت صحت احرام، قبل از میقات (مثلاً در مدینه) با نذر محرم شوند. حال سؤال این است که آیا اذن شوهر در صحت نذر زن شرط است یا نه؟ در این مسأله سه قول است:

قول اول: نذر زن باید با اذن شوهر باشد مطلقاً. (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی، نوری و فاضل)

آیت الله فاضل افزوده اند: اجازه برای سفر، از اذن در نذر کفایت می کند.

قول دوم: اگر نذر زن مزاحم حق شوهر نباشد، اجازه لازم نیست. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم و وحید)

قول سوم: اگر شوهر حضور دارد، بنابر احتیاط واجب باید نذر زن با اجازه او باشد. (آیت الله خامنه ای)

تذکر: حکم احرام با نذر قبل از میقات و از آن جمله احرام بانوان معذور با نذر خواهد آمد.

بخش اول: عمره مفرده ۳۹ ❁

میقات عمره تمتع برای کسانی که داخل مکه هستند

کسی که در غیر ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفرده انجام داده و تا ماه‌های حج در مکه مانده است، در محل احرام عمره تمتع او چهار قول است:^۱

قول اول: باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود و نمی‌تواند از تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری و فاضل)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود، اگر چه حج تمتع استحبابی باشد. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: اگر در مکه اقامت دارند باید از مرز حرم (ادنی الحل) برای عمره تمتع احرام ببندد. همچنین است کسی که در ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفرده انجام داده، ولی اگر بخواهد به میقات برود نمی‌گذارند برود و به مکه برگردد و یا خوف دستگیری دارد، می‌تواند از حدیبیه محرم شود. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: لازم نیست به مواقیت پنجگانه برود، بلکه می‌تواند از حرم بیرون رفته و از آنجا محرم شود. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهرودی)

میقات عمره مفرده برای کسانی که داخل مکه هستند

کسی که در مکه است و می‌خواهد برای عمره مفرده محرم شود، در محل احرام او، دو قول است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۲۲۵.

۲. مناسک محشی، م ۱۷۵، ۱۷۶ و ۲۲۸.

قول اول: احرام خارج از حرم

میقات او هر نقطه‌ای خارج از حرم است. (آیات عظام زنجانی و

هاشمی شاهرودی)

احرام بستن برای عمره مفرده باید از همان مواقیت عمره تمتع باشد و اگر مکلف در مکه باشد و بخواهد عمره مفرده به جا آورد، جایز است از حرم خارج شده و احرام ببندد و واجب نیست به یکی از مواقیت عمره تمتع برود و بهتر است که احرامش از یکی از این سه محل باشد: حدیبیه، جعرانه و تنعیم. (آیات عظام تبریزی، خوبی و سیستانی)

قول دوم: احرام از ادنی الحلّ

باید به ادنی الحلّ برود و افضل آن است که از جعرانه یا حدیبیه یا تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، فاضل، گلپایگانی، صافی، سبحانی، نوری، وحید و مکارم)

حکم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام

عبور از میقات بدون احرام دو حالت دارد:

حالت اول: در آن ماه عمره انجام نداده ← عبور از میقات

بدون احرام جایز نیست اختیاراً.^۱ (همه مراجع عظام)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر این حرام را مرتکب شد

و از میقات دوم احرام بست حج او صحیح است.

حالت دوم: در آن ماه عمره انجام داده که در این صورت دو

قول است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۲۱۸.

۲. مناسک محشی، م ۲۴۱ و ۲۴۲، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۳.

بخش اول: عمره مفرده ۴۱ ❁

قول اول: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست. (حضرت امام)
قول دوم: عبور از میقات بدون احرام جائز است. (سایر مراجع
عظام)

حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام

در این مسئله چند قول است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست، اگرچه میقات دیگری
در پیش باشد. (آیات عظام امام، اراکی، تبریزی، نوری، مکارم و هاشمی
شاهرودی)

قول دوم: نباید بدون احرام از محاذی میقات عبور کند. (آیات
عظام خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

آیت الله خامنه‌ای مقید کرده‌اند به: «اگر از راهی برود که به هیچ
یک از میقات‌ها عبورش نیافتد». و آیت الله سبحانی افزوده‌اند: ولی
اگر این حرام را مرتکب شد و از میقات دوم احرام بست حج او
صحیح است.

قول سوم: احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد
مگر با احرام، اگرچه بعید نیست که گذشتن جایز باشد در صورتی
که در پیش‌روی مکلف میقات یا محاذی میقاتی باشد. (آیت‌الله
سیستانی)

قول چهارم: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به
ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاراً. (آیت الله بهجت)

۱. مناسک محشی، م ۲۰۷، ۲۰۸ و ۲۱۸.

قول پنجم: گذشتن از نزدیک مواقیت پنجگانه بدون احرام اختیاراً جایز نیست و گذشتن از محاذات دور مانعی ندارد، ولی برای ورود به مکه یا حرم باید قبل از حرم، محرم شود. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: بنا بر احتیاط مستحب بدون احرام عبور نکند. (آیت الله فاضل)

تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان

اگر تلبیه و نیت را در عمره فراموش کند یا به جهت ندانستن مسأله نگوید و بدون احرام از میقات عبور کند، دو حالت دارد:^۱

حالت اول: بازگشت به میقات بدون عسر و حرج امکان دارد، و با برگشتن به اعمال عمره می‌رسد و میقات دیگری در پیش ندارد، در این حالت دو قول است:^۲

قول اول: لزوم بازگشت به میقات برای احرام. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، وحید، سیستانی، زنجانی، بهجت، تبریزی، هاشمی شاهرودی، گلپایگانی، صافی، سبحانی و نوری)

آیت الله سیستانی اضافه کرده‌اند: این حکم در غیر مسجد شجره است و کسی که از مسجد شجره عمداً بدون احرام عبور کرده، می‌تواند از جحفه محرم شود، گرچه گناه کرده است.

قول دوم: عدم لزوم بازگشت به میقات و جواز احرام، در محل تنبّه. (آیت الله مکارم)

۱. مناسک محشی، م ۲۱۵.

۲. مناسک محشی، م ۲۱۹.

بخش اول: عمره مفرده ۴۳ ❁

حالت دوم: بازگشت به میقات امکان ندارد، که در این حالت

دو صورت دارد:

صورت اول: قبل از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این

صورت چهار قول مطرح است:

قول اول: جواز احرام از هر جایی که متوجه عدم تلبیه و نیت

شده است. (آیات عظام امام، خوئی، جوادی، سبحانی، فاضل، مکارم و

نوری)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، (آیت الله بهجت: واجب است)

حرکت به سمت میقات، به مقداری که می تواند. (آیات عظام بهجت،

تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: وجوب احرام از میقات موجود در مسیر، و اگر

میقات دیگری در پیش رو نباشد، بازگشت به سمت میقات قبلی، به

مقداری که می تواند، و در صورت عدم امکان بازگشت، احرام در

همان مکان. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول چهارم: اگر میقات دیگری در پیش رو دارد، از آن میقات

محرم شود (آیت الله وحید: به احتیاط واجب) و الا از همان جا که

هست محرم گردد. (آیات عظام زنجانی و وحید)

صورت دوم: بعد از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این

صورت پنج قول مطرح است:

قول اول: وجوب خروج از حرم اگر می تواند و به اعمال عمره

می رسد، و در صورت عدم امکان خروج، جواز احرام در همان

مکان. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، زنجانی،

تبریزی، نوری، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: وجوب خروج از حرم و در صورت عدم امکان خروج، بنا بر احتیاط واجب، حرکت به سمت خارج حرم، هر قدر که می‌تواند. (آیات عظام بهجت و وحید)

قول سوم: به ترتیب، حرکت به سمت میقات، هر قدر که می‌تواند و الا احرام از ادنی الحل و در صورت عدم تمکن، احرام در مکه. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول چهارم: هر جا که هست محرم شود. (آیت الله جوادی)
قول پنجم: در صورت امکان واجب است از حرم خارج شود و از مرز حرم محرم شود و الا لازم است به مقداری که می‌تواند عقب برود هر چند به مرز حرم نرسد و از آنجا احرام ببندد. (آیت الله سبحانی)

موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن

احرام بستن قبل از میقات یا محاذی آن مشروع نمی‌باشد، مگر در چند مورد:

۱. جهت درک ثواب عمره رجیبه که قبلاً بیان شد.

۲. محرم شدن قبل از میقات با نذر.^۱

در رابطه با احرام با نذر چهار قول است:

قول اول: اگر بدانند مستلزم ارتکاب محرم می‌شود، مانند

استظلال، انعقاد نذر مورد اشکال است. (آیت الله سیستانی)

قول دوم: صحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در

۱. مناسک محشی، م ۲۰۷، ۲۰۹ و ۲۱۷.

بخش اول: عمره مفرده ۴۵ ❁

روز با وسیله مسقف حرکت کند، محل اشکال است، بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است که در ادنی‌الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: چنانچه از یکی از مواقیت یا حوالی نزدیک آن می‌گذرد، باید از میقات محرم شود و محاذات میقات کفایت نمی‌کند و نذر، مجوز احرام بستن در غیر میقات نیست و اگر از مواقیت و حوالی آنها نمی‌گذرد هر کجا خارج حرم محرم شود صحیح است هر چند قبل از محاذات مواقیت باشد و نیاز به نذر نیست، البته اگر نذر کند که قبل از حرم از مکان معینی مثلاً جده محرم شود باید به نذر خود عمل کند. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: نذر احرام قبل از میقات، جایز و مشروع است مطلقاً. (سایر مراجع عظام)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: لکن اگر همراه با استظلال در روز باشد، باید کفاره بدهد و نذر زن هم باید با حق شوهر منافات نداشته باشد.

احرام از جدّه

کسانی که از طریق جدّه به می‌روند آیا لازم است به میقات بروند یا می‌توانند در جدّه محرم شوند؟ در این مسئله دو قول است:

قول اول: اگر بدون رفتن به میقات، به مکه می‌روند می‌توانند از

جده محرم شوند، بلکه هر کجا خارج از حرم مانند حدیبیه محرم شوند، صحیح است. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: صحیح نبوده و مجزی نمی باشد. (سایر مراجع عظام)

نذر احرام از جده

کسانی که با هواپیما وارد جده می شوند، آیا می توانند بدون رفتن به میقات، با نذر در جده^۱ محرم شوند؟ در این مسأله چند قول است:

قول اول: صحیح نیست. (آیات عظام امام، تبریزی، خامنه‌ای، خویی،

نوری و وحید)

قول دوم: کسی که عازم عمره مفرده است جایز است قبل از رسیدن به ادنی الحل نذر کند و محرم شود، خواه در جده باشد یا قبل از آن. (آیات عظام جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: می توانند با نذر در جده محرم شوند و کفایت می کند. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: کسانی که می خواهند یکسره به مکه بروند، می توانند با نذر در فرودگاه جده محرم شوند و تجدید احرام در میقات، لازم نیست. (آیت الله سبحانی)

قول پنجم: صحیح است و کسی که در جده محرم می شود، نباید برای رفتن به مکه از مواقیت عبور کند. (آیت الله زنجانی)

۱. ناگفته نماند بر اساس کارشناسی سازمان جغرافیایی نامه ۱۴۰۷ مورخه ۱۳۹۳/۰۴/۳۱ فرودگاه جده و حتی شهر جده از محاذی میقات جحفه گذشته است و محاذی میقات از آن سمت در دریای سرخ واقع می شود.

بخش اول: عمره مفرده ۴۷ ❁

قول ششم: با ملاحظه نقشه های جغرافیایی، نقطه محاذی جحفه، در جنوب شرقی جدّه واقع است. از این رو با نذر می شود در فرودگاه جدّه احرام بست؛ زیرا قبل از میقات واقع است. (آیت الله سیستانی)

۲. واجبات احرام

واجبات احرام عبارت است از:

(۱) نیت؛ (۲) تلبیه؛ (۳) لباس احرام

الف) نیت

مستحب است نیت احرام بر زبان جاری شود، چنانچه در «عروه الوثقی» چنین آمده است:

«یستفاد من جملة من الأخبار استحباب التلقظ بالنية والظاهر تحقّقه

بأيّ لفظ كان»^۱ متن مذکور مورد وفاق همه محشین عروه است.

نیت احرام: محرم می شوم به احرام عمره مفرده و ترک می کنم

همه کارهایی را که بر محرم حرام است قریهً إلى الله.

اموری که در نیت معتبر است:^۲

۱. قصد عمل و قصد قربت و اخلاص. (همه مراجع عظام)

۲. قصد ترک محرماتی که مبطل عمره و حج است. (همه

مراجع عظام)

۳. قصد ترک محرمات غیر مبطل عمره و حج؛ که در لزوم آن

۱. عروه الوثقی مع تعالیک الامام خمینی، ص ۸۰۷، م ۱۲.

۲. مناسک محشی، م ۲۵۲.

دو قول است:

قول اول: لازم است. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و مکارم)

قول دوم: لازم نیست. (سایر مراجع عظام)

تذکر: جمله: «...و ترک می‌کنم همه کارهایی که بر محرم حرام است» چنانچه در نیت احرام ذکر شود و یا در قصد ارتکازی محرم باشد به نظر همه مراجع عظام مجزی است.

ب) تلبیه

تلبیه یعنی لبیک گفتن.^۱

تلبیه در احرام، همانند تکبیرة الاحرام در نماز است، بنابراین هنگامی که تلبیه گفته شود، فرد محرم می‌شود.

در حقیقت تلبیه به منزله اجابت دعوت پروردگار مهربان است که مکلفان را به حج فراخوانده است، از این رو شایسته است که ذکر تلبیه با خضوع و خشوع کامل اداء شود. (آیت الله خامنه‌ای)

صورت تلبیه: «لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک»، که گفتن این بخش طبق نظر همه مراجع عظام واجب است، ولی در گفتن جمله: «إنَّ الحمد و النعمة لك و الملك لا شریک لك» سه قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب «إنَّ الحمد...» را بگوید. (آیات عظام، بهجت، مکارم، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: باید این جمله گفته شود. (آیت الله زنجانی)

بخش اول: عمره مفرده ۴۹ ❁

قول سوم: واجب نیست، اگرچه احتیاط مستحب است که آن جمله اضافه شود. (آیات عظام امام، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، جوادی، نوری، سیستانی، فاضل، هاشمی شاهرودی و وحید)

گفتن لبیک پنجم

در مورد «لبیک» بعد از جمله «إِنَّ الْحَمْدَ...» دو قول است:^۱

قول اول: لبیک پنجم را نگوید. (آیت الله مکارم)

قول دوم: لبیک پنجم واجب نیست هرچند ضرر نمی‌زند. (سایر

مراجع عظام)

و آیت الله صافی افزوده‌اند: «گفتن لبیک پنجم بهتر است.»

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب است که به هر

دو صورت بگوید، یعنی هم با اضافه کردن کلمه «لبیک» به آخر آن

و هم بدون کلمه «لبیک» بگوید.

وصل به سکون و وقف به حرکت در تلبیه

در این مسأله سه قول است:^۲

قول اول: اگر نزد اهل لسان صحیح است اشکال ندارد. (آیت الله

خامنه‌ای)

قول دوم: احتیاط واجب در مراعات آن است. (آیات عظام خویی

و نوری)

قول سوم: اشکالی ندارد. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، جوادی،

۱. مناسک محشی، م ۲۵۹.

۲. مناسک محشی، م ۱۴۰۶.

زنجانی، سیستانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و هاشمی
شاهرودی)

بعضی از مراجع عظام افزوده‌اند: گرچه احتیاط مستحب مراعات
عدم وصل به سکون و وقف به حرکت است.

استحباب تکرار تلبیه

مقدار واجب در لبیک بیش از یک مرتبه نیست، ولی مستحب
است تکرار آن و برای هفتاد مرتبه گفتن آن ثواب زیادی ذکر شده
است و در تکرار گفتن «لبیک» یا «لبیک اللهم لبیک» کافی است.^۱

زمان قطع تلبیه

زمان قطع تلبیه در عمره مفرده

حالت اول: از بیرون حرم می‌آید که در آن سه قول است:
قول اول: هنگام ورود به حرم باید تلبیه را قطع کند. (آیات عظام
خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جوادی، سبحانی، مکارم و فاضل)
قول دوم: هنگام ورود به حرم بنابر احتیاط واجب باید تلبیه را
قطع کند. (آیات عظام امام، سیستانی، صافی، گلپایگانی، نوری و وحید)
قول سوم: تکرار تلبیه تا زمان ورود به حرم، مستحب است و
بعد از آن استحبابی ندارد. (آیات عظام بهجت و زنجانی)
حالت دوم: کسی که برای احرام عمره مفرده از مکه خارج شده
است که در آن چهار قول است:

۱. مناسک محشی، م ۲۶۷ و ۲۶۸.

بخش اول: عمره مفرده ۵۱ ❁

قول اول: هنگام مشاهده کعبه معظمه باید تلبیه را قطع کند.
(آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جوادی، سبحانی، فاضل، مکارم و وحید)

البته آیت الله وحید فرموده‌اند: به هنگام دیدن کعبه یا مسجدالحرام باید تلبیه را ترک کند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب هنگام مشاهده کعبه معظمه باید تلبیه را قطع کند. (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: هنگام دیدن موضع خانه‌های قدیمی مکه باید تلبیه را قطع کند. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: تکرار تلبیه تا زمانی که به جایی برسد که بتواند مسجد الحرام را ببیند مستحب است. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

زمان قطع تلبیه در عمره تمتع^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب هنگام پیدا شدن خانه‌های مکه باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام امام، جوادی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: هنگام پیدا شدن خانه‌های مکه باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل و مکارم)
قول سوم: تکرار تلبیه تا دیدن خانه‌های مکه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

قول چهارم: هنگام مشاهده موضع خانه‌های قدیم مکه به احتیاط واجب باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام سیستانی و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۲۶۸.

مراد از خانه‌های مکه در قطع تلبیه

قول اول: خانه‌هایی که در زمان انجام عمره جزو مکه باشد.
(آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: خانه‌های قدیمی مکه. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی و وحید)

قول سوم: خانه‌های زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله (آیت الله زنجانی)

زمان قطع تلبیه در حج تمتع^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب تا ظهر روز عرفه بیشتر نگویید.
(آیات عظام امام، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول دوم: واجب است تا ظهر روز عرفه بیشتر نگویید. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خوبی، سبحانی، فاضل، مکارم و وحید)
قول سوم: تا ظهر روز عرفه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

ج) لباس احرام

سومین واجب احرام، پوشیدن دو جامه احرام برای مردان که یکی «لنگ» است و دیگری «رداء» که باید به دوش ببندازند.^۲
در پوشیدن لباس احرام برای بانوان دو قول است:

۱. مناسک محشی، م ۲۶۸.

۲. مناسک محشی، م ۲۶۹.

بخش اول: عمره مفرده ۵۳ ❁

قول اول: بنا بر احتیاط واجب زن‌ها نیز دو جامه احرام را بپوشند، اگرچه بیرون آوردن لباس‌های دوخته بر آنها واجب نیست. (آیات عظام گلپایگانی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: طواف و سعی را با آن انجام دهند. **قول دوم:** بر زن‌ها پوشیدن دو جامه احرام واجب نیست. (سایر مراجع عظام)

تذکر: آیات عظام فاضل و صافی فرموده‌اند: احتیاط مستحب آن است که بانوان نیز دو جامه احرام را در وقت محرم شدن بپوشند. و به نظر آیت الله صافی در طواف و سعی نیز همراه داشته باشند.

شرایط لباس احرام

تمام چیزهایی که در لباس نمازگزار شرط شده در لباس احرام نیز شرط است.^۱

نازک و بدن‌نما نبودن لباس احرام^۲

لنگ: لازم است جامه‌ای که لنگ قرار می‌دهد، نازک و بدن‌نما نباشد. رداء: در رداء سه قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب بدن‌نما نباشد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، فاضل، مکارم و نوری)
قول دوم: احتیاط مستحب آن است که بدن‌نما نباشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۲۷۴.

۲. مناسک محشی، م ۲۷۵.

قول سوم: جامه‌های احرام باید به قدری ضخیم باشند که بدن از پشت آنها نمایان نباشد. و اگر به قدری نازک باشد که در حال عرق کردن با چسبیدن به تن بدن نمایان گردد طواف و نمازش اشکال دارد. (آیات عظام گلپایگانی و سبحانی)

حریر در لباس احرام بانوان^۱

قول اول: باید از حریر خالص نباشد. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، گلپایگانی و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب حریر خالص نباشد. (آیات عظام امام، فاضل، سبحانی، مکارم، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی) **ل دوم:** بنا بر احتیاط واجب حریر خالص نباشد. (آیات عظام امام، فاضل، سبحانی، مکارم، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: بنا بر اقوی جایز است زنان در لباس حریر احرام ببندند، گرچه احتیاط در ترک آن است. (آیت الله بهجت)

وصل کردن حوله احرام با سنجاق و سوزن^۲

گره زدن لنگ به گردن به نظر همه مراجع عظام به فتوا یا به احتیاط واجب جایز نیست، ولی درباره وصل کردن حوله با سنجاق و سوزن پنج قول است:

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، فاضل، مکارم، نوری و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۲۷۶.

۲. مناسک محشی، م ۲۷۸، ۳۵۱ و ۳۵۲.

بخش اول: عمره مفرده ۵۵

آیت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: مشروط به اینکه از عنوان ازار و رداء خارج نشود.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام بهجت و سبحانی)

قول سوم: نسبت به ازار (لنگ) بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

قول چهارم: اگر به صورت یقه پیراهن در بیاید، جایز نیست. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: مردها باید از اموری همچون گره زدن و بستن لبه‌های جامه احرام، با هر وسیله تا لزوم نداشته باشد، اجتناب نمایند. (آیت الله زنجانی)

تطهیر یا تعویض لباس محرم

گاهی لباس محرم نجس می‌شود، آیا تطهیر یا تعویض آن واجب است؟

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: واجب است تطهیر یا تعویض کند. (آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم، نوری و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب باید تطهیر یا تعویض کند. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خویی، خامنه‌ای و فاضل)

قول سوم: واجب نیست. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

۳. محرمات احرام

كسى كه محرم مى شود فى الجمله بيست و چهار كار بر او حرام مى شود كه هجده مورد آن بين زن و مرد مشترك است و چهار مورد اختصاصى مردها و دو مورد اختصاصى بانوان است:^۱

تذكر: آيت الله سبحانى بيست و سه مورد ذكر کرده كه مورد سيزدهم و چهاردهم را يكي شمرده‌اند. زينت نمودن دو قسم است: الف. مشترك بين زن و مرد مثل انگشتر براى زينت و يا حنا بستن.

ب. قسمى كه مخصوص بانوان است.
البته بعضى از محرمات مورد ابتلا نمى باشد.

الف) محرمات مشترك

۱. عقد كردن زن براى خود يا ديگرى مطلقاً.
۲. جماع كردن، ملاعبه، تقبيل، نگاه به شهوت، بلکه هر لذت و تمتعى بردن به نظر اكثر مراجع.
۳. استمناء
۴. نگاه در آيينه
۵. استعمال عطريات مانند مشك و زعفران
۶. روغن ماليدن به بدن
۷. انگشتر به دست كردن به قصد زينت
۸. سرمه كشيدن

۱. مناسك محشى، ص ۲۱۵، فصل سوم.

بخش اول: عمره مفرده ۵۷

۹. ازاله مو
۱۰. ناخن گرفتن
۱۱. کشیدن دندان
۱۲. بیرون آوردن خون از بدن
۱۳. فسوق (دروغ، فحش و فخر فروشی)
۱۴. جدال
۱۵. کشتن جانوران ساکن در بدن
۱۶. شکار حیوانات صحرائی و خوردن گوشت شکار
۱۷. کندن درخت و گیاه حرم
۱۸. بستن سلاح

ب) محرمات اختصاصی مردها

۱. استتلال
 ۲. پوشاندن سر
 ۳. پوشیدن لباس دوخته
 ۴. پوشیدن چیزی که تمام روی پا را بگیرد
- آیات عظام صافی و گلپایگانی اضافه کرده‌اند: و احتیاط آن است که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم بپوشاند نیز خودداری کند، ولی بند نعلین اشکال ندارد.

ج) محرمات اختصاصی بانوان

۱. پوشاندن صورت
 ۲. پوشیدن زیور به قصد زینت
- تذکر ۱: در کلیت این موارد بین فقها اختلافی نیست، اگرچه در برخی از جزئیات و شرایط آن اختلاف است.

تذکر ۲: بعضی از محرّمات کفاره ندارند و برخی کفاره دارند که در ادامه به بعضی از موارد کفاره دار اشاره می شود.

خشک کردن صورت با حوله و دستمال برای بانوان محرم

در این باره پنج قول است:^۱

قول اول: اشکال ندارد. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

قول دوم: چنانچه به صورت تدریجی باشد اشکال ندارد. (آیات عظام

بهجت، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: اگر حوله را بر روی همه صورت بیاندازد اشکال دارد و در

غیر این صورت مانع ندارد. (آیت الله خامنه ای)

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام امام،

سیستانی و وحید)

قول پنجم: جایز نیست. (آیات عظام خویی، فاضل و نوری)

نگاه در آینه^۲

۱. به قصد زینت: جایز نیست. (همه مراجع عظام)

۲. بدون قصد زینت، در آن چهار قول است:

قول اول: جایز است. (آیات عظام خامنه ای، بهجت، تبریزی،

جوادی، خویی، سبحانی، سیستانی، مکارم و وحید)

قول دوم: احتیاط در ترک است. (آیات عظام امام، فاضل و نوری)

قول سوم: جایز نیست. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

۱. مناسک محشی، م ۵۰۶.

۲. مناسک محشی، م ۳۶۳ - ۳۶۸.

بخش اول: عمره مفرده ۵۹ ❁

قول چهارم: اگر در معرض تزئین باشد، جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

کفاره چرب کردن بدن در حال اضطرار^۱

در صورت اضطرار چرب کردن بدن مانعی ندارد، ولی در مورد کفاره آن پنج قول است:

قول اول: کفاره ندارد مطلقاً. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی و فاضل)
قول دوم: کفاره دارد مطلقاً. (آیات عظام زنجانی و نوری)
قول سوم: بنا بر احتیاط واجب کفاره دارد مطلقاً. (آیات عظام تبریزی و مکارم)

قول چهارم: در فرض معطر بودن کفاره دارد. (آیات عظام امام، سبحانی، صافی و گلپایگانی)
قول پنجم: در فرض معطر بودن بنا بر احتیاط واجب کفاره دارد. (آیات عظام بهجت و سیستانی)

خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو^۲

۱. خوردن میوه‌های خوشبو جایز است. (همه مراجع عظام)
۲. در مورد بوییدن میوه‌های خوشبو سه قول است:
قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، سبحانی، گلپایگانی، مکارم، نوری و وحید)
قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی، جوادی، سیستانی، صافی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۳۹۷ و ۴۰۰.

۲. مناسک محشی، م ۳۴۰.

قول سوم: باید مواظبت کند که بوی خوش آنها به مشامش نرسد. (آیت الله زنجانی)

استتظلال از تنعیم تا مسجد الحرام^۱

قول اول: مانعی ندارد. (آیات عظام امام، جوادی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی و سیستانی)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب تا دخول مکه متیقن سابق استتظلال نکند. (آیات عظام خویی و وحید)

قول چهارم: جایز نیست مگر آنکه مشقت شدید داشته یا از اختیار محرم، خارج باشد. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: استتظلال در روز جایز نیست، و در شب هم در صورت باد شدید یا باران جایز نیست. (آیت الله سبحانی)

استتظلال با سایه متحرک در مسیر حرکت بعد از منزل نمودن^۲

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، جوادی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری و وحید)

قول دوم: احتیاط واجب در ترک استتظلال است. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، سبحانی و سیستانی)

۱. مناسک محشی، م ۵۰۹ و ۵۱۰.

۲. مناسک محشی، م ۴۹۰ و ۴۳۸.

بخش اول: عمره مفرده ۶۱ ❁

قول سوم: بنابر احتیاط، در قسمت جدید شهر مکه ترک استظلال کند. (آیت الله خویی)
قول چهارم: جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

استظلال در شب^۱

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، صافی، گلپایگانی، فاضل و نوری)
قول دوم: چنانچه موجب تحفظ از باران، گرما، سرما، باد و مانند آن نباشد جایز است. (آیت الله خویی)

قول سوم: تنها در صورت باران جایز نیست. (آیت الله مکارم)
قول چهارم: در صورت باران یا باد شدید جایز نیست. (آیت الله سبحانی)

قول پنجم: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام تبریزی و وحید)

قول ششم: اگر شب بارانی باشد كفاره دارد و بنابر احتیاط واجب استظلال جایز نیست. (آیت الله سیستانی)

قول هفتم: بنابر احتیاط واجب در شبهای بارانی و سرد به خاطر تحفظ از باران و سرما جایز نیست. (آیت الله خامنه‌ای)

كفاره استظلال^۲

قول اول: یک گوسفند بنابر احتیاط واجب. (امام خمینی و آیت الله جوادی)

۱. مناسک محشی، م ۴۴۴ و ۴۸۵.

۲. مناسک محشی، م ۴۴۸ و ۴۴۴.

قول دوم: يك گوسفند مگر در بين الطلوعين و شب غير بارانى كه لزوم كفاره مبنى بر احتياط است. (آيت الله زنجانى)
قول سوم: بايد يك گوسفند كفاره بدهد. (ساير مراجع عظام)

استفاده از كمر بند دوخته براى مردان در حال احرام^۱

قول اول: جايز است. (آيات عظام خامنه‌اى، تبريزى، جوادى، سيستانى، فاضل، مكارم و وحيد)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام امام، بهجت، خويى و نورى)

قول سوم: جايز نيست مگر در صورت لزوم. (آيت الله زنجانى)
قول چهارم: در صورتى كه كمر بند پهن نباشد و پوشش حساب نشود اشكال ندارد. (آيت الله سبحانى)
قول پنجم: استفاده از هميان يا كمر بندى كه براى حفظ پول به كمر مى‌بندند جايز است. (آيات عظام صافى و گلپايگانى)

ساعت مچى با بند دوخته

در مورد استفاده از ساعت مچى با بند دوخته براى مردان در حال احرام دو قول است:^۲
قول اول: اشكال ندارد. (آيات عظام خامنه‌اى، تبريزى، جوادى، زنجانى، سبحانى، سيستانى، فاضل، مكارم و وحيد)

۱. مناسك محشى، م ۳۴۷.

۲. مناسك محشى، م ۳۴۷.

بخش اول: عمره مفرده ۶۳ ❁

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب از ساعتی که بند دوخته دارد اجتناب کند. (آیات عظام امام، بهجت، خوبی، صافی، گلپایگانی و نوری)

استفاده از ماسک توسط بانوان محرم^۱

در مورد استفاده بانوان محرم از ماسک از نظر حکم تکلیفی و وضعی کفاره، سه قول است:

قول اول: در حال ضرورت مانعی ندارد و کفاره ندارد. (آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی، نوری و وحید)

قول دوم: جایز است مطلقاً و کفاره ندارد. (آیات عظام خامنه‌ای و مکارم)

قول سوم: در حال ضرورت جایز است ولی کفاره دارد. (آیت‌الله صافی)

پوشیدن دستکش برای بانوان^۲

قول اول: پوشیدن انواع دستکش برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، جوادی، زنجانی، سیستانی، شاهرودی، مکارم و وحید)

قول دوم: پوشیدن قفازین^۳ برای زن‌ها جایز نیست، بلکه بنا بر احتیاط واجب پوشیدن انواع دستکش برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام صافی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۴۲۹.

۲. مناسک محشی، م ۳۵۳.

۳. چیزی که زنه‌ای عرب در آن پنبه می‌گذاشته اند و برای حفاظت از سرما دست می‌کردند.

قول سوم: پوشیدن قفازین برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام امام، گلپایگانی و نوری)

نشان دادن زیورآلات معمول به مرد توسط زن مُحرم^۱

قول اول: بنا بر احتیاط مستحب برای شوهر و دیگر محارم ظاهر نسازد. (آیت الله سیستانی)

قول دوم: نباید به مردها حتی شوهر خود نشان دهد. (سایر مراجع عظام)

۴. مستحبات احرام^۲

مستحبات احرام چند چیز است:^۳

۱. آنکه قبلاً بدن خود را پاکیزه نموده و ناخن و شارب خود را بگیرد و موی زیر بغل و عانه را با نوره ازاله نماید.
۲. کسی که قصد حج دارد از اول ماه ذی قعدة و شخصی که قاصد عمره مفرده است پیش از یک ماه موی سر و ریش را رها کند.^۴

۱. مناسك محشی، م ۳۹۳.

۱. مناسك محشی، م ۳۰۲.

۳. آیت الله سیستانی: پاره‌ای از مستحبات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعده تسامح است، پس باید رعایت آنها به قصد رجاء باشد نه ورود.
آیت الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجاء به‌جا می‌آورد.

۴. آیت الله مکارم: و بعضی از فقها به وجوب آن قائل شده‌اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.

بخش اول: عمره مفرده ۶۵

۳. آنکه پیش از احرام در میقات غسل احرام بنماید^۱ و این غسل از زن حیض و نفساء نیز صحیح است^۲ و تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود جایز است و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد مستحب است غسل را اعاده نماید و بعد از این غسل^۳، اگر مکلف لباسی را پوشید یا چیزی را خورد که بر محرم حرام است باز هم اعاده مستحب است و اگر مکلف در روز غسل نمود از غسل تا آخر شب آینده کفایت می‌کند و همچنین اگر غسل در شب نمود تا آخر روز آینده کافی است ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام به حدث اصغر محدث شد غسل را اعاده نماید.^۴

۱. **آیت الله خامنه‌ای:** مستحب است که پیش از مُحرم شدن در میقات و یا پیش از رسیدن به میقات مثلاً در مدینه غسل کند و احوط آن است که این غسل را ترک نکند. (مناسک حج، م ۱۵۶ و ۱۵۷)

۲. **آیت الله زنجانی:** بنا بر احتیاط مستحب موکد، کسی که می‌خواهد محرم شود، برای احرام، غسل نماید و انجام آن قبل از میقات نیز صحیح است، چهار چیز غسل احرام را باطل می‌کند: الف) پوشیدن پیراهن و به سر بستن دستمال و روسری و مقنعه برای مردان و زدن نقاب برای بانوان؛ ب) خوردن غذای معطر؛ ج) اگر در میقات یا حوالی آن غسل کرده چنانچه قبل از تلبیه گفتن بخوابد غسل او باطل می‌شود؛ د) فاصله انداختن به مقدار یک روز... و سایر مبطلات وضو و غسل، غسل احرام را باطل نمی‌کند.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاءاً بدل از غسل تیمم نماید. (آداب و احکام حج، ص ۴۱۰).

آیت الله هاشمی شاهرودی: بلکه محل اشکال است و کسی که به خاطر عذر، تمکن از غسل ندارد، رجاءاً بدل از غسل، تیمم نماید.

۳. **آیت الله سبحانی:** پوشیدن لباسی که بر محرم حرام است یا خوردن چیزی که بر محرم حرام است و استعمال طیب و روپوش زدن برای خانم‌ها و خوابیدن.

۴. **آیت الله بهجت:** در انتقاض غسل سابق به غیر نوم، تأمل است و اظهر در نوم، عدم انتقاض است، و آنکه اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. (مناسک، ص ۶)

۴. آنکه دو جامه احرام از پنبه باشد.^۱
 ۵. آنکه احرام را به ترتیب ذیل ببندد، در صورت تمکن بعد از فریضه ظهر و در صورت عدم تمکن بعد از فریضه دیگر^۲ و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و شش رکعت افضل است^۳ و بعد از نماز حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ اسْتَجَابَ لَكَ، وَ آمَنَ بِوَعْدِكَ، وَ اتَّبَعَ أَمْرَكَ، فَإِنِّي عَبْدُكَ، وَ فِي قَبْضَتِكَ، لَا أُوقِي إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَ لَا أَخْذُ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَ، وَقَدْ ذَكَرْتَ الْحُجَّ، فَأَسْأَلُكَ أَنْ تَعَزِّمَ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى عَلَيْهِ وَآلِهِ،

۱. آیت الله خامنه‌ای: در مناسک معظم له یافت نشد.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: و بهتر آن است که در پارچه سفید محرم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کندن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد.

۲. آیات عظام بهجت، فاضل: در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محرم شود.

آیت الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب مؤکد بعد از خواندن نماز - واجب یا مستحب - نیت کرده تلبیه بگوید؛ ولی خواندن نماز از زن در حال حیض و نفاس، مشروع نیست.

۳. آیت الله خامنه‌ای: مستحب است که بعد از نماز ظهر، یا بعد از هر نماز واجب دیگر و یا بعد از دو رکعت نماز مستحبی محرم شود و در برخی احادیث آمده است که [پیش از احرام] شش رکعت نماز مستحب است و فضیلت بیشتری دارد. (مناسک حج، م ۱۵۷)

بخش اول: عمره مفرد ۶۷ ❁

وَتَقْوِيَّيَ عَلَى مَا ضَعُفْتُ، وَتُسَلِّمَ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرِ مَنِكَ وَ عَافِيَةِ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ
وَفِدِكَ الَّذِي رَضِيْتَ وَ ارْتَضَيْتَ وَ سَمَّيْتَ وَ كَتَبْتَ. اللَّهُمَّ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ شَقَّةٍ بَعِيدَةٍ، وَ
أَنْفَقْتُ مَالِي ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَتَمِّمْ لِي حَجَّتِي وَ عُمْرَتِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّمَتُّعَ
بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَإِنْ عَرَضَ لِي عَارِضٌ
يَجْبِسُنِي، فَخَلِّبْنِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي بِقَدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تَكُنْ حَاجَّةً
فَعُمْرَةٌ، أَحْرَمَ لَكَ شَعْرِي وَ بَشْرِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ عِظَامِي وَ نَحْيِي وَ عَصِي مِنْ
النِّسَاءِ وَ الثِّيَابِ وَ الطَّيِّبِ، ابْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ».

۶. هنگام پوشیدن دو جامه احرام بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَ أُوَدِّي فِيهِ فَرَضِي، وَ أَعْبُدُ فِيهِ رَبِّي،
وَ أَنْتَهِيَ فِيهِ إِلَى مَا أَمَرَنِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَصَدْتُهُ فَبَلَّغَنِي، وَ أَرَدْتُهُ فَأَعَانَنِي وَ قَبَّلَنِي وَ لَمْ
يَقْطَعْ بِي، وَ وَجَّهَهُ أَرَدْتُ فَسَلَّمَنِي فَهُوَ حِصْنِي وَ كَهْفِي وَ حِرْزِي وَ ظَهْرِي وَ مَلَاذِي وَ
رَجَائِي وَ مُنْجَايَ وَ دُخْرِي وَ عُذَّتِي فِي شِدَّتِي وَ رَحْمَتِي».

۷. آنکه تلبیه‌ها را در حال احرام تکرار کند؛ خصوصاً در موارد

زیر:

الف) وقت برخاستن از خواب.

ب) بعد از هر نماز واجب و مستحب.

ج) وقت رسیدن به سواره.

د) هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن.

ه) وقت سوار شدن یا پیاده شدن.

و) آخر شب.

ز) اوقات سحر.

زن حايض و نفساء^۱ نيز اين تلبيه‌ها را بگويند.
و شخص متمتع، تلبيه گفتن او در عمره مستمر خواهد بود تا
آنكه خانه‌هاي مكه را ببيند و اما تلبيه حج تا ظهر روز عرفه مستمر
است.^۲

۵. مكروهات احرام

مكروهات احرام چند چيز است:
۱. احرام در جامه سياه^۳، و افضل احرام در جامه سفيد است.
۲. خوابيدن محرم بر رخت^۴ و بالش زرد رنگ.
۳. احرام بستن در جامه چركين و اگر جامه در حال احرام چرك
شود بهتر آن است كه مكلف مادامي كه در حال احرام است آن را
نشويد.^۵
۴. احرام بستن در جامه راه راه.^۶

۱. آيت الله بهجت، آيت الله فاضل: ... و جنب.
۲. آيت الله بهجت: و همچنين بر مردان مستحب است تلبيه را بلند بگويند.
۳. آيت الله تبريزي، آيت الله سيستاني: بلکه احوط ترك آن است.
آيت الله صافي، آيت الله گلپايگانی: بلکه اولی ترك پوشیدن هر پارچه رنگ شده
است مگر رنگ سبز كه در بعضی روايات معتبره استثنا شده است.
۴. آيت الله بهجت: بر بالش سياه رنگ.
آيت الله هاشمی شاهرودی: تیره رنگ.
۵. آيت الله مكارم: ولی می تواند آنها را تبديل به احرامي تمیز کند.
۶. آيات عظام سيستاني و هاشمی شاهرودی: احرام بستن در جامه نقشه‌دار و مانند
آن.

بخش اول: عمره مفرده ۶۹

۵. استعمال حنا^۱ پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.^۲
۶. حمام رفتن^۳، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.^۴
۷. لبیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید.^۵

-
۱. آیت الله بهجت: اظهر جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. (مناسک شیخ، ص ۸).
 - آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است.
 - آیت الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ‌های امروز نیست.
 ۲. آیت الله سبحانی: بستن حنا و رنگ کردن موها قبل از احرام به رنگی که برای زنان آرایش به حساب بیاید و رنگ آن تا وقت احرام باقی بماند ولی رنگی که مطابق رنگ طبیعی موی زن می‌باشد مکروه نیست و احتیاط آن است که در حال احرام از آن رنگ نیز استفاده نکند.
 ۳. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.
 - آیت الله سبحانی: رفتن به حمام‌های عمومی که شرایط خاصی داشته باشد.
 - آیت الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.
 ۴. آیت الله خامنه‌ای: رفتن به حمام و شستن بدن با کیسه و مانند آن نیز در حال احرام مکروه است. (مناسک حج، م ۱۵۸)
 - آیت الله هاشمی شاهرودی: حمام رفتن مکروه نیست بلکه کیسه کشیدن و مالیدن بدن جهت بیرون آوردن چرک بدن و امثال آن مکروه است.
 ۵. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.
 - آیت الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه نداند موجب بیرون آمدن خون می‌شود و همچنین کشتی گرفتن.

خودآزمایی

۱. کسانی که از مکه خارج شده‌اند، برای عمره مفرده از چه محلی باید محرم شوند؟ (آیت الله خویی)
۲. تجاوز از محاذی میقات بدون احرام... (آیت الله تبریزی)
۳. حکم احرام قبل از میقات با نذر چیست؟ (حضرت امام)
۴. تا چه زمانی تکرار تلبیه در عمره تمتع مستحب است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. حکم نگاه در آینه در حال احرام بدون قصد زینت چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۶. اگر محرم مجبور شود به بدن خود روغن بمالد، آیا کفاره واجب می‌شود؟ (آیت الله صافی)
۷. اگر بعد از انجام عمره از مکه خارج شود، آیا برای ورود به مکه باید مجدداً محرم شود؟ (آیت الله سیستانی)
۸. حکم خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو در حال احرام چیست؟ (آیت الله نوری)
۹. آیا استظلال در شب برای مردها جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۱۰. حکم استفاده مردهای محرم از کمر بند دوخته چیست؟ (امام خمینی)
۱۱. آیا پوشیدن دو جامه احرام برای بانوان واجب است؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۲. احرام بستن مردها در پارچه‌ای که نازک و بدن‌نماست چه حکمی دارد؟ (آیت الله نوری)
۱۳. حکم احرام عمره تمتع از ادنی الحل برای کسانی که داخل مکه هستند، چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۴. آیا احرام بستن برای عمره از جدّه جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۱۵. آیا می‌توان بدون رفتن به میقات، با نذر در جدّه برای عمره تمتع محرم شد؟ (آیت الله وحید)
۱۶. وصل به سکون و وقف به حرکت در تلبیه جایز است؟ (آیت الله نوری)

درس سوم:

طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با واجبات طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در اشواط طواف.
۳. آشنایی با احکام قطع طواف.
۴. آشنایی با تفاوت‌های طواف مستحب و طواف واجب.

واجبات طواف

واجبات طواف دو قسم است:

قسم اول: شرایط طواف کننده: یعنی چیزهایی که شرط صحت

طواف است که عبارتند از:

۱- نیت

۲- طهارت از حدث اکبر مثل جنابت و حیض و نفاس، و حدث

اصغر يعنى بايد با وضو باشد.

۳- طهارت از خبث (پاكي بدن و لباس)

۴- ختنه بودن مردها

۵- ستر عورت و رعايت شرايط ساتر

قسم دوم: مقومات طواف: يعنى چيزهايي كه تشكيل دهند

حقيقت طواف است كه عبارتند از:

۱- شروع از حجرالاسود؛

۲- ختم نمودن هر دوري به حجرالاسود؛

۳- خانه كعبه سمت چپ طواف كننده واقع شود؛

۴- داخل كردن حجر اسماعيل در طواف؛

۵- بودن طواف بين خانه كعبه و مقام ابراهيم (اختلافي)؛

۶- خروج طواف كننده از خانه و آنچه از آن محسوب مي شود؛

۷- آن كه هفت شوط باشد، نه كمتر و نه زيادتر.

تذكرات قبل از شروع به طواف

تذكر اول: قبل از شروع طواف به طواف كنندگان ركن

حجرالاسود را نشان دهيد و از همان جا نيت كنند كه مي خواهيم از

حجرالاسود طواف را آغاز كنيم تا اگر بعد از شروع اشتباه در تطبيق

هم داشتند خللي، به نيت و طواف ايشان وارد نشود.

تذكر دوم: حجر اسماعيل را نشان دهيد و تذكر بدهيد كه داخل

حجر نشوند و با جمعيت طواف را انجام دهند.

بخش اول: عمره مفرده ۷۳

تذکر سوم: تلاش کنند که تعداد دورهای طواف را حتماً به خاطر بسپارند تا شک و ظن نسبت به اشواط طواف برایشان حاصل نشود که باعث بطلان طواف شود.

طهارت از حدث

مقدمه

مسئله ۱: در هیچ یک از اعمال حج و عمره طهارت از حدث و خبث شرط نیست مگر در طواف و نماز آن.

مسئله ۲: طهارت از حدث در طواف واجب و نماز آن، شرط واقعی است؛ یعنی عالم و جاهل و ناسی در آن مساویند.^۱

فرع اول: شک در حدوث حدث، اگر کسی شک دارد که وضویش باطل شده یا نه؟ بنابر طهارت گذارد و لازم نیست تجدید وضو کند.^۲

اگر خانمی بعد از طواف و نماز آن شک کند که در اثنای طواف حائض شده یا پس از آن، طواف و نمازش صحیح است.

فرع دوم: شک در تحصیل طهارت (غسل، وضو و تیمم)، که سه حالت دارد:

۱. قبل از طواف: باید طهارت را تحصیل کند.

۲. در اثنای طواف: باطل است.

۱. مناسک محشی، م ۵۴۸.

۲. مناسک محشی، م ۵۵۵.

۳. بعد از طواف: در این باره چهار قول است: ^۱

قول اول: طوافی که انجام داده، صحیح است، ولی برای نماز طواف باید تحصیل طهارت کند. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: به شک خود نسبت به طواف اعتنا نکند، و صحیح است، ولی برای نماز طواف تحصیل طهارت کند مگر اینکه قبل از طواف محدث به حدث اکبر بوده و پس از طواف حدث اصغر از او سر زده و شک کند غسل کرده یا نه؟ که در این صورت باید بین وضو و غسل جمع کند و طواف را اعاده کند و نماز آن را بخواند. (آیات عظام خویی و وحید)

قول سوم: اگر احتمال دهد هنگام طواف متوجه طهارت خود بوده، به شک خود اعتنا نکند. (آیت‌الله زنجانی)

قول چهارم: اگر سابقه او از جهت تقدم طهارت و حدث قبل از شروع به طواف روشن نباشد، به شک خود اعتنا نکند، ولی باید برای اعمال بعد طهارت لازم را تحصیل کند. (آیت‌الله سبحانی)

فرع سوم: عروض حدث در اثنای طواف که سه صورت دارد: ^۲

صورت اول: اینکه حدث قبل از رسیدن به نصف طواف (۳/۵

شوط) حادث شده، که در این صورت دو قول است:

قول اول: در مورد حدث اکبر، طواف باطل است، و در مورد

حدث اصغر بنا بر احتیاط واجب طواف را تمام کند و اعاده نماید.

۱. مناسک محشی، م ۵۵۷.

۲. مناسک محشی، م ۵۴۹ - ۵۵۰.

بخش اول: عمره مفرده ۷۵

(آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: طواف باطل است و باید پس از وضو یا غسل طواف را از اول به جا آورد. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: حدث پس از تمام شدن شوط چهارم، حاصل شده که در این باره سه قول است:

قول اول: باید طواف را قطع کند و پس از طهارت از همانجا که قطع کرده تمام کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری)

آیت‌الله خامنه‌ای افزوده‌اند: چنانچه موالات زائل شده باشد، طواف را احتیاطاً تکمیل و اعاده کند و می‌تواند از طواف قبل اعراض نموده و آن را اعاده کند.

قول دوم: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند، و اگر با اختیار باشد باطل است. (آیات عظام زنجانی و وحید)

قول سوم: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد، احتیاطاً اتمام و اعاده کند. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی و سیستانی)

صورت سوم: عروض حدث در حد فاصل بین سه شوط و نیم و قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده، که در این صورت شش قول مطرح است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب پس از طهارت طواف را تمام کرده و سپس اعاده کند. (آیات عظام تبریزی، خویی، گلپایگانی و

(صافی)

قول دوم: طواف را قطع نموده و پس از تحصیل طهارت از همانجا که قطع کرده ادامه دهد. (آیات عظام بهجت، جوادی، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی)

البته آیت الله بهجت این حکم را در صورتی فرموده که عروض حدث از روی سهو و غفلت باشد که غالباً هم چنین است. همچنین آیت الله خامنه‌ای حکم مذکور در هر دو مورد را در صورتی فرموده‌اند که با تحصیل طهارت موالات اشواط طواف به هم نخورد و الا بنا بر احتیاط واجب طواف قبلی را تکمیل و یک طواف جدید به جا آورد و می‌تواند به جای آن یک طواف کامل به قصد اعم از تمام و اتمام به جا آورد و در هر صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و طواف جدیدی را شروع کند.

قول سوم: طوافش باطل است و باید پس از تحصیل طهارت آن را دوباره انجام دهد. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول چهارم: در هر جای طواف حدثی عارض شود می‌تواند طواف را رها کند و پس از تحصیل طهارت آن را از سر بگیرد و اگر بخواهد احتیاط کند مسأله چهار صورت دارد. پس اگر قبل از نصف طواف محدث شود، طواف را از سر بگیرد و اگر بعد از نصف و قبل از تکمیل دور چهارم باشد، طواف را تکمیل و اعاده نماید و اگر پس از دور چهارم باشد در حدث اختیاری، طواف را تکمیل و اعاده نماید و در حدث غیر اختیاری طواف را تمام کند و صحیح است. (آیت الله فاضل)

قول پنجم: در حدث اختیاری طواف باطل است و در غیر

بخش اول: عمره مفرده ۷۷

اختیاری (آیت الله وحید: بنابر احتیاط واجب)، بعد از طهارت طواف قبلی را تکمیل کرده و نماز آن را بخواند و دوباره یک طواف کامل به جا آورد. (آیت عظام زنجانی و وحید)

قول ششم: در مورد حدث اکبر طواف باطل است، و در مورد حدث اصغر به احتیاط واجب طواف را تمام کرده و اعاده کند. (آیات عظام امام و نوری)

اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده

در برخی از موارد مکلف باید (به فتوا یا احتیاط واجب) طواف را تکمیل و اعاده کند.

در این که آیا می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده به جا آورد؟ چهار قول است:^۱

قول اول: این عمل صحیح نیست. (آیات عظام امام، زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: به احتیاط واجب صحیح نیست. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: صحیح است. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی،

جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، نوری و وحید)

قول چهارم: بهتر آن است که طواف اول را رها کرده و طواف

دیگری شروع کند. (آیت الله مکارم)

انكشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج

اگر بعد از اتمام حج متوجه شود كه طريقه وضو گرفتن او باطل بوده، در مورد وظيفه اش نسبت به اعمال انجام داده شده هشت قول است:^۱

قول اول: با تدارك طوافها و نماز آنها، حج او صحيح است. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، فاضل، مكارم و نوري)

قول دوم: اگر طواف حج و طواف نساء بوده، با تدارك طوافها و نماز و سعی، تا آخر ذی‌الحجه حج او صحيح است و اگر از مكه خارج شده و بازگشتن حرجی یا غیرممکن است، نایب بگیرد و علاوه بر نایب، خودش هر كجا كه هست، نماز طوافها را بخواند؛ ولی چنانچه بعد از ذی‌الحجه متوجه بطلان وضوی خود در طواف حج شد، وظيفه او عمره مفرده است و چنانچه خود نمی‌تواند، باید نایب بگیرد و سال بعد حج واجب خود را به جا آورد. (آیت‌الله سبحانی)

قول سوم: غیر از تدارك، در صورت امکان، بنابر احتیاط، عمره مفرده هم انجام دهد. (آیت‌الله بهجت)

قول چهارم: اگر در عمره تمتع بوده، احرامش مبدل به حج افراد شده است و اعمالی كه به نیت حج تمتع انجام داده، كفايت از حج افراد می‌كند، و اگر در حج بوده، باید طواف و اعمال مترتبه بر آن را انجام دهد و اگر در وطن فهمیده، نایب می‌گیرد. (آیت‌الله زنجانی)

۱. ر.ك: مناسك محشی، م ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۴۷ و ۱۳۶۲.

بخش اول: عمره مفرده ۷۹

قول پنجم: طواف باطل است و احرام باقی است و اگر در ذی-الحجه، در مکه متوجه شود، طواف‌ها و نماز آنها و سعی را انجام داده و عمره مفرده نیز به جا آورد و در سال بعد حج واجب را به جا آورد، و اگر بعد از ذی‌الحجه متوجه شود، عمره مفرده را انجام دهد و چنانچه در خارج از میقات باشد، لازم است دوباره محرم شود رجاءاً و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء انجام دهد تا محلّ شود و در سال بعد حج واجب خود را به جا آورد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول ششم: حج تمتع او باطل است و بنا بر احتیاط، طواف و سعی را به قصد عمره مفرده به جا آورده و تقصیر یا حلق نموده، طواف نساء را انجام داده، از احرام خارج شود و سال آینده، حج تمتع را به جا آورد. (آیت‌الله تبریزی)

قول هفتم: اگر زمان تدارک گذشته، حج و احرام او باطل است و اگر زمان تدارک باقی باشد، مانند این که طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی‌الحجه تمام نشده، طواف و اعمال مترتبه را اعاده کند و اگر متمکن از مباشرت نیست، برای آن اعمال نایب بگیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی‌الحجه. (آیات عظام خوبی، سیستانی و وحید)

آیات عظام سیستانی و وحید افزوده‌اند: و در فرض جهل به حکم (آیت الله وحید: نسبت به بطلان طواف حج) با عدم امکان تدارک، بنا بر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد.

قول هشتم: اگر کسی در اعمال مکه، طواف زیارت او باطل باشد باید پس از اعاده آن، سعی و طواف نساء و نماز آن را هم اعاده نماید. (آیت الله جوادی)

انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع پس از تقصیر و قبل از گذشتن وقت تدارک

در این باره سه قول است:^۱
قول اول: اعاده طواف و نماز آن کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)
قول دوم: از احرام خارج نشده، علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، اعاده سعی و تقصیر لازم است. (آیات عظام خوئی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و وحید)
قول سوم: از احرام خارج نشده، علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، بنابر احتیاط واجب اعاده سعی و تقصیر نیز لازم است. (آیات عظام بهجت، تبریزی و جوادی)

مسئله و مبطلون نسبت به طواف و نماز آن^۲

۱. وظیفه مسئول

حالت اول: وقتی دارد که در آن وقت می‌تواند طواف و نماز را با طهارت انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند. (همه مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۶۴۷.

۲. مناسک محشی، م ۷۳۸ - ۷۴۰ و ۷۵۰.

بخش اول: عمره مفرده ۸۱

حالت دوم: فقط مقداری از طواف و نماز را می‌تواند بدون خروج قطرات بول انجام دهد که در آن چند قول است:
قول اول: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مادامی که خروج بول به صورت طبیعی نباشد. (آیات عظام تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی و وحید)

قول دوم: اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف بخواند برای طواف و نماز یک وضو کافی است، و در غیر این صورت باید یک وضوی دیگر برای نماز بگیرد. (آیت الله مکارم)

قول سوم: برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده، سه شوط دیگر آن را انجام دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر حرج و مشقت نباشد در اثنای عمل تجدید وضو لازم است و گرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، بهجت و نوری)
قول پنجم: مثل قول چهارم، و بنابر احتیاط واجب نایب هم بگیرد. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

۲. وظیفه مبطلون و مانند آن

حالت اول: وقتی دارد که در آن وقت می‌تواند طواف و نماز را با طهارت انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند. (همه مراجع عظام)

حالت دوم: فقطه مقداری از طواف و نماز را می‌تواند بدون خروج مدفوع یا ریخ انجام دهد که در آن چند قول است:

قول اول: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مگر حدثی غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند. (آیات عظام زنجانی و سیستانی)

قول دوم: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، و بنا بر احتیاط واجب در صورت امکان نایب هم بگیرد. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول سوم: باید برای طواف و نماز آن (آیت الله بهجت: در خصوص خروج غائط) نایب بگیرد. (آیات عظام بهجت و وحید)

قول چهارم: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف بخواند و در غیر این صورت برای هر یک وضو بگیرد. (آیت الله مکارم)

قول پنجم: اگر حرج و مشقتی نباشد، در اثنای عمل تجدید وضو لازم است، وگرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی و نوری)

قول ششم: مثل قول پنجم و بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

قول هفتم: نایب بگیرد و بنا بر احتیاط واجب خودش نیز برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده سه شوط دیگر آن را انجام دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

بخش اول: عمره مفرد ۸۳ ❁

وظیفه مستحاضه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن

۱. مستحاضه قلیله

در این که مستحاضه قلیله در صورت استمرار خون برای هر کدام از طواف و نماز آن باید وضو بگیرد یا نه، چند قول است:^۱
قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید یک وضو بگیرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، بهجت و فاضل)
قول دوم: بنا بر احتیاط واجب برای هر کدام از طواف و نماز، یک وضو بگیرد. (آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، هاشمی شاهرودی نوری و وحید)

قول سوم: چنانچه نماز را بدون فاصله قابل توجهی از طواف بجا آورده باشد لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را بجا آورد، و الا باید برای نماز طواف هم اعمال مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز آن، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت‌الله زنجانی)

۲. مستحاضه متوسطه

در رابطه با وظیفه مستحاضه متوسطه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن چند قول است:
قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن یک غسل و یک وضو. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)
قول دوم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز فقط وضو بگیرد. (آیات عظام بهجت، جوادی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۷۲۵ و ۷۲۷.

آیت الله جوادی افزوده‌اند: اگر برای خواندن نمازهای یومیه قبلاً یک غسل در آن روز انجام داده لازم نیست برای نماز و طواف آن دوباره غسل کند.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب یک غسل و وضو برای طواف، و یک وضو برای نماز آن. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول چهارم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز نیز بنا بر احتیاط واجب یک غسل و یک وضو. (آیات عظام صافی و گلپایگانی) **قول چهارم:** برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز نیز بنا بر احتیاط واجب یک غسل و یک وضو. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: یک غسل قبل از طواف، و برای هر کدام از طواف و نماز بنا بر احتیاط واجب یک وضو بگیرد. (آیات عظام سیستانی و وحید)

آیت الله سیستانی افزوده‌اند: چنانچه برای نمازهای یومیه در آن روز غسل انجام داده باشد، لازم نیست برای طواف و نماز آن دوباره غسل کند.

قول ششم: اگر وظیفه خود را برای نمازهای یومیه انجام داده است، وظیفه جداگانه‌ای غیر از وضو ندارد. (آیت الله سبحانی)

قول هفتم: مستحاضه متوسطه حکم قلیله را دارد. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

۳. مستحاضه کثیره

در رابطه با وظیفه مستحاضه کثیره برای طواف و نماز آن چند قول است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۷۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۸۵ ❁

قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید غسل کند و وضو بگیرد، مگر آن که از وقت غسل اول تا آخر نماز خون در باطن هم قطع باشد، که در این صورت لازم نیست برای نماز غسل کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت و جوادی)
آیت الله بهجت افزوده‌اند: اگر خون کاملاً قطع شده باشد، برای نماز وضو مجدد لازم نیست.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، برای طواف و نماز یک غسل انجام دهد و برای هر یک وضو هم بگیرد. (آیات عظام تبریزی، فاضل و هاشمی شاهرودی)

البته آیت الله هاشمی وضو گرفتن برای هر یک را احتیاط مستحب می‌داند.

قول سوم: اگر غسل نمازهای یومیه خود را به موقع به جا آورده، فقط باید برای هر یک از طواف و نماز وضو بگیرد. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود یک غسل کافی است و اگر مستمر نباشد، بلکه به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد، در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: برای طواف علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و برای

نماز اگر فاصله قابل توجهی بین طواف و نماز طواف ایجاد نشده، لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به جا آورد و الا باید برای نماز طواف هم وظایف مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: اگر بعد از غسل نمازهای یومیه خون نبیند، تجدید غسل لازم نیست. و اگر خون ببیند، برای هر کدام از طواف و نماز یک غسل احتیاطاً به جا آورد، و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می شود، احتیاطاً در موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول هفتم: برای هر کدام باید غسل کند، ولی وضو لازم نیست. (آیات عظام خوئی و نوری)

البته آیت الله خوئی افزوده اند: مگر اینکه قبل از غسل محدث به حدث اصغر باشد که احوط این است وضو نیز بگیرد.

قول هشتم: بنا بر احتیاط واجب برای هر کدام غسل کند مگر آنکه از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز خون قطع باشد، ولی وضو لازم نیست حتی اگر قبل از غسل محدث به حدث اصغر باشد. (آیت الله وحید)

قول نهم: اگر غسل نمازهای یومیه خود را به موقع به جا آورد، غسل دیگری بر او واجب نیست و به احتیاط مستحب وضو بگیرد. (آیت الله مکارم نظر اخیرشان)

بخش اول: عمره مفرده ۸۷

وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس در طواف و نماز اگر ظاهر فرج آلوده به خون باشد به اتفاق مراجع عظام واجب است آن را تطهیر کند، ولی نسبت به تعویض یا تطهیر پنبه چند قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب پنبه را تطهیر یا تعویض نماید. (آیات عظام امام، خامنه ای، جوادی، بهجت، تبریزی، خویی، فاضل و وحید)

قول دوم: باید پنبه را تطهیر یا تعویض نماید. (آیات عظام سبحانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: تطهیر یا تعویض پنبه لازم نیست، اگرچه احتیاط مستحب است. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: در استحاضه قلیله و متوسطه تطهیر یا تعویض پنبه احتیاط مستحب است، ولی در استحاضه کثیره احتیاط واجب است. (آیت الله سیستانی)

طهارت بدن و لباس از نجاست

بدن و لباس هنگام طواف باید پاک باشد و طواف با بدن و لباس نجس اگر از روی علم و عمد باشد، باطل است.

نجس شدن بدن و لباس در حال طواف

اگر در حال طواف نجاستی به بدن یا لباس او عارض شود در آن چند قول است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۵۶۸.

قول اول: پس از تطهير طواف را تكميل نمايد (آيات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مكارم و نوری)

آيت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: به شرط عدم فوت موالات.

قول دوم: اگر جامه پاکی همراه دارد، لباس نجس را تعویض کند و طواف را تكميل کند و الا اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهير، طواف را تكميل کند (آيت الله وحید: بنابر احتیاط واجب) و اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهير، بنابر احتیاط یک طواف كامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. (آيات عظام تبریزی، خویی و وحید)

قول سوم: در صورت عدم امکان تطهير در حین طواف، اگر قبل از اتمام سه و نیم شوط باشد طواف باطل است، و اگر بعد از سه و نیم شوط تا قبل از تكميل چهار شوط باشد بنابر احتیاط واجب پس از تطهير، طواف را تمام کند و نماز بخواند و دوباره طواف و نماز را اعاده کند. و اگر بعد از دور چهارم باشد پس از تطهير، طواف را تكميل کند. (آيات عظام صافی و گلپایگانی)

علم به نجاست در اثنای طواف

اگر در بین طواف علم پیدا کند که بدن یا لباسش از اول طواف نجس بوده در آن چند قول است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب پس از تطهير، طواف را تمام کند

بخش اول: عمره مفرده ۸۹ ❁

و نماز طواف را بخواند و طواف و نماز را اعاده نماید. (آیات عظام امام، بهجت و نوری)

قول دوم: پس از تطهیر طواف را تکمیل نماید. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل و مکارم)
آیت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: به شرط عدم فوت موالات.

قول سوم: اگر جامه پاکي همراه دارد لباس نجس را تعویض کند و طواف را تکمیل کند، و الا اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهیر، طواف را تکمیل کند (آیت الله وحید: بنا بر احتیاط واجب) و اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهیر بنا بر احتیاط واجب یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. (آیات عظام تبریزی، خویی و وحید)

قول چهارم: در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف، اگر قبل از اتمام سه و نیم شوط باشد طواف باطل است، و اگر بعد از سه و نیم شوط تا قبل از تکمیل چهار شوط باشد بنا بر احتیاط واجب پس از تطهیر، طواف را تمام کند و نماز بخواند و دوباره طواف و نماز را اعاده کند. و اگر بعد از دور چهارم باشد پس از تطهیر، طواف را تکمیل کند. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

علم به نجاست بعد از طواف

اگر بعد از طواف بفهمد که با بدن یا لباس نجس طواف کرده، طوافش صحیح است.^۱

طواف با بدن يا لباس نجس نسياناً

اگر فراموش کند نجاست بدن يا لباس را و طواف کند، در اين صورت سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب طواف را اعاده کند. (آيات عظام امام، جوادی، نوری و صافی)

قول دوم: طوافش باطل است و بايد اعاده کند. (آيات عظام سبحانی و گلپایگانی)

آيت الله سبحانی افزوده‌اند: جاهل به حکم نیز مانند ناسی است.

قول سوم: طواف او صحيح است. (آيات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، سيستانی، زنجانی، فاضل، مکارم، وحید و هاشمی شاهرودی)

البته به نظر آيت الله شاهرودی اگر نماز طواف را با اين حال انجام دهد بايد اعاده کند.

چند مسأله در مورد طهارت از خبث در طواف

۱. خون کمتر از درهم در بدن و لباس در حال طواف

در اين مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: بنا بر احتياط واجب معفو نیست و بايد اجتناب شود. (آيات عظام امام، بهجت، تبریزی، خویی، سيستانی، صافی، فاضل، مکارم و وحید)

قول دوم: معفو نیست. (آيات عظام سبحانی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (آيات عظام خامنه‌ای، جوادی و زنجانی)

۱. مناسك محشی، م ۵۷۱.

۲. مناسك محشی، م ۵۶۲ و ۱۴۱۴.

بخش اول: عمره مفرده ۹۱ ❁

۲. حکم محمول متنجس مثل ساعت و انگشتر و دستمال در طواف

در این مسأله سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب معفو نیست. (آیات عظام امام و

فاضل)

قول دوم: معفو نیست. (آیت الله نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (سایر مراجع عظام)

۳. حکم نجس بودن لباس های کوچک مثل جوراب در پا

در این مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: بنا بر احتیاط واجب معفو نیست. (آیات عظام امام،

سیستانی، صافی، فاضل و وحید)

قول دوم: معفو نیست. (آیات عظام جوادی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی،

خویی، زنجانی، سبحانی و مکارم)

حدّ مطاف

آیا طواف بین خانه کعبه و مقام ابراهیم (۲۶ ذراع = ۱۳/۵ متر)

واجب است یا خارج از آن محدوده هم جایز است؟

در این مسأله هشت قول است:^۳

۱. مناسک محشی، م ۵۶۲ و ۱۴۱۴.

۲. مناسک محشی، م ۵۶۲.

۳. مناسک محشی، م ۵۹۱، ۵۹۲ و شرط قبل از آن و م ۶۳۸.

قول اول: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم(ع) مگر آنکه ضرورت اقتضا کند به طوری که نتواند در این محدوده طواف کند (امام خمینی: و حتی با بررسی زمان خلوت هم پیدا نکند) که در این صورت با رعایت الأقرب فالأقرب طواف در خارج محدوده مذکور جایز است. (آیات عظام امام و سبحانی)

قول دوم: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم(ع) ولی کسانی که نتوانند در محدوده مزبور طواف کنند یا طواف برای آنها عسر و حرج دارد، با تحری و بررسی اوقات خلوت نسبی احتیاط لازم است وگرنه طواف در خارج از محدوده مزبور جایز است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: با عدم تمکن از طواف در محدوده به خاطر ازدحام، طواف از پشت مقام به شرط اتصال به جمعیت طواف کننده مجزی است. (آیات عظام جوادی، صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: در صورت امکان بنابر احتیاط واجب طواف باید بین کعبه و مقام ابراهیم باشد، ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده نیز کافی است. (آیت الله تبریزی)

قول پنجم: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام، ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضاء انجام طواف در خارج از این محدوده با رعایت الاقرب فالأقرب مانعی ندارد. (آیت الله فاضل)

قول ششم: طواف خارج از مقام ابراهیم(ع) تا حدود دیوار

بخش اول: عمره مفرد ۹۳

مسجدالحرام زمان ائمه و به فاصله تقریبی ۶۰ متر تا کعبه صحیح است و چنانچه در این محدوده نتواند طواف کند به احتیاط واجب خارج از این مقدار تا جایی که صدق طواف نموده و صف طائفین برقرار است طواف کند و نایب نیز بگیرد که در محدوده طواف کند. (آیت الله وحید)

تذکر: در این احتیاط می توان با رعایت فالاعلم به غیر رجوع کرد.

قول هفتم: رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم لازم است و کسی که نمی تواند در این محدوده طواف کند یا مشقت شدید دارد، نایب می گیرد و اگر از آن هم معذور است می تواند در فاصله دورتر طواف کند و رعایت الاقرب فالأقرب لازم نیست، البته در ایام شلوغ حج و رمضان که مشقت نوعیه دارد استثناء است. (و خود او می تواند انجام دهد و گرفتن نایب لازم نیست). (آیت الله زنجانی)

قول هشتم: طواف حدّ خاصی ندارد و بعد از مقام نیز جایز است. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم و نوری)

طواف در نیم طبقه جدید برای معذورین و غیرمعذورین

اخیراً به جای گنبد‌های کوچک قدیمی که اطراف مسجدالحرام بود، مطافی به صورت نیم طبقه احداث شده که ارتفاع آن چندین متر پایین تر از دیوار کعبه است،^۱ که در مورد حکم طواف در آن

۱. ناگفته نماند جلوی بخشهایی از نیم طبقه، گنبد‌های کوچک جدیدی احداث شده است.

چند قول است:

- قول اول:** با توجه به اینکه خارج از محدوده طواف بین مقام و کعبه است، مجزی نیست. (آیات عظام امام، بهجت و گلپایگانی)
- قول دوم:** صحیح است مطلقاً حتی برای غیر معذورین. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری)
- بر اساس این نظر کسی که شخص معذور را در نیم طبقه طواف می‌دهد می‌تواند خود قصد طواف واجب کند و مجزی است.
- قول سوم:** برای غیر معذور هم صحیح است مشروط به اینکه طواف در محدوده بین کعبه و مقام برای نوع حجاج حرجی باشد، مثل ایام شلوغ حج و ماه رمضان، و در غیر این صورت برای غیر معذورین مجزی نیست و معذور باید برای طواف در محدوده و صحن مسجدالحرام نایب بگیرد. (آیت‌الله زنجانی)
- قول چهارم:** برای غیر معذور مجزی نیست و برای معذور صحیح است مشروط به اینکه طواف در محدوده بین مقام و کعبه و در صحن مسجدالحرام مشقت شدید داشته باشد. (آیت‌الله سبحانی)
- قول پنجم:** برای غیر معذورین مجزی نیست، و اما معذورین باید برای طواف در صحن مسجدالحرام نایب بگیرند و بنابر احتیاط واجب اگر تمکن دارند در همان نیم طبقه خودشان نیز طواف نمایند. (آیات عظام صافی و وحید)
- قول ششم:** برای غیر معذورین مجزی نیست و برای معذورین با رعایت الاقرب فالأقرب صحیح است. (آیت‌الله جوادی)
- ضمناً حکم نماز در نیم طبقه خواهد آمد.

طواف در طبقه اول

قابل توجه است که با تحقیقی که توسط سازمان جغرافیا انجام شده طبقه اول حدود نیم متر بالاتر از دیوار کعبه است و لذا با عدم تمکن از طواف در صحن مسجدالحرام و نیم طبقه، در مورد طواف در طبقه اول چند قول است:

قول اول: در حال ضرورت و ازدحام، طواف معذورین از طبقه اول اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت، جوادی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: طواف صحیح نیست و باید نایب بگیرد تا از همکف طواف کند و نماز را در صورت امکان خودش و الا نایبش در همکف بخواند. (آیات عظام سیستانی، صافی و نوری).

آیت الله صافی افزوده است: احتیاطاً خود او هم اگر می تواند از طبقه فوقانی طواف انجام دهد.

قول سوم: معذورین بنا بر احتیاط واجب بین طواف از طبقه اول و نایب گرفتن جهت طواف از صحن مسجدالحرام، جمع نمایند. (آیات عظام خامنه ای، تبریزی و فاضل)

قول چهارم: در حال اختیار طواف در طبقه اول کفایت نمی کند و اگر نتواند در مطاف (بین کعبه و مقام) یا نیم طبقه طواف کند و طواف در این محدوده یا در نیم طبقه حرج نوعی باشد، باید نایب بگیرد تا در مطاف از طرف او طواف کند، ولی اگر از نایب گرفتن هم معذور است یا این کار برایشان مشقت شدید دارد، در طبقه اول طواف کند. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: باید نایب بگیرد که از پایین طواف کند و بنا بر احتیاط واجب خودش نیز از طبقه اول طواف کند. (آیت الله وحید)

قول ششم: باید برای طواف و نماز در پایین نایب بگیرد و علاوه بر نایب خود در طبقه اول طواف را انجام دهد و نماز طواف را در پایین و اگر مشقت دارد در بالا به گونه ای که پشت مقام قرار گیرد بخواند و خود شخص باید در طبقه ای که اقرب به کعبه است طوافش را بیاورد نه در طبقه ابعد، بنا بر این تا می تواند در طبقه اول طواف کند به طبقه دوم نرود. (آیت الله سبحانی)

چند تذکر:

- ۱- افرادی که از طبقه فوقانی با ویلچر طواف داده می شوند، چون طولانی می شود باید تذکر داده شود که خوابشان نرود که وضو باطل شود.
- ۲- پس از طواف نایب، منوب عنه در صورت امکان باید پشت مقام ابراهیم علیه السلام نماز بخواند.
- ۳- بین طواف نایب و نماز طواف توسط منوب عنه فاصله نیفتد و موالات حفظ شود.

شک در اشواط طواف

۱. شک در اثنای طواف:

در مورد شک در تعداد اشواط طواف چند حالت متصور است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۶۲۴ - ۶۲۷.

بخش اول: عمره مفرده ۹۷

حالت اول: هیچ طرف شک ۷ نباشد، مثل شک بین ۵ و ۶: در این صورت طواف باطل است. (همه مراجع عظام)

حالت دوم: یک طرف شک ۷ و طرف دیگر کمتر از هفت باشد، مثل شک بین ۶ و ۷، در این حالت چند قول است:^۱
قول اول: باید آن شوط را تکمیل کند و نماز طواف را به جا آورد و مجدداً طواف و نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

قول دوم: اگر شک در نقیصه در غیر از ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است، و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند، ولی اگر در این صورت بنا بر ۶ گذاشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت، طوافش صحیح است. (آیات عظام سیستانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

آیت الله هاشمی شاهرودی افزوده‌اند: و همچنین در تمام صور شک در نقیصه یا شک در نقیصه و زیاده چنانچه پس از شک و فراغ از طواف یقین پیدا کند که آنچه انجام داده است هفت دور بوده است نه کمتر و نه بیشتر که در صورت حصول این یقین اعاده طواف لازم نمی‌باشد.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب طوافش باطل است. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: طواف باطل است. (سایر مراجع عظام)

آیت الله زنجانی اضافه کرده‌اند: در صورتی که اطمینان دارد که تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط طواف، حجت شرعی

پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را در حال شك ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است والا باطل است.

حالت سوم: یک طرف شك ۷ و طرف دیگر بیشتر از ۷ باشد، که دو صورت دارد:

صورت اول: هنگام رسیدن به حجرالاسود، شك کند که هفت دور زده یا هشت دور یا زیادتر که در این صورت دو قول است:^۱
قول اول: اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شكش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت‌الله زنجانی)

قول دوم: به شكش اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: شك بین هفت و بیشتر از هفت قبل از رسیدن به حجرالاسود و تمام شدن دور، که در این مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: طوافش باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، گلپایگانی، صافی، خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

آیت‌الله زنجانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند؛ مثلاً از رفیقی که اشواط او را می‌شمرد می‌پرسد، می‌تواند طواف را در

۱. مناسک محشی، م ۶۲۴.

۲. مناسک محشی، م ۶۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۹۹ ❁

حال شک ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است و الا باطل است.

آیات عظام خوبی، تبریزی و سیستانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب اتمام و اعاده طواف است به قصد رجاء. و نیز آیات عظام گلپایگانی و صافی افزوده‌اند: لکن احوط اتیان نماز طواف و اعاده طواف و نماز است.

قول دوم: احوط بطلان طواف است. (آیات عظام اراکی و بهجت)
قول سوم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است. (آیات عظام فاضل و مکارم)

۲. شک بعد از فراغ از طواف

حکم شک در اشواط طواف، قبل از شروع به نماز:

اگر پس از انصراف از طواف و قبل از شروع به نماز شک نماید، دو حالت دارد:^۱

حالت اول: شک بین هفت و بیشتر از هفت بعد از اتمام طواف که در این صورت دو قول است:

قول اول: اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: به شکش اعتنا نکند. (سایر مراجع عظام)

حالت دوم: شک بین هفت و کمتر از هفت پس از اتمام طواف که در این حالت چهار قول است:

۱. مناسک محشی، م ۶۲۲.

قول اول: بنا بر احتياط واجب بنا بر کمتر بگذارد و تکميل کند و طواف را اعاده کند. (آيات عظام امام و نوری)

قول دوم: اعتنا نکند. (آيات عظام بهجت، جوادی، خامنه‌ای، مکارم، اراکی، گلپایگانی، سبحانی، صافی و فاضل)

قول سوم: طواف باطل است، مگر اینکه بعد از دخول در نماز طواف شک کند که به شکش اعتناء نمی‌کند. (آيات عظام تبریزی، خوئی و وحید)

قول چهارم: اگر موالات عرفیه بهم خورده، اعتنا نکند. (آيات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

حکم شک در اشواط طواف پس از شروع در نماز طواف: اگر پس از شروع به نماز طواف در تعداد اشواط طواف شک کند، اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (همه مراجع عظام)

قاعده کلی: به شک در عمل سابق پس از وارد شدن به عمل لاحق (و مترتب بر آن) اعتنا نمی‌شود.

ظن در اشواط طواف

اگر بعد از شک در اشواط طواف، ظن به یک طرف برود، آیا معتبر است؟

در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: حکم یقین را دارد. (آیت الله بهجت)

قول دوم: ظن در اشواط طواف حکم شک را دارد و مبطل طواف است. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسك محشی، م ۶۲۹.

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۱ ❁

وظیفه کثیرالشک در طواف: اگر کسی در طواف سه بار شک کند، چه در طواف واجب و چه در طواف مستحب، کثیرالشک می‌شود که در مورد وظیفه او چند قول است:^۱
قول اول: اگر به حدّ وسواس رسیده، نباید اعتنا کند و الا مبطل است. (آیات عظام خوئی و وحید)

قول دوم: بنا بر اقل گذاشته و طواف را تمام کند و دوباره اعاده نماید. البته می‌تواند به شمارش دیگری اکتفا کند هرچند از گفته او اطمینان پیدا نکند و همچنین اگر کثرت شک به حدّ وسواس برسد اعتنا نکند. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: به شکش اعتنا نکند. (سایر مراجع عظام)
آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: بنا را بر طرفی نگذارد که موجب بطلان طواف او باشد.

استمرار طواف در حال شک و تبدل آن به یقین

اگر کسی در حال طواف شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین منتهی شود، آیا این طواف صحیح است؟

در این مسأله چهار قول است:^۲
قول اول: ادامه دادن طواف در حال شک در صورتی که به یقین منتهی شود اشکال ندارد و طواف صحیح است. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۶۲۸.

۲. مناسک محشی، م ۶۶۰.

قول دوم: بنا بر احتياط واجب صحيح نيست. (آيات عظام خويي، تبريزي و فاضل)
قول سوم: اگر به قصد رجاء كشف وضعيت خودش ادامه دهد، صحيح است. (آيات عظام جوادي، سبحاني، صافي، گلپايگاني و مكارم)
قول چهارم: اگر اطمينان دارد كه در ادامه عمل به اطمينان يا حجت شرعي مي رسد مي تواند ادامه دهد و اگر چنين اطميناني ندارد، نمي تواند ادامه دهد و در صورت استقرار شك، طواف و سعي او باطل است. (آيت الله زنجاني)
قول پنجم: صحيح نيست. (آيت الله وحيد)

قطع طواف بدون عذر

۱. حكم تكليفي:

قطع طواف مستحبي جايز است. (همه مراجع عظام)
اما در مورد قطع طواف واجب اختلاف است و در آن سه قول است:^۱

قول اول: مكروه است. (آيات عظام امام، تبريزي، خامنه‌اي، سيستاني، فاضل، مكارم، نوري و هاشمي شاهرودي)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام بهجت و وحيد)

قول سوم: جايز نيست. (آيات عظام جوادي، صافي، گلپايگاني، خويي، سبحاني و زنجاني)

۲. حكم وضعي قطع طواف واجب و از نو شروع كردن آن

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۳

اگر طواف واجب را قطع کند در صورتی که رها کردن طواف به جهت شک در عدد اشواط بوده که مبطل است و وظیفه اش همان بوده، ولی در صورتی که طواف صحیح بوده و به خیال باطل شدن و بدون بهم خوردن موالات، طواف دیگر را شروع کند، در صحت آن سه قول است:^۱

قول اول: طوافی که از نو شروع کرده مجزی است. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: طواف جدید به شرط اعتقاد به صحت آن یا در صورت جاهل قاصر بودن مجزی است و الا اشکال دارد. (آیات عظام خوبی، جوادی، سیستانی و وحید)

قول سوم: طواف دوم اشکال دارد. (آیات عظام امام و سبحانی) امام راحل افزوده‌اند: اگر بعد از دور چهارم بوده به احتیاط واجب آن را تمام کند و نماز بخواند و دومرتبه طواف و نماز را اعاده کند.

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: طوافی را که قطع کرده اگر بیشتر از نصف بوده، باید تمام و اعاده کند و اگر کمتر از نصف بوده و موالات بهم خورده اعاده نماید.

قول چهارم: اگر استیناف طواف (از نو شروع کردن طواف) از روی عذر مثل جهل یا سهو بوده یا پس از فوت موالات باشد، طواف دوم صحیح است. ولی اگر قبل از فوت موالات بدون عذر استیناف کرده و طواف دیگری از نو انجام داده، طواف دوم بنا بر احتیاط باطل است. (آیت الله زنجانی)

حكم نيابت در برخى از اشواط طواف

در اين باره شش قول است:

قول اول: نيابت صحيح است. (آيات عظام امام، بهجت، خامنه‌اى و

نورى)

قول دوم: فقط در صورتى كه بعد از تجاوز از نصف معذور شده و

عذرش پيش آمدن بيمارى است نيابت صحيح است. (آيت الله زنجانى)

قول سوم: اگر از اول مى داند كه نمى تواند طواف را تمام كند

(آيت الله فاضل: ابتداءً از انجام طواف مأیوس باشد) و نيز در صورت

عجز از اتمام شوط چهارم، بايد براى طواف كامل نايب بگيرد، ولى

اگر بعد از شوط چهارم باشد، مى تواند براى بقيه نايب بگيرد. (آيات

عظام سيستانى و فاضل)

قول چهارم: اگر نتوان در باقى مانده اشواط مكلف را طواف داد،

براى طواف كامل نايب بگيرد. (آيات عظام تبريزى، خويى، جوادى،

صافى، گلپايگانى و مكارم)

البته آيات عظام تبريزى و خويى افزوده اند: مگر بعد از شوط

چهارم كه در اين صورت احتياط آن است كه براى باقى مانده نايب

بگيرد و بعد از زوال عذر خودش باقى مانده را به جا آورد و طواف

را اعاده نمايد.

قول پنجم: اگر از اول عاجز است و مقدارى كه مى تواند انجام

دهد چهار دور است، بنا بر احتياط واجب آن مقدار را انجام داده و

نايب بگيرد براى انجام يك طواف به قصد اعم از تمام و اتمام.

و اگر مقدارش كمتر از چهار دور است از اول براى كل طواف

نايب بگيرد.

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۵ ❁

و اگر در اثنای طواف عاجز شد، چنانچه چهار دور را انجام داده برای بقیه نایب بگیرد و اگر کمتر از چهار دور انجام داده برای کل طواف نایب بگیرد. (آیت‌الله وحید)

قول ششم: اگر در اثنای طواف عاجز شود و پیش از تجاوز از نصف باشد، باید نایب طواف را از سر بگیرد و اگر پس از تجاوز از نصف باشد باید نایب آن را اتمام کند، ولی نماز طواف را علاوه بر نایب، خود شخص نیز بخواند. (آیت‌الله سبحانی)

حکم اعاده اعمال لاحقہ در فرض بطلان طواف یا سعی

هرگاه طواف یا سعی در عمره تمتع یا عمره مفرده به هر سببی باطل بود و بدون توجه به آن تقصیر انجام شد، آیا اعاده اعمال لاحقہ لازم است یا نه؟ و آیا با تقصیر از احرام خارج شده است یا نه؟ در این باره چند قول است:

قول اول: فقط باید عمل باطل شده را جبران کند و با تقصیر از احرام خارج شده است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: از احرام خارج نشده و واجب است عمل باطل شده را به ضمیمه اعمال لاحقہ با رعایت ترتیب با لباس احرام به جا آورد و تقصیر کند. (آیات عظام خوئی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و وحید)

قول سوم: از احرام خارج نشده و علاوه بر انجام عمل باطل شده، بنابر احتیاط واجب اعمال لاحقہ از آن جمله تقصیر را با رعایت ترتیب با لباس احرام بجا آورد. (آیات عظام بهجت و تبریزی)

قول چهارم: از احرام خارج نشده و بايد اعمال مترتبه را اعاده کند و اعاده تقصير بنابر احتياط واجب لازم است. (آيت الله جوادي)
قول پنجم: اگر طواف يا سعی بطور کلی باطل بوده، بايد آن عمل و اعمال بعدی را به جا آورد و تا تقصير نکرده از محرمات احرام اجتناب کند و اگر تنها برخی از دورهای طواف يا سعی باطل بود، آن را مطابق تفصیلی که در مناسك آمده تکميل يا اعاده کند و اعاده اعمال بعدی و اجتناب از محرمات احرام لازم نیست. (آيت الله زنجانی)

حکم خلل در بخشی از یک شوط طواف

اگر بخشی از یک شوط را ناقص انجام دهد مثل اینکه بی اختیار حرکت کرده يا در حالی که رو به کعبه يا پشت به آن بوده حرکت کرده است در این صورت دو حالت دارد:^۱

حالت اول: در همان حال متوجه نقص شده و با برگشتن به عقب همان قسمت را جبران کرد، در این صورت به نظر همه مراجع صحیح است.

حالت دوم: نتواند با به عقب برگشتن جبران کند، در این صورت دو قول مطرح است:

قول اول: طواف را قطع نموده و بدون نیت به حجرالاسود رفته و آن شوط را از حجرالاسود اعاده کند. (آیات عظام جوادی، سیستانی و فاضل)

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۷ ❁

قول دوم: طواف را قطع نموده و بدون نیت تا جایی که شوط قبلی اشکال داشته برود و از آنجا برای تکمیل آن شوط نیت طواف کرده و ادامه دهد. (سایر مراجع عظام)

حکم طواف در صورت ادامه آن در حجر اسماعیل

اگر در بعضی از دورها حجر اسماعیل را داخل طواف نکنند و وارد حجر شود، در حکم آن چند قول است:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب آن شوط باطل است و باید آن را از حجرالاسود اعاده کند. (امام خمینی)

قول دوم: آن شوط باطل است و باید از حجرالاسود اعاده کند.
(آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم)
قول سوم: باید آن شوط را از حجرالاسود اعاده کند و احوط اعاده کل طواف است بعد از اتمام آن. (آیات عظام زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: باید آن شوط اعاده شود در صورتی که در ابتدای طواف نیت طواف بر بیت محض نکرده باشد و الا اعاده اصل طواف موافق احتیاط است اگرچه عملاً در یک شوط اختصار نماید.
(آیت الله بهجت)

قول پنجم: آن مقدار از شوط را که حجر اسماعیل را داخل در دور زدن نکرده است اعاده کند، چنانکه اگر کسی از روی دیوار حجر اسماعیل رفته باشد، باید شوط را اعاده نماید. (آیت الله نوری)

طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب

يكي از اعمال مستحب در مكه معظمه، طواف است.

طواف مستحب با طواف واجب چند فرق دارد:

۱. در طواف مستحب طهارت از حدث شرط نيست، به خلاف طواف واجب كه طهارت از حدث شرط صحت آن است.^۱
۲. شك در طواف مستحبي مبطل نيست و بايد بنا بر اقل بگذارد،^۲ به خلاف شك در طواف واجب كه حكم آن بيان شد.
۳. محل نماز طواف واجب، پشت مقام ابراهيم است، به خلاف طواف مستحب كه نماز آن را مي توان در همه جاي مسجدالحرام خواند.^۳

تذکر ۱: در جواز ترك نماز طواف مستحبي چند قول است:^۴
قول اول: ترك نماز طواف مستحبي مورد تأمل و اشكال است.
(آيات عظام بهجت و مكارم)

قول دوم: نماز طواف مستحبي سزاوار نيست ترك شود. (آيات عظام صافي و گلپايگانی)

قول سوم: نماز طواف مستحبي، مستحب است. (آيت الله سيستاني)
قول چهارم: ترك عمدی آن جايز است. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، هاشمی شاهرودی، زنجانی، فاضل، تبریزی، خویی و نوری)

۱. مناسك محشي، م ۵۶۴.

۲. مناسك محشي، م ۶۲۷.

۳. مناسك محشي، م ۷۸۱ و ۷۹۲.

۴. مناسك محشي، م ۷۸۱ و ۱۲۰۱.

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۹ ❁

قول پنجم: نباید عمداً ترک کند. (آیت الله سبحانی)

تذکره ۲: به زائران تأکید شود که نماز طواف مستحبی را پشت مقام نخوانند تا جای نماز طواف‌های واجب اشغال نشود و موجب ازدحام شدید خلف مقام ابراهیم نگردد.

انجام طواف مستحبی قبل از اعمال واجب

آیا قبل از انجام اعمال عمره تمتع یا بعد از برگشت از منا و قبل از انجام اعمال مکه می‌تواند طواف مستحبی انجام دهد؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: تا طواف واجب خود - ولو طواف نساء - را انجام نداده نمی‌تواند طواف مستحبی انجام دهد. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: می‌تواند طواف مستحبی به جا آورد. (آیات عظام بهجت، سیستانی و فاضل)

البته آیات عظام سیستانی و فاضل فرموده‌اند: تمتع پس از احرام حج و قبل از خروج به عرفات به احتیاط واجب نباید طواف مستحبی کند هر چند طواف حج را مقدم داشته باشد و اگر طواف مستحبی انجام داد به احتیاط مستحب تلبیه بگوید.

قول سوم: اقوی جواز و احوط ترک آن است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: احوط این است شخصی که احرام حج تمتع بسته پس از احرام و پیش از رفتن به عرفات طواف مستحبی انجام ندهد و چنانچه طواف کرد، بنابر احتیاط بعد از طواف تلبیه را تجدید کند. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول پنجم: احتیاطاً ترك كند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، مكارم و نوری)

استحباب و عدم استحباب طواف كمر از هفت شوط هرگاه مكلف بخواهد كمر از هفت شوط برای خود یا به نیابت از دیگری و یا هر يك از اشواط هفت گانه را به نیت شخص خاصی انجام دهد، آیا استحباب دارد یا نه؟ در این مسئله دو قول است:^۱

قول اول: استحباب دارد. (آیات عظام سبحانی و سیستانی)

قول دوم: استحباب آن ثابت نیست. (سایر مراجع عظام)

خودآزمایی

۱. انجام طواف با بدن و لباس نجس (عالمًا، جاهلاً و نسیاناً) چه حکمی دارد؟
(حضرت امام)
۲. اگر بعد از اتمام شوط چهارم طواف عمدتاً وضوی خود را باطل کند، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۳. اگر قبل از اتمام شوط چهارم طواف، حائض شود، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله وحید)
۴. آیا طواف معذورین از نیم طبقه جدید مجزی است؟ (آیت الله مکارم)
۵. اگر پس از طواف شک کند که برای طواف وضو گرفته یا نه، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۶. اگر در اثنای طواف بین ۶ و ۷ شک کند وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۷. اگر طواف واجب را قطع کنند و بدون بهم خوردن موالات، طواف جدید را شروع کنند، آیا صحیح است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۸. وظیفه مستحاضه قلیله برای طواف و نماز آن چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۹. آیا مستحاضه کثیره برای طواف و نماز آن باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)
۱۰. اگر فراموش کند نجاست بدن و لباس را و بعد از طواف یادش بیاید، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۱۱. آیا در طواف، خون کمتر از درهم معفو است؟ (آیت الله خویی)
۱۲. اگر در حد فاصل بین سه و نیم تا تمام شدن شوط چهارم حدث اصغر عارض شود، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۳. آیا طواف خارج از حد مطاف جایز است. (آیت الله وحید)
۱۴. آیا طواف خانمی که از روی علم و عمد آن را با جوراب نجس انجام داده صحیح است؟ (آیت الله مکارم)
۱۵. اگر در اثنای طواف، بدن یا لباس نجس شود، وظیفه چیست؟ (آیت الله سبحانی)
۱۶. آیا اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده طواف جایز است؟ (آیت الله جوادی)
۱۷. حکم نیابت در برخی از اشواط طواف چیست؟ (آیت الله نوری)
۱۸. اگر بعد از سعی و تقصیر متوجه بطلان طوافش شود، آیا علاوه بر اعاده طواف و نماز، اعاده سعی و تقصیر نیز لازم است؟ (آیت الله صافی)

نماز طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مکان نماز طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در رکعات و افعال نماز طواف.
۳. آشنایی با احکام قرائت و ملاک صحت آن.
۴. آشنایی با وظیفه معذورین از قرائت صحیح.

نماز طواف

بعد از طواف، باید دو رکعت نماز طواف مانند نماز صبح به جا آورد.^۱

مکان نماز طواف

در مورد محل نماز طواف دو صورت متصور است:
صورت اول: نماز طواف در اوقات خلوت و عدم ازدحام
در این باره چند قول مطرح است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۷۷۳.

۲. مناسک محشی، م ۷۷۸.

قول اول: واجب است نزد مقام و بنا بر احتیاط واجب پشت مقام به جا آورده شود به طوری که مقام بین او و کعبه قرار گیرد و هر چه نزدیکتر باشد بهتر است. (آیات عظام امام، بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: واجب است نزد مقام و پشت مقام به جا آورده شود. (آیات عظام خویی، خامنه‌ای، جوادی، تبریزی، سیستانی، فاضل، زنجانی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول سوم: جایگاه نماز نزد مقام است بنابراین پشت مقام و دو جانب آن مادامی که جلوتر از مقام نباشد یکسان و صحیح است. (آیت الله سبحانی)

صورت دوم: نماز طواف در اوقات شلوغ و ازدحام

در زمان ازدحام جمعیت و مزاحمت نسبت به مکان نماز طواف چند قول است:^۱

قول اول: اگر پشت مقام به نحوی که نزد مقام باشد، ممکن نشد، در یکی از طرفین آن نماز بخواند؛ به گونه‌ای که گفته شود نزد مقام نماز می‌خواند و اگر آن هم ممکن نشد، نزدیکتر از طرفین و پشت مقام را ملاحظه کند. (آیت الله فاضل: بنا بر احتیاط پشت مقام بخواند.) و اگر سه طرف مساوی باشد، پشت مقام نماز بخواند. (آیات عظام امام، صافی، فاضل و گلپایگانی)

قول دوم: نزدیک مقام اقامه شود و در صورت ازدحام و مزاحمت، در مسجد الحرام با فاصله پشت مقام به جا آورد. (آیت الله خامنه‌ای)

۱. مناسك محشی، م ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۹۷ و ۸۰۴.

بخش اول: عمره مفرده ۱۱۵ ❁

قول سوم: تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد، عقب برود، اما باید پشت مقام بایستد. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: در صورت عدم تمکن و بعد مفرط، در یکی از دو جانب مقام، نماز را به جا آورد و اگر نشد، مراعات الاقرب فالأقرب خلف مقام و دو طرف آن را با رعایت احتیاط به جمع در نماز کند و بلکه اعاده آن، پس از تمکن از نماز در پشت مقام، هر چند در آخر وقت امکان باشد. (آیت الله بهجت)

قول پنجم: با مراعات الاقرب فالأقرب باید (آیت الله تبریزی: بنابر احتیاط واجب) پشت مقام به جا آورد. (آیات عظام خویی و تبریزی)

قول ششم: با عدم تمکن از خواندن نماز پشت مقام و نزدیک آن، بنابر احتیاط واجب، هم در یکی از طرفین مقام و نزدیک به آن و هم پشت مقام، ولی دورتر از آن، به جا آورد و اگر هر دو ممکن نشد، هر کدام ممکن است، و اگر هیچ کدام ممکن نیست، هر جای مسجد می تواند بخواند. (آیت الله سیستانی)

قول هفتم: با عدم تمکن از خواندن نماز نزد مقام، در نزدیکترین نقطه به مقام به جا آورد؛ چه پشت مقام و چه دو طرف آن. ولی اگر جمعیت طواف کننده تا شعاع خیلی زیاد از کعبه ادامه دارد و موجب می شود نماز را در فاصله ای دور بخواند، باید جوری بایستد که مقام بین او و خانه باشد، نه یکی از دو طرف او. (آیت الله سبحانی)

قول هشتم: می تواند در یکی از طرفین یا عقب تر از مقام بخواند. (آیت الله مکارم)

قول نهم: اقامه آن در دو طرف مقام یا نقطه دورتر تا حدی که نزد مقام صدق کند جایز است. (آیت الله جوادی)

قول دهم: بنا بر احتیاط واجب از حدود دیوار مسجد زمان ائمه علیهم السلام و به فاصله تقریبی شصت متر از کعبه، تجاوز نکند و اگر متمکن از این هم نباشد احتیاط واجب آن است که آن را در یکی از دو طرف نزدیک مقام به جا آورد و اگر از این هم متمکن نشد، می تواند آن را در هر جای مسجد به جا آورد. (آیت الله وحید)

نماز طواف معذورین در نیم طبقه (خلف مقام)

در این باره سه قول است:

قول اول: برای معذورینی که نماز خواندن در صحن مسجد الحرام برای آنها ممکن نیست یا حرج و مشقت شدید دارد صحیح است. (آیات عظام جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم و نوری)

قول دوم: صحیح نیست و باید برای نماز طواف نایب بگیرند در صحن مسجد الحرام خلف مقام انجام دهد. (آیت الله صافی)

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب نماز را در نیم طبقه بخواند و در صحن و خلف مقام نیز نایب بگیرد. (آیت الله خامنه‌ای)

اذان و اقامه برای نماز طواف

غیر از نمازهای یومیه و قضای آن، هیچ نماز مستحب و واجبی اذان و اقامه ندارد و اذان و اقامه برای آنها مشروع نیست؛ پس نباید برای نماز طواف اذان و اقامه گفته شود، البته می تواند سه مرتبه «الصلاة» به قصد رجاء بگوید.^۱

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۵۳۹، م ۹۱۶.

حکم تکلیفی و وضعی لزوم موالات بین طواف و نماز آن

در این که موالات بین طواف و نماز آن حکم تکلیفی است یا وضعی، چند قول است. روشن است که اگر حکم تکلیفی بود اخلال به آن موجب بطلان طواف نمی‌شود، ولی اگر حکم وضعی باشد، موجب بطلان طواف می‌گردد و باید آن را اعاده کند.

ضمناً فاصله انداختن بین طواف و نماز آن تا چه اندازه جایز است و در صورت تأخیر نماز، آیا اعاده طواف لازم است؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم تکلیفی است و میزان موالات مبادرت عرفیه است و در هر صورت با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم وضعی است، ولی فاصله انداختن به مقدار ده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد، ولی به کارهای جدای از نماز طواف مثل خواندن نماز قضا و مانند آن مشغول نشود. و در صورت اخلال عمدی بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند. (آیات عظام تبریزی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: ظاهراً مقدار مخلّ به موالات عرفیه نسبت به افراد و هنگام ازدحام و غیر آن فرق می‌کند و به طور کلی فاصله از ده تا پانزده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی و تطهیر، مخلّ نیست و

اگر عمداً موالات را به هم زد، بنابر احتیاط واجب طواف را هم اعاده کند. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: لزوم موالات بین طواف و نماز آن وضعی است و اگر به جهت عذری مانند تشکیل صفوف جماعت یا تجدید وضو به تأخیر بیافتد اشکال ندارد و اگر بدون عذر نماز را تأخیر بیندازد باید بعد از خواندن نماز، طواف و نماز را اعاده کند. (آیات عظام خویی، جوادی، زنجانی و وحید)

قول پنجم: مبادرت عرفیه بین طواف و نماز لازم است و باید فاصله زیاد نباشد. و اگر کسی عمداً فاصله زیاد انداخت باید علاوه بر نماز، طواف و نماز را اعاده کند.

و اگر عمداً به این ترتیب عمل نکند و اعمال مترتبه را انجام دهد از احرام خارج نشده و باید اعمال را اعاده نماید، اگر وقت تدارک گذشته، عمره او باطل است. و در این مسأله بین جاهل قاصر و مقصر فرقی نیست.^۱ (آیت الله سبحانی)

شک و ظن در رکعات نماز طواف

شک در رکعات نماز طواف مبطل نماز است و در ظن در رکعات نماز طواف دو قول است:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب طبق ظن عمل کند و نماز را اعاده نماید. (آیت الله مکارم)

قول دوم: ظن در رکعات نماز معتبر است. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک معظم له، م ۶۷ و استفتاء ۱۸۷.

۲. مناسک محشی، م ۷۷۶.

شک و ظن در افعال نماز طواف

در شک در افعال نماز، اگر قبل از گذشتن از محل باشد باید انجام بدهد و اگر محل آن گذشته اعتنا نکند.

و در مورد ظن در افعال نماز چهار قول است:^۱

قول اول: باید احتیاط کند؛ یعنی عمل را طبق گمان انجام دهد و نماز را اعاده کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی، مکارم و نوری)

قول دوم: ظن در افعال نماز حکم شک را دارد. (آیات عظام خویی، تبریزی، سبحانی، هاشمی شاهرودی و سیستانی)

قول سوم: ظن در افعال نماز معتبر است. (آیات عظام بهجت، جوادی، گلپایگانی و فاضل)

قول چهارم: به احتیاط واجب به ظن در افعال عمل کند ولی در مواردی که عمل به ظن مستلزم احتمال زیاده رکن یا ترک رکن است به احتیاط واجب نماز را هم اعاده کند. (آیت الله صافی)

وجوب تصحیح نماز

واجب است بر هر مکلفی که نماز خود را یاد بگیرد و قرائت و ذکرهای واجب را پیش کسی درست کند که تکلیف الهی را به طور صحیح به جا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج برود باید نماز را تصحیح کند، چون بعضی گفته‌اند اگر نماز او درست نباشد عمره او باطل است و همچنین حج نیز باطل است. پس علاوه بر آنکه به این قول، از حجة الاسلام برائت ذمه پیدا نمی‌کند، ممکن

است چیزهایی که در احرام بر او حرام شده بود، مثل زن و چیزهایی که گذشت، بر او حلال نشود.^۱

وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف

اگر شخصی نتواند قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد، در مورد وظیفه‌اش نسبت به نماز طواف چند قول است:^۲

قول اول: اگر نتوانست یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی می‌تواند خودش بخواند و مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستمی، فاضل، مکارم، زنجانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

امام خمینی (ره) اضافه کرده‌اند: اگر ممکن است کسی را بگمارد که نماز را تلقین او کند و احتیاط آن است که به شخص عادل اکتفا کند.

ضمناً آیت‌الله سیستمی تفصیلی دارند که می‌فرمایند: اگر مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن تمام حمد نباشد، اگر به مقدار معتنا به یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفاً قرآن خواندن صدق کند، و اگر نتواند تسبیح بگوید. و اما سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است.

۱. مناسک محشی، م ۷۸۸.

۲. مناسک محشی، م ۷۸۹.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۱

قول دوم: خودش بخواند و اگر ممکن است نماز طواف را پشت مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیه کافی است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: نماز را به جماعت بخواند، ولی اکتفا به آن اشکال دارد و باید فرادی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد بهتر و مطابق احتیاط است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: در صورت تسامح در یادگیری، بنابر احتیاط واجب خودش بخواند و جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد و در صورت عدم تسامح به هر ترتیبی می تواند خودش بخواند و مجزی است.^۱ (آیات عظام تبریزی، خویی و مکارم)

قول پنجم: اگر متمکن از تصحیح نیست، آنچه بلد است برای او کافی است و اگر متمکن است واجب است تصحیح کند و می تواند اکتفا کند به تلقین دیگری و اگر هیچ یک از این دو را نتواند تا وقت برای تصحیح تنگ شود، باید نماز را با همان قرائت بخواند و بنابر احتیاط واجب آن را به جماعت هم بخواند و نایب هم برای آن بگیرد.^۲ (آیت الله وحید)

قول ششم: اگر ممکن است کسی را بگمارد که قرائت صحیح را به او تلقین کند و اگر امکان نداشت به هر نحوی که می تواند به جا آورد و احتیاطاً نایب هم بگیرد. (آیت عظام جوادی و سبحانی)

۱. مناسک محشی، م ۷۸۹ و ۷۹۱ و ۸۲۲.

۲. مناسک حج آیت الله وحید، م ۳۲۸.

خودآزمایی

۱. حكم گفتن اذان و اقامه برای نماز طواف چیست؟ (آیت الله بهجت)
۲. اگر عمداً نماز را تا زمان از بین رفتن موالات از طواف تأخیر بیااندازد، وظیفه چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۳. در ظن در رکعات نماز طواف، وظیفه چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. در ظن در افعال نماز وظیفه چیست؟ (آیت الله گلپایگانی)
۵. کسانی که از قرائت صحیح معذورند، برای نماز طواف چه وظیفه‌ای دارند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. محل اقامه نماز طواف در صورت ازدحام و اوقات شلوغ کجاست؟ (آیت الله زنجانی)

سعی

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم سعی در مسعای جدید و زیرزمین و طبقه فوقانی.
۲. آشنایی با حکم تکرار قسمتی از سعی از روی جهل یا فراموشی.
۳. آشنایی با حکم قطع سعی و شک در اشواط آن.
۴. آشنایی با تفاوت سعی و طواف.

سعی

بعد از نماز طواف باید بین صفا و مروه سعی نماید و واجب است سعی هفت مرتبه (شوط) باشد و از صفا شروع کند و در دور هفتم به مروه ختم کند.^۱

سعی در مسعای جدید

در اینکه آیا سعی در مسعای جدید در همکف جایز است یا نه؟ چهار قول است:
قول اول: اشکال ندارد مطلقاً. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، مکارم، زنجانی، فاضل، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۸۲۵-۸۲۸.

قول دوم: اگر برای مقلد احراز شود که عرض مسعی جدید در بین کوه صفا و مروه است مانعی ندارد؛ در غیر این صورت اگر نتواند در مسعی قدیم سعی را انجام دهد در مسعی جدید با رعایت اقرب فالاقرب به مسعی قدیم اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت و صافی)

قول سوم: سعی در مسعی جدید به اندازه ۵ متر از عرض آن که متصل به مسعی قدیم است، مجزی می‌باشد. و در مازاد آن در صورت احراز بودن بین صفا و مروه مجزی است و گرنه بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست. (آیت‌الله وحید)

قول چهارم: اگر اطمینان دارد که کوه صفا و مروه از جهت عرض تا مسعی جدید امتداد داشته، مجزی است. (آیت‌الله سیستانی)

تفصیل نظر مبارک حضرت آیت‌الله سیستانی این است که در پاسخ استفتایی که از ایشان شده چنین می‌فرمایند: اگر اطمینان پیدا کرد که مسعی جدید بین جبل صفا و مروه هست، سعی او صحیح است ولو اینکه اطمینان از نظر مجتهد دیگر حاصل شود در صورتی که فتوای او مستند به بینه‌ای باشد که تعارض نداشته باشد. اما اگر واقعاً شک دارد که بین دو کوه است و نمی‌تواند در بین دو کوه سعی را انجام دهد، در این صورت باید به وظیفه مصدود در عمره عمل کند؛ یعنی آن سعی را انجام دهد و قربانی کند و تقصیر نماید تا از احرام خارج شود.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۵ ❁

سعی در زیرزمین

در مورد سعی در زیرزمین مسعی دو قول است:^۱
قول اول: سعی در زیرزمین مسعی بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست و این احتیاط قابل رجوع است. (آیات عظام صافی و وحید)
قول دوم: سعی در زیرزمین مجزی است. (سایر مراجع عظام)
البته آیت الله زنجانی فرموده: مشروط به این که تا انتهای مسعی یعنی جایی که شیشه جلوی کوه است سعی کند.

سعی در طبقات فوقانی

حضرت امام در مناسک در مسئله ۸۳۵ چنین بیان کرده‌اند: «اگر بین صفا و مروه را دو طبقه یا چند طبقه کنند و تمام طبقات بین دو کوه باشد از هر طبقه جایز است سعی کند، گرچه احوط سعی از همان راهی است که از اول متعارف بوده».
ولی در مسئله ۸۵۶ فرموده: «سعی در طبقه فوقانی اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست».
آیات عظام مکارم، سبحانی و زنجانی تصریح کرده‌اند: طبقه فوقانی میان دو کوه نیست.

سعی در طبقه فوقانی فعلی^۲

در مورد سعی در طبقه فوقانی فعلی پنج قول است:

۱. مناسک محشی، م ۸۳۶.

۲. مناسک محشی، م ۸۷۶.

قول اول: مجزى نىست. (آيات عظام سيستانى و زنجانى)
 قول دوم: اگر محرز نىست كه ميان دو كوه واقع شده است
 مجزى نىست. (آيات عظام امام، تبريزى، خامنه‌اى، خويى، صافى، فاضل،
 گلپايگانى و نورى)

قول سوم: سعى از طبقه فوقانى كه از بالاي كوه صفا و مروه
 باشد مجزى است و بين الحديد است. (آيات عظام بهجت و جوادى)
 قول چهارم: اگر از طبقه همكف مسعى و زيرزمين سعى ممكن
 نباشد، اشكال ندارد. (آيات عظام سبحانى و مكارم)

قول پنجم: اگر احراز شود كه قبلاً بين دو كوه بوده صحيح است
 هر چند فعلاً نباشد و در صورت شك بنا بر احتياط واجب صحيح
 نىست. (آيت الله وحيد)

تذكر ۱: به نظر مراجعى كه سعى از طبقه فوقانى را مجزى
 نمى دانند يا اشكال دارند كسى كه نمى تواند در طبقه همكف و
 زيرزمين سعى كند، بايد براى خود نايب بگيرد و سعى در طبقه
 فوقانى صحيح و مجزى نىست.

تذكر ۲: آيت الله زنجانى فرموده اند: اگر ضرورت چنان باشد كه
 منجر به ترك سعى در طبقه همكف شود، مى تواند در طبقه بالا
 سعى نمايد. ولى اكنون كه زيرزمين مسعى احداث شده در صورتى
 كه عرض آن از مسعاى جديد زيادتر نباشد مى تواند در آن سعى
 نمايد، و با وجود دو مسعاى همكف و سپس زيرزمين، مورد
 ضرورت سعى در طبقه بالا بسيار نادر ممكن است اتفاق بيفتد.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۷ ❁

تکرار قسمت هروله از سعی به گمان وجوب

اگر کسی در حال سعی هروله نکرد و به خیال آن که هروله واجب است برگشته و آن مقدار را با هروله تکرار کرده است آیا سعیش اشکال دارد؟

در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اشکال دارد. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: اشکال دارد مگر آنکه جاهل قاصر باشد. (آیت الله

سیستانی)

قول سوم: اشکال ندارد. (آیات عظام زنجانی، صافی، فاضل،

گلپایگانی، مکارم، بهجت، خوئی، خامنه‌ای، هاشمی شاهرودی و وحید)

آیت الله وحید افزوده‌اند: هر چند احوط اختیار یک سعی کامل به

نیت اعم از تمام و اتمام است.^۲

قول چهارم: اگر به قصد انجام وظیفه واقعیه باشد، اشکالی

ندارد. (آیات عظام تبریزی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: لکن احتیاط در اتمام و اعاده سعی از

اول است.

توجه: با ارجاع مقلدین امام و آیت الله نوری به بقیه مراجع

می‌توان گفت که سعی این فرد اشکالی ندارد، اگرچه احتیاط در

اتمام و اعاده سعی است.

۱. مناسک محشی، م ۸۶۶.

۲. استفتائات حج، ص ۳۳۶.

تكرار قسمتي از سعي غفلتاً

سؤال: شخصي به جهت كنترل همراهان خود در حين سعي، گاهي به عقب برمي گشته و بدون توجه، مجدداً همان مسافت را طي مي كرده، آيا سعي او صحيح است؟

جواب: در اين مسأله پنج قول است:^۱

قول اول: اشكال دارد و بايد اعاده شود. (آيات عظام امام، خامنه اي، صافي، گلپايگاني، فاضل و نوري)

قول دوم: در صورتي كه به قصد سعي طي نكند، سعي او صحيح است؛ و در غير اين صورت سعي او به جهت زيادي عمدي باطل است. (آيت الله سبحاني)

قول سوم: اشكال ندارد. (آيات عظام تبريزي، جوادي، خوئي، زنجاني، مكارم و هاشمي شاهرودي)

قول چهارم: اشكال دارد مگر آن كه جاهل قاصر باشد يا مقدار اضافه را بدون قصد انجام دهد. (آيت الله سيستاني)

قول پنجم: در صورتي كه از روي خطا يا جهل به حكم بوده است، اشكالي ندارد. (آيت الله وحيد)^۲

قطع سعي و شروع از اول

اگر سعي را قطع نمايد و از اول شروع كند، درصحت آن چهار قول است:^۳

۱. مناسك محشي، م ۸۷۷.

۲. استفتائات حج، ص ۳۳۹.

۳. مناسك محشي، م ۶۵۷ و ۸۷۳.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۹ ❁

قول اول: سعی جدید اشکال دارد و باید اعاده کند. (حضرت

امام)

قول دوم: سعی جدید اشکال دارد، مگر آنکه آنقدر فاصله
بیاندازد که موالات سعی اول به هم نخورد یا شخص جاهل قاصر
باشد و به اعتقاد صحت، سعی را از اول انجام دهد. (آیات عظام

خویی، جوادی، سیستانی و وحید)

قول سوم: سعی جدید اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت، تبریزی،

خامنه‌ای، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول چهارم: اگر از آنچه انجام داده منصرف شده و پس از فوت

موالات عرفیه از اول شروع کرد سعی او اشکال ندارد، لیکن اگر
نصف سعی را انجام داده احتیاطاً آن را به هفت برساند و سعی را
به عنوان تکلیف فعلی مجدداً انجام دهد. (آیت الله سبحانی)

تذکر ۱: این در مواردی است که سعی اول باطل نشده باشد،

ولی اگر سعی باطل شد مثل موارد شک، رها کردن سعی و از اول
شروع کردن لازم است.

تذکر ۲: با توجه به امکان رجوع مقلد از دو قول اول، می‌توان

گفت که در نهایت قطع سعی و از اول شروع کردن آن اشکال
ندارد.

حکم شک و ظن در اشواط سعی

شک در تعداد اشواط سعی باعث بطلان سعی است مگر در یک
مورد که عبارت است از شک بین هفت و بیشتر هنگامی که به مروه

رسیده که در این صورت اعتنا نمی‌کند و سعی او صحیح است.^۱
(همه مراجع عظام)

ظن در تعداد اشواط سعی حکم شک را دارد و مبطل است.

استمرار سعی با حالت شک و تبدل شک به یقین در ادامه

اگر کسی در حال سعی شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین منتهی شود، آیا این سعی صحیح است؟ در این مسأله پنج قول است:^۲

قول اول: ادامه دادن سعی در حال شک اشکال ندارد و سعی صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی و فاضل)

قول سوم: اگر به قصد رجاء کشف وضعیت خودش ادامه دهد، سپس به عدد، یقین حاصل نماید و سعی را به پایان برساند سعی او صحیح است. (آیات عظام جوادی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و مکارم)

قول چهارم: صحیح نیست. (آیت‌الله وحید)

قول پنجم: با شک در عدد اشواط، سعی باطل می‌شود و باید سعی را اعاده کند، مگر آنکه اطمینان داشته باشد که در ادامه سعی نسبت به تعداد اشواط به علم یا حجت شرعی می‌رسد. (آیت‌الله زنجانی)

۱. مناسک محشی، م ۸۵۲.

۲. مناسک محشی، م ۸۸۶.

بخش اول: عمره مفرده ۱۳۱ ❁

تفاوت سعی با طواف

- ۱- طواف مستحبی داریم، ولی سعی مستحبی نداریم.
- ۲- در سعی طهارت از حدث اصغر و اکبر شرط نیست، پس جنب و حائض و نفساء سعیشان با این حالت صحیح است، به خلاف طواف واجب. (همه مراجع عظام)

تأخیر سعی تا شب

اگر طواف را در روز انجام دهد و بخواهد سعی را بدون عذر تا شب تأخیر اندازد، چه حکمی دارد؟ در این مسئله دو قول است:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب تأخیر سعی بدون ضرورت تا شب آن روز جایز نیست. (آیت الله وحید)
قول دوم: اشکال ندارد. (سایر مراجع عظام)

تأخیر سعی تا روز بعد

در این باره چهار قول است:^۲
قول اول: تأخیر در سعی تا روز بعد تکلیفاً جایز نیست، اما طواف و نماز اعاده ندارد و سعی صحیح است. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)
قول دوم: تأخیر سعی به روز بعد و پس از آن مجزی است و اعاده طواف و نماز آن لازم نیست. (آیت الله جوادی)

۱. مناسک محشی، م ۸۳۹.

۱. مناسک محشی، م ۸۴۰.

قول سوم: اگر بدون عذر باشد، باید قبل از سعی، طواف و نماز را اعاده کند. (آیات عظام خویی، زنجانی، سبحانی و وحید)
قول چهارم: اگر بدون عذر باشد، به احتیاط واجب قبل از سعی طواف و نماز آن را اعاده کند. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

سعی غیر معذور با حالت سواره (با ویلچر و مانند آن)
کسی که معذور نیست آیا می‌تواند سعی را سواره انجام دهد؟ در این باره چهار قول است:^۱
قول اول: جایز است مطلقاً هر چند راه رفتن افضل است. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، گلپایگانی، مکارم و نوری)
قول دوم: اگر با اختیار خود روی ویلچر و مانند آن نشسته جایز است. (آیت‌الله خویی)

قول سوم: در حال اختیار و بدون عذر باید خودش وسیله را راه ببرد. (آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل و وحید)

قول چهارم: اگر خودش وسیله را حرکت می‌دهد یا اینکه می‌تواند وسیله را نگه دارد، بدون اینکه برای نگه داشتن آن از شخصی که حرکتش می‌دهد درخواست کند، جایز است. (آیت‌الله سیستانی)

خودآزمایی

۱. حکم سعی در مسعای جدید چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. آیا سعی از طبقه فوقانی مجزی است؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر نتواند از مسعای طبقه همکف و زیرزمین سعی را انجام دهد، وظیفه چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. تکرار قسمتی از سعی به گمان و جوب یا از روی غفلت چه حکمی دارد؟ (آیت الله صافی)
۵. شک بین ۵ و ۷ در مروه آیا مبطل سعی است؟ (آیت الله مکارم)
۶. اگر در اثنای سعی شک عارض شود و ادامه دهد و بعد یقین برایش حاصل شود، آیا سعی او صحیح است؟ (آیت الله صافی)
۷. قطع سعی و شروع سعی جدید آیا جایز و مجزی است؟ (حضرت امام)
۸. آیا تاخیر سعی از طواف تا شب بدون عذر جایز است؟ (آیت الله وحید)
۹. اگر بدون عذر سعی را به روزهای بعد از انجام طواف تأخیر اندازد، آیا اعاده طواف و نماز آن لازم است؟ (آیت الله تبریزی)
۱۰. آیا غیر معذورین می توانند سعی را با ویلچر انجام دهند؟ (آیت الله نوری)

حلق یا تقصیر در عمره

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه معتمرین در تقصیر.
۲. آشنایی با حکم تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود.
۳. آشنایی با كفاره چیدن موی دیگری قبل از تقصیر.

در عمره مفرده بعد از سعی، حلق یا تقصیر واجب است، و حلق، افضل از تقصیر است و در عمره تمتع وظیفه فقط تقصیر است.

البته وظیفه خانمها تقصیر است و حلق جایز نمی‌باشد، چه در عمره مفرده و چه در حج تمتع.

كیفیت تقصیر

در كیفیت تقصیر سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب به چیدن ناخن اکتفا نكند و اگر خواست ناخن بگیرد بنا بر احتیاط واجب پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیات عظام مكارم و سیستانی)

قول دوم: به ناخن گرفتن اکتفا نشود و اگر خواست ناخن بگیرد، پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: مخیر است بین چیدن ناخن یا کوتاه کردن قدری از موی سر یا شارب یا ریش. (سایر مراجع عظام)

تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود

اگر قبل از این كه تقصیر كند بخواهد ناخن دیگری را به قصد تقصیر بچیند اشكال ندارد، اما کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود جایز نیست؛ چرا كه قبل از تقصیر، فرد محرم است و یکی از محرمات احرام ازاله مو است از بدن خود یا دیگری، محرم باشد یا محلّ.

پس از نظر تكلیفی به اتفاق همه مراجع عظام کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود، حرام است.

حكم وضعی تقصیر دیگری

اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند، از نظر حكم وضعی آیا آن شخص از احرام خارج می شود یا نه؟

۱. مناسك محشی، م ۸۸۸ و ۸۹۴.

بخش اول: عمره مفرده ۱۳۷ ❁

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: اگر چه کار حرامی است، ولی آن شخص از احرام خارج می‌شود و این تقصیر مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، نوری، بهجت، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

آیت الله زنجانی افزوده است: البته اگر حاجی با توجه به حرمت حلق بر دیگری، از او بخواهد که برایش حلق نماید، بنا بر احتیاط این حلق کفایت نمی‌کند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست و آن شخص باید خودش تقصیر نماید. (آیات عظام صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و وحید)

قول سوم: مجزی نیست و همچنان شخص در احرام باقی است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و سبحانی)

تذکر: در عمره تمتع آیات عظام خوئی، تبریزی و سیستانی یک نظر خاص دارند که باید توجه شود و آن اینکه شخصی که تقصیر نکرده اگر موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند همانطور که گفته شد به نظر اعظم مذکور این تقصیر باطل است. حال اگر تقصیر صحیح را انجام ندهد و محرم شود به احرام حج، عمره او باطل است و حج تمتع او به حج افراد تبدیل می‌شود. چنانکه در بخش استفتائات مناسک آیت الله سیستانی آمده:

۱. مناسک محشی، م ۱۱۴۶ و ۱۱۶۰.

السؤال: في عمرة التمتع إذا قصر أحد المعتمرين لصاحبه قبل أن يقصر لنفسه، ثم قصر له الثاني جهلاً منهما بالحكم و أحرمنا من بعد ذلك لحج التمتع، فما حكمهما؟

الجواب: ينقلب حجهما إلي الإفراد.^۱

ناگفته نماند كه اصل اين مسأله تقريباً مورد وفاق است كه اگر شخصی تقصير را عمدأ يا جهلاً ترك كند و يا باطل انجام دهد و تدارك نكند تا محرم شود به احرام حج تمتع، عمره او باطل است و حج او مبدل به حج افراد می شود و بايد پس از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد؛ ولی نسبت به بطلان تقصير در فرض مذکور مورد اختلاف است.

خودآزمایی

۱. آیا در عمره می‌توان به چیدن ناخن برای تقصیر اکتفا کرد؟
(آیت الله مکارم)
۲. حکم تکلیفی تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود در عمره چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۳. اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند، آیا مجزی است؟ (آیت الله فاضل)
۴. کفاره تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود چیست؟ (آیت الله بهجت)
۵. اگر در عمره تمتع هر کدام از معتمرین از روی جهل دیگری را تقصیر کند و برای حج محرم شوند، تکلیف حجتشان چیست؟
(آیت الله سیستانی)

طواف نساء و نماز آن

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم تکلیفی و وضعی طواف نساء.
۲. آشنایی با حکم شک در انجام طواف نساء.
۳. آشنایی با فتاوی مراجع در مورد ترک طواف نساء
۴. آشنایی با حکم تطبیقی طواف نساء و طواف وداع.

بعد از تقصیر در عمره مفرده باید طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و این دو عمل از نظر شرایط و احکام با طواف اول و نماز آن فرقی ندارد جز در نیت. در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست و اعمال آن با تقصیر به پایان می‌رسد.

حکم تکلیفی طواف نساء

مسأله: طواف نساء و نماز آن در عمره مفرده و حج تمتع واجب است، حتی بر کسانی که قدرت بر عمل زناشویی نداشته باشند، ولی رکن نیست و ترک عمدی آن موجب باطل شدن عمره و حج نمی‌شود.^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

جزئیت طواف نساء

در جزئیت طواف نساء دو قول است:^۱

قول اول: طواف نساء جزو اعمال حج است. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: طواف نساء جزو اعمال نیست. (سایر مراجع عظام)

سؤال: پیرمردان و پیرزنانی که عمل زناشویی از آنان ممکن نیست و ازدواج هم نمی‌کنند و نیز کسی که عَنین است، آیا اگر طواف نساء را نیاورند، اشکال دارد؟^۲

جواب: گرچه طواف نساء جزو اعمال نیست، لکن عمل واجبی است که باید انجام داده شود.

متن مذکور را همه مراجع عظام پذیرفته‌اند و بر آن حاشیه‌ای نرده‌اند، فقط آیت الله زنجانی فرموده است: طواف نساء از اجزای واجب حج و عمره مفرده است و بر عَنین و کسانی که نمی‌توانند زناشویی کنند نیز واجب است.

احکام وضعی و آثار مترتب بر طواف نساء

۱. طواف نساء رکن نیست و ترک آن و لو عمداً باعث بطلان

حج و عمره نمی‌شود.

۲. حلیت آمیزش، تقبیل، نظر با شهوت و دیگر استمتاعات

مشروط به انجام طواف نساء است.^۳

۱. مناسک محشی، م ۱۲۱۸.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۱۸.

۳. مناسک محشی، م ۱۲۰۵ و قبل از م ۳۱۳.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۳ هـ

البته به نظر آیات عظام خویی، تبریزی و سیستانی لذت بردن محرم از صحبت و همنشینی با عیال خود اشکال ندارد، بلکه به نظر آیت‌الله سیستانی نگاه کردن به همسر از روی شهوت در صورتی که موجب خروج منی نشود اشکال ندارد، گرچه احتیاط مستحب آن است که پرهیز کند.^۱

۳. بچه‌میز در تمام مسائل مربوط به طواف نساء، حکم بالغ را دارد. اما در مورد بچه غیر ممیز دو قول است:^۲

قول اول: بنا بر احتیاط واجب باید ولی طفل او را طواف نساء بدهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: بر ولی طفل واجب است او را طواف نساء دهد تا زن یا مرد بعد از بلوغ بر او حلال شود. (آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام خویی و تبریزی فرموده‌اند: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهراً عقد حلال می‌شود ولیکن بنا بر احتیاط، استمتاع جایز نمی‌شود، گرچه اظهر اختصاص حرمت به جماع است.^۳

و آیت‌الله سیستانی افزوده‌اند: با حلق و تقصیر عقد حلال می‌شود، اما حلیت استمتاع در صبی متوقف است بر طواف نساء، پس اگر بالغ شد و هنوز طواف نساء انجام نداده نمی‌تواند از همسرش استمتاع ببرد.

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۸۱.

۳. مناسک محشی، م ۱۱۸۱ و ۱۱۸۲.

۴. نقش طواف نساء در حليت عقد كردن، شاهد بر عقد شدن و خواستگارى كردن

در اين باره دو قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب حليت اين اعمال منوط به انجام طواف نساء است. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، اراكي، صافي، گلپايگاني، فاضل، مكارم، نوري و هاشمي شاهرودي)

قول دوم: اين اعمال پس از طواف و سعي و تقصير جايز مي‌شود و منوط به انجام طواف نساء نمي‌باشد. (آيات عظام خويي، تبريزي، زنجاني، سيستاني و سبحاني)

تذکر: اگرچه جواز شاهد بر عقد شدن و خواستگاری پس از طواف، سعي و تقصير در كلام آيات عظام خوئي و تبريزي نيامده است، ولي از طريق اولويت كه عقد كردن را جايز مي‌شمرند، پس شاهد شدن بر آن و خواستگاري كردن نيز جايز خواهد بود.

نظر مراجع در مورد حكم اين سه عمل (عقد كردن، شاهد بر عقد شدن و خواستگاري كردن) در حال احرام به شرح ذيل مي‌باشد:

۱. **عقد كردن زن** براي خود يا ديگري (محرم باشد يا محل) بر شخص محرم حرام است و از تروك احرام مي‌باشد. (همه مراجع عظام)^۲

۲. **در شاهد شدن** بر اجرائي عقد براي ديگري (محرم باشد يا محل) دو قول است:^۳

۱. مناسك محشي، م ۱۱۸۲.

۲. مناسك محشي: سوم از تروك احرام.

۳. مناسك محشي، م ۳۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۵ ❁

قول اول: حرام است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی،
فاضل و سبحانی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب حرام است. (آیات عظام خوبی،
تبریزی، سیستانی، مکارم، نوری، وحید و هاشمی شاهرودی)

۳. در مورد خواستگاری کردن در حال احرام دو قول است:^۱

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای سیستانی، هاشمی
شاهرودی، زنجانی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: ولی مکروه است.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی،
تبریزی، خوبی، فاضل، مکارم، نوری، صافی و گلپایگانی)

تبصره: با توجه به نظر امام در تحریرالوسیله و نیز مسأله ۳۲۷
مناسک که در ذیل می‌آید، مسأله ۱۱۸۲ مناسک با فتوای امام
متفاوت است.

«القول في تروك الإحرام... مسألة ۶: تجوز الخطبة في حال الإحرام و
الأحوط تركها».^۲

مسأله ۳۲۷: اقوی آن است که خواستگاری کردن در حال احرام
جایز است و احتیاط در ترک است.^۳

همانطور که ملاحظه می‌کنید بر اساس این دو مسأله،
خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و حلیت آن مشروط
به انجام طواف نساء نیست، در حالی که در مسأله ۱۱۸۲ چنین آمده

۱. مناسک محشی: م ۳۲۷.

۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۹۵، م ۶.

۳. مناسک محشی، م ۳۲۷.

است: «... و اگر به جا نیاورد، زن بر او حلال نمی‌شود، بلکه آنچه از زن بر او حرام شده بود؛ مثل عقد کردن و خطبه کردن و شاهد شدن نیز بر او حلال نمی‌شود، بنا بر احتیاط واجب» و در نقل فتاوی مختلف از امام، ملاک «تحریر الوسیله» است.

کیفیت نیت نایب در طواف نساء

به نظر همه مراجع عظام نایب نمی‌تواند طواف نساء را به قصد خودش انجام دهد، بلکه باید به قصد منوب عنه انجام دهد و البته انجام آن به قصد مافی‌الذمه مجزی است.^۱

ترک طواف نساء

ترک طواف نساء در دو حالت جهل و نسیان بررسی می‌شود:
حالت اول: ترک طواف نساء جهلاً: اگر کسی جاهل بود به وجوب طواف نساء و آن را به جا نیاورد و ازدواج کرد، در صحت و بطلان عقد او سه قول است:^۲

قول اول: عقد باطل است و باید طواف نساء را انجام دهد و در صورت تمایل، عقد را تجدید کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: عقد بنا بر احتیاط واجب باطل است. (آیت الله سبحانی)
قول سوم: عقد صحیح است، ولی مادامی که طواف نساء را انجام نداده، جماع حرام است. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۰۴.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۰۷.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۷هـ.ق

حالت دوم: ترک طواف نساء نسیاناً: اگر در عمره مفرده یا حج تمتع طواف نساء را فراموش کند و بعد از آن آمیزش کرده باشد، چند وظیفه دارد:

وظیفه اول: در صورت امکان خودش باید طواف نساء را انجام دهد و اگر ممکن نبود برای انجام طواف نساء نایب بگیرد. (همه مراجع عظام)

وظیفه دوم: طبق نظر بعضی از مراجع باید كفاره بدهد که در آن چهار قول است:^۱

قول اول: باید یک هدی در مکه قربانی کند و احتیاط واجب آن است که شتر باشد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، بهجت، صافی، گلپایگانی)

قول دوم: باید یک شتر در مکه نحر کند. (آیت الله سبحانی)
قول سوم: باید یک هدی قربانی کند و احتیاط مستحب آن است که شتر باشد. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: كفاره ندارد. (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

آیت الله مکارم قربانی کردن گوسفند را احتیاط مستحب می‌دانند.

شک در انجام طواف نساء

اگر پس از مراجعت از مکه شک کند که طواف نساء را انجام داده یا نه؟ در این مسأله هفت قول است:^۲

قول اول: اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲ و ۱۱۸۶ و ۱۱۸۷ و ۱۲۱۳ و ۱۳۲۰.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۱۰.

نساء را انجام دهد، و همچنين اگر التفات داشته على الاحوط، بلکه خالى از قوت نيست. (پس بايد طواف نساء را انجام دهد). (آيات عظام امام، خامنه‌اى، بهجت، فاضل، سيستانى و نورى)

البته روشن است كه اگر خودش نتواند انجام دهد يا مشقت شديد داشت، بايد نايب بگيرد تا به نيابت از او انجام دهد.

قول دوم: اگر التفات به وجوب نداشته، بايد انجام دهد و اگر التفات به وجوب داشته، بعيد نيست كه انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتياط خوب است. (آيات عظام صافى و گلپايگانى)

قول سوم: اگر التفات به وجوب نداشته بنابر احتياط واجب به جا آورد و اگر التفات به وجوب داشته است، طواف نساء لازم نيست. (آيت الله مكارم)

قول چهارم: اگر شك بعد از واقعه با زوجه بوده اعتنا نكند و اگر قبل از واقعه بوده واجب است به جا آورد. (آيات عظام خوبى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

قول پنجم: اگر قبل از تمتع از نساء شك کرده، بايد طواف نساء را انجام دهد و اگر پس از تمتع از نساء شك کرده در صورتى كه احتمال بدهد هنگام استمتاع به جهات شرعيه توجه داشته، به شكش اعتنا نكند والا بايد طواف نساء را به جا آورد، مگر بعد از گذشت ماه ذى الحجه كه مطلقاً اعتنا نمى كند. (آيت الله زنجانى)

قول ششم: اگر در انجام طواف نساء در حج شك كند در حالى كه ماه ذى الحجه الحرام باقى باشد چنين فردى بايد خود و در صورت عدم امكان نايب او طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و اگر پس از خروج از ماه ذى الحجه الحرام چنين شكى رخ دهد اعتنا نكند. (آيت الله سبحانى)

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۹

قول هفتم: اگر قبل از واقعه شک کند طواف نساء را انجام داده باید آن را انجام دهد، ولی اگر بعد از واقعه باشد بنا بر احتیاط واجب آن را انجام دهد. (آیت الله وحید)

تداخل در طواف نساء

اگر چندین طواف نساء بر عهده کسی باشد، آیا یک طواف نساء کافی است یا باید به تعداد احرام‌هایی که بسته، طواف نساء انجام دهد؟ در این مسأله پنج قول است:^۱

قول اول: یک طواف نساء برای همه احرام‌ها کافی است. (آیات عظام امام، نوری، گلپایگانی، اراکی و مکارم)

قول دوم: برای هر احرامی یک طواف نساء مستقل لازم است. (آیات عظام خویی، جوادی، زنجانی، سبحانی، صافی و وحید)

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب برای هر احرامی یک طواف نساء لازم است. (آیات عظام بهجت، فاضل، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول چهارم: وجوب تعدد، تکلیفی است، ولی از نظر وضعی حلیت زن با یک طواف نساء حاصل می‌شود. (آیت الله خامنه‌ای)

قول پنجم: هر احرام طواف نساء مستقل دارد، ولی بنا بر احتیاط واجب تا طواف نساء عمره مفرده یا حج تمتع را انجام نداده، نباید به احرام جدید محرم شود. (آیت الله تبریزی)

تذکر: آیت الله سیستانی می‌فرماید: اگر خللی در عمره مفرده پیش بیاید که ربطی به طواف نساء نداشته باشد، احرام دوم باطل است، اما اگر طواف نساء عمره مفرده اشکال داشته باشد، می‌تواند مجدداً محرم شود.

ترتیب بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفرده

در عمره مفرده طواف نساء و نماز آن باید بعد از تقصیر باشد و اگر عمداً و بدون عذر ترتیب را رعایت نکند، مجزی نیست و باید (آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب) بعد از تقصیر، طواف نساء و نماز آن را تکرار نماید.^۱

و اگر نسیاناً یا جهلاً ترتیب را رعایت نکند، چند قول است:^۲
قول اول: عمره باطل نمی‌شود، لکن باید بعد از تقصیر طواف نساء را اعاده کند و بدون آن حرمت نساء باقی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، تبریزی، خویی، فاضل، زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب اعاده طواف نساء و نماز آن لازم است. (آیات عظام سیستانی، مکارم و وحید)

قول سوم: مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است. (آیات عظام بهجت و هاشمی شاهرودی)

طواف نساء در عمره تمتع

طواف نساء در عمره تمتع واجب نیست و اگر بخواهد احتیاط کند، طواف و نماز آن را رجاءاً به جا آورد.^۳ (همه مراجع عظام)
البته آیات عظام سبحانی و مکارم فرموده‌اند: ضرورتی ندارد طواف نساء را به قصد رجاء به جا آورد؛ و آیت الله فاضل فرموده‌اند: اگر بخواهد احتیاط کند، محل آن قبل از تقصیر است.

۱. مناسک محشی، م ۹۰۸ و ۹۹۸.

۲. مناسک محشی، م ۸۹۸ و ۹۰۸ و ۱۲۰۹.

۳. مناسک محشی، م ۸۹۲.

بخش اول: عمره مفرده ۱۵۱ ❁

آیت‌الله خامنه‌ای اضافه کرده‌اند: قبل از تقصیر رجاءاً به جا آورد.

طواف نساء و طواف وداع نزد عامه

هیچ کدام از مذاهب اربعه طواف نساء را نه واجب می‌دانند و نه مستحب و از نظر ایشان، اعمال عمره مفرده با تقصیر تمام می‌شود و با طواف زیارت در حج همه محرّمات احرام حلال می‌شود.^۱ اما در حکم طواف وداع بین اهل سنت اختلاف است:^۲ قول اول: طواف وداع مستحب است. (مالکیه و شافعیه طبق قول جدید)

قول دوم: طواف وداع واجب است. (حنفیه، حنبلیه و شافعیه طبق قول قدیم)

تذکر: اگر از برادران اهل سنت در کاروان حضور داشتند به آنها گفته شود آیا احتمال وجوب طواف نساء را می‌دهند یا نه؟ اگر احتمال وجوب طواف نساء وجود داشته باشد، که بی‌شک احتمال آن را می‌دهند و هرگز قطع به عدم وجوب آن ندارند، احتیاطاً طواف وداع را به قصد مافی الذمه انجام دهند.

۱. در آمدی بر فقه مقارن، (مصطفی جعفرپیشه)، ۳۷۱.

۲. در آمدی بر فقه مقارن، (مصطفی جعفرپیشه)، ۳۷۱.

خودآزمایی

۱. آیا طواف نساء جزو اعمال حج تمتع و عمره مفرده هست؟
آیت الله سیستانی)
۲. آیا طواف نساء از ارکان حج و عمره است؟ (امام خمینی)
۳. اگر نابالغ طواف نساء را ترک کند، حرمت کدامیک از
محرمات احرام بعد از بلوغ باقی است؟ (آیت الله تبریزی)
۴. آیا حلیت عقد و شاهد بر عقدشدن و خواستگاری منوط به
انجام طواف نساء است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا در حال احرام خواستگاری کردن جایز است؟ (آیت الله
مکارم)
۶. در صورت ترک طواف نساء جهلاً و عقدکردن زن، آیا عقد
باطل است؟ (آیت الله فاضل)
۷. اگر طواف نساء را نسیاناً ترک نماید و جماع کند آیا کفاره
واجب می‌شود؟ (آیت الله صافی)
۸. اگر پس از مراجعت، در انجام طواف نساء شک داشته باشد،
وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله نوری)
۹. آیا بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفرده، رعایت ترتیب
لازم است؟ (آیت الله سیستانی)
۱۰. محل انجام طواف نساء در عمره تمتع کجاست؟ (آیت الله
فاضل)
۱۱. اگر چند طواف نساء بر عهده او باشد، آیا یک طواف نساء
کافی است؟ (آیت الله زنجانی)
۱۲. حکم طواف وداع چیست؟ (شافعیه)

بخش چهارم:

**فقه عمومی و احکام مرتبط با
حج و عمره**

درس بیستم:

احکام تقلید

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که اعمال خود را بدون تقلید انجام داده است.
۲. آشنایی با شرایط تغییر مرجع تقلید.
۳. آشنایی با حکم بقاء بر تقلید میت.
۴. آشنایی با وظیفه کسی که می‌خواهد به حج برود نسبت به یادگیری مناسک.
۵. حکم رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع.

عمل بدون تقلید

- کسی که اعمال خود از جمله حج و عمره را بدون تقلید انجام داده باشد، در موارد زیر اعمال گذشته او صحیح است:^۱
۱. اعمالش مطابق با فتوای کسی باشد که در حال حاضر وظیفه دارد از او تقلید کند. (همه مراجع عظام)
 ۲. اعمال مطابق باشد با فتوای کسی که در زمان عمل باید از او تقلید می‌کرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۴۵؛ رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱.

۳. اعمالش مطابق با احتیاط باشد. (همه مراجع عظام)
۴. طبق فتوای آیت الله سیستانی اگر جاهل قاصر باشد و اخلال به چیزی شده باشد که با جهل قصوری ضرر ندارد، یا جاهل مقصر بوده و نقص عمل از جهتی بوده است که در صورت جهل صحیح است؛ مثل جهر و اخفات، اعمالش صحیح است.

تغییر مرجع تقلید

در مورد تغییر مرجع تقلید، دو حالت متصور است:

حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم

اگر از کسی تقلید کند و اعلمیت مرجع دیگر نسبت به مرجعی که از او تقلید می‌کند برایش محرز شود، در مورد عدول به مجتهد اعلم دو قول است:

قول اول: عدول بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: عدول واجب است. (آیات عظام بهجت، جوادی، فاضل، سیستانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی

قول اول: عدول جایز است. (آیات عظام جوادی و فاضل)
قول دوم: بنابر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیات عظام امام^۱، خامنه‌ای و هاشمی شاهرودی)

۱. ناگفته نماند که امام راحل در این مسأله تبدل رأی داشته و نظر دیگر معظم له طبق بعضی از نسخه‌های تحریرالوسیله چنین است: يجوز العدول بعد تحقق التقليد من الحيّ إلى الحيّ المساوی.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۲۳

قول سوم: در خصوص مسائلی که یادگرفته عدول جایز نیست.
(آیت الله تبریزی)

قول چهارم: در خصوص مسائلی که عمل کرده، رجوع به مساوی جایز نیست. (آیات عظام مکارم و نوری)

قول پنجم: در خصوص مسائلی که یاد گرفته بنا بر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیت الله صافی)

قول ششم: رجوع به مساوی در غیر موارد علم تفصیلی یا اجمالی به مخالفت قطعی، جایز است. (آیات عظام بهجت و سیستانی)

قول هفتم: اگر دو مجتهد مساوی باشند باید به فتوایی عمل شود که مطابق با احتیاط است و اگر احتیاط ممکن نبود یا مشقت داشت، می تواند به فتوای دیگری عمل کند. (آیت الله وحید)

قول هشتم: جایز نیست. (آیات عظام خویی، زنجانی و سبحانی)

بقاء بر تقلید مجتهد متوفی با فرض اعلمیت

اگر مجتهدی که از او تقلید می کند، از دنیا برود، در مورد بقاء بر تقلید میت در صورت اعلمیت او از مراجع زنده چند قول است:^۱
قول اول: اگر در برخی از مسائل به فتوای او عمل کرده بقاء در تمام مسائل حتی نسبت به مسائلی که عمل نکرده، جایز است مطلقاً. (آیات عظام امام، خامنه ای، نوری)

بنا بر این قول مقلدین مخیرند بین بقاء در تمام مسائل و بین تقلید از مرجع زنده در همه مسائل و بین تبعیض در تقلید.

قول دوم: در مسائلی که به فتوای او عمل کرده بقاء واجب است. (آیات عظام بهجت و مکارم)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹.

قول سوم: در مسائلی که فتوای او را یاد گرفته (آیت الله خویی: و فراموش نکرده) بقاء واجب است، هم در مسائلی که عمل کرده و هم در مسائلی که عمل نکرده است. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول چهارم: در مسائلی که فتوای او را یاد گرفته بقاء جایز است. (آیت الله سبحانی)

قول پنجم: در مسائلی که به فتوای او عمل کرده یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، اگر در آن مسائل به فتوای مجتهد زنده عمل نکرده، بقاء جایز است. (آیت الله گلپایگانی)

قول ششم: در صورتی که در حال حیات مجتهد اعلم ملتزم شده به متابعت از فتوای او، پس از فوت او بقاء بر او مطلقاً (نسبت به همه مسائل) بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیت الله جوادی)

قول هفتم: در صورتی که در حال حیات مجتهد اعلم ملتزم شده به متابعت از فتوای او، با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلاء و لو اجمالاً واجب است بر تقلید او باقی بماند. (آیت الله سیستانی)

قول هشتم: در مسائلی که به فتوای مجتهد اعلم در حال حیاتش عمل کرده یا به قصد عمل یاد گرفته، بلکه در مسائلی که ملتزم بوده به فتوای او عمل کند و پس از فوت او به فتوای مجتهد زنده عمل نکرده، به احتیاط واجب باید باقی بماند. (آیت الله صافی)^۱

قول نهم: در صورتی که در سن تمییز مجتهد میت اعلم را درک نموده باشد، بقاء در تمام مسائل بر او واجب است. (آیت الله وحید)

۱. در مسئله ۹ از بخش احکام تقلید رساله توضیح المسائل آیت الله صافی، بقاء، واجب دانسته شده، ولی در توضیح المسائل مراجع و جامع الاحکام صفحه ۱۴ سؤال ۲۰، قید «احتیاط واجب» آمده که نظر اخیر معظم له است.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۲۵ ❁

قول دهم: در صورتی که در برخی مسائل به فتوای او عمل کرده بقاء مطلقاً واجب است. (آیت الله فاضل)

قول یازدهم: اگر مجتهد متوفی که از او تقلید می‌کرده اعلم باشد یا در صورت تساوی به فتوای او عمل کرده باشد، لازم است بر فتوای او باقی بماند و اگر هنگامی که ممیز بوده و خوب و بد را می‌فهمیده، مجتهدی را درک کند پس از فوت او می‌تواند از او تقلید کند، خواه در زمان زنده بودن مجتهد از او تقلید کرده باشد یا تقلید نکرده باشد. در غیر این صورت بنا بر احتیاط عمل کردن به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته جایز نیست.

البته در خصوص احکام عمره و حج بر فتوای مجتهد میت باقی نماند. (آیت الله زنجانی)

تذکر: مقصود ایشان از عبارت ذیل این مسئله این است که در احکام حج و عمره از معظم له تقلید شود.

یادگیری احکام عمره و حج

یادگیری و دانستن اعمال حج هرچند اجمالاً، قبل از سفر لازم نیست و کافی است که عمره تمتع و حج تمتع را به عنوان عبادتی که خداوند متعال بر او واجب کرده، نیت کند و کیفیت هر یک را در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند؛ هرچند یاد گرفتن اعمال، بهتر و موافق احتیاط است. (همه مراجع عظام)

رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع

در احتیاط واجب، مقلد می‌تواند به آن عمل کند یا با رعایت الاعلم فالاعلم به مجتهد دیگر رجوع کرده و طبق فتوای او عمل نماید.

حال سؤال این است که آیا در این رجوع به «فالاعلم» نیت، لازم است یا اینکه اگر عمل او مطابق با فتوای فالاعلم باشد، کافی است؟

مثلاً اگر مجتهد اعلم، احرام حج را از مکه قدیم بنا بر احتیاط واجب لازم بداند و مجتهد فالاعلم، احرام را از قسمت‌های توسعه یافته مکه جایز بداند و مقلد از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حج یا در اثنای آن متوجه شده که مجتهد اعلم چنین احتیاطی داشته است، آیا احرامش از مکه صحیح است؟ ولو به فتوای فالاعلم رجوع نکند.

در این مسأله چند قول مطرح است:

قول اول: اگر عمل او در هنگام صدور از وی، مطابق با فتوای کسی بوده که می‌توانست شرعاً از او تقلید کند و بنای بر تقلید او بگذارد، صحیح و مجزی است. (آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: اگر معلوم شود مطابق فتوای فالاعلم بوده کافی است. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: کافی است عمل او هر چند نداند مطابق فتوای فالاعلم است. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: برای تصحیح عمل، می‌تواند به او رجوع کند و به فتوای وی استناد نماید، ولو پس از عمل. (آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم، سیستانی، صافی، فاضل و هاشمی شاهرودی)

تذکر: آیت الله صافی اضافه فرموده‌اند: ... البته مشروط به اینکه هنگام عمل عبادی قصد قربت از او متمشی شده باشد.

خودآزمایی

۱. اگر مدتی اعمالش بدون تقلید بوده، در چه صورتی اعمال گذشته او صحیح است؟ (امام خمینی)
۲. حکم عدول از غیر اعلم به اعلم بعد از تحقق تقلید چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. حکم عدول از مرجع مساوی به مساوی دیگر را مشخص کنید. (آیت الله شاهرودی)
۴. اگر دو مجتهد مساوی باشند، وظیفه مکلف چیست؟ (آیت الله وحید)
۵. حکم بقاء بر تقلید میت در فرضی که مجتهد فوت شده نسبت به زنده‌ها اعلم باشد، چیست؟ (آیت الله بهجت)
۶. حکم بقاء بر تقلید میت در صورت شک در اعلمیت حی چیست؟ (آیت الله وحید)
۷. حکم بقاء بر تقلید میت در فرض تساوی مجتهد فوت شده با مجتهد زنده چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا یادگیری احکام حج و عمره قبل از سفر برای کسی که می‌خواهد به حج برود، واجب است؟ (امام خمینی)
۹. در احتیاط واجب، اگر عمل مکلف مطابق با فتوای فالاعلم باشد کافی است یا باید قصد رجوع به فالاعلم داشته باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)

درس بیت ویکم:

احکام طهارت (وضو، غسل و...)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مقدار مسح پا در وضو.
۲. آشنایی با حکم وضوی بانوان در انظار نامحرم.
۳. آشنایی با حکم وضو با آب زمزم.
۴. آشنایی با انواع غسل‌ها.
۵. آشنایی با حکم غسل و صحت عبادات.
۶. آشنایی با غسل‌های مستحب.
۷. آشنایی با غسل‌های جایگزین وضو.

مسح پا در وضو

در خصوص حدّ مسح پا سه قول وجود دارد:

- قول اول: مسح از سر یکی از انگشت‌های پا تا برآمدگی روی پا واجب است، اگرچه تا مفصل بهتر است. (آیات عظام امام، فاضل، مکارم، وحید و زنجانی)
- قول دوم: مسح پا باید تا مفصل باشد. (آیات عظام خامنه‌ای و سبحانی).

قول سوم: مسح پا بنا بر احتیاط واجب باید تا مفصل باشد.
(آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، اراکی و هاشمی
شاهرودی)

ضمناً نظر سابق آیت الله سیستانی همان قول دوم بود، ولی اخیراً
به احتیاط واجب تبدل یافته است.
تذکر: منشأ این اختلاف، مفهوم کلمه «الکعبین» در آیه شریفه
است که آیا به معنای «قبة القدم» یعنی برآمدگی روی پا است یا
مفصل ساق.

وضو گرفتن بانوان در مسجد الحرام

۱. وضو در معرض دید نامحرم

در عروة الوثقی چنین آمده است:

م ۳۰. إذا توضأت المرأة في مكان يراها الأجنبي، لا يبطل وضوؤها و إن
كان من قصدها ذلك.^۱

آیت الله خویی در اینجا حاشیه دارند و می فرمایند: إلا إذا انحصر
مكان الوضوء به، فيتعين حينئذ التيمم في مكان لا يراها الاجنبي، نعم إذا
توضأت و الحال هذه صحّ وضوؤها.

وضو گرفتن بانوان در انظار نامحرم حرام است و طبق نظر
آیت الله خویی اگر محل منحصر به آن باشد وظیفه تیمم است، ولی
در هر صورت اگر وضو گرفت وضویش صحیح است، اگرچه کار
حرامی انجام داده است.^۲ (همه مراجع عظام)

۱. العروة الوثقی مع تعالیق الامام الخمينی، ص ۱۱۹، م ۳۰.

۲. یکی از شرایط صحت وضو، مباح بودن آب وضو است؛ پس اگر کسی عالمأ عامداً با
آب غصبی وضو بگیرد، وضویش باطل است، ولی اگر جاهل باشد یا غصبی بودن آن
را فراموش کرده باشد، وضوی او صحیح است.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۱

۲. حکم وضو با آب زمزم

قبلاً با آب اصلی زمزم وضو گرفتن و غسل کردن معمول بوده است، ولی الآن که روی این آب عملیاتی انجام شده است، این شبهه وجود دارد که وضو با آب آشامیدنی صحیح است یا نه؟ مسئولین انتظامی مسجدالحرام می‌گفتند که در مواقع اضطراری اشکالی ندارد، ولی اگر کسی بخواهد احتیاط کند یا به وضوخانه‌ها برود یا بطری آب همراه خودش بیاورد.

اغسال

غسل یا واجب است یا مستحب که به بررسی آن می‌پردازیم:

غسل‌های واجب

غسل‌های واجب دو دسته‌اند:

دسته اول: واجب کفایی: غسل میت واجب کفایی است که باید میت را سه غسل بدهند. (غسل با آب سرد، غسل با آب کافور و غسل با آب خالص).

دسته دوم: واجب عینی که یا مشترک بین زن و مرد است و یا اختصاصی بانوان است.

غسل‌های مشترک بین زن و مرد عبارت است از:

۱. غسل جنابت؛

۲. غسل مس میت؛

۳. غسل‌هایی که به واسطه عهد و نذر و قسم واجب می‌شود.

غسل‌های اختصاصی بانوان عبارت است از:

۱. غسل حیض؛
۲. غسل نفاس؛
۳. غسل استحاضه.^۱

آیات عظام زنجانی و سیستانی علاوه بر اغسال ذکر شده، غسل دیگری را به عنوان احتیاط واجب ذکر کرده و فرموده‌اند:
کسی که در موقع گرفتن خورشید و ماه نماز آیات را عمداً نخوانده باشد، در صورتی که تمام ماه و خورشید گرفته باشد، بنا بر احتیاط واجب برای قضای نماز آیات باید غسل کند و قضای نماز بدون غسل باطل است.

غسل‌های واجب و صحت عبادات

غسل مسّ میت: «يجب هذا الغسل لکلّ واجب مشروط بالطهارة من الحدث الأصغر، و يشترط فیما یشرط فیہ الطهارة».^۲
غسل مسّ میت برای هر واجبی که طهارت از حدث اصغر در آن شرط است، واجب می‌باشد.
بنابراین غسل مسّ میت برای طواف و نماز شرط است و کسی که غسل مسّ میت بر عهده اوست، اگر بدون غسل طواف و نماز را انجام دهد، باطل است. مگر اینکه بعد از مسّ میت غسل جنابت انجام داده که مجزی از تمام غسل‌ها و از آن جمله غسل مسّ میت است. ولی تعمّد بقا تا اذان صبح بدون غسل مسّ میت باعث بطلان روزه نمی‌شود.

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، غسل‌های واجب قبل از مسأله ۳۴۵.

۲. العروه الوثقی مع تعالیق الامام الخمينی، ص ۱۸۰، م ۱۶.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۳

غسل جنابت و حیض و نفاس در صحت نماز و طواف واجب شرط واقعی است. و همچنین در روزه ماه رمضان و قضای آن شرط است و اگر جنب و حائض و نفاس تا اذان صبح عمداً غسل نکنند، روزه آنها باطل است.^۱

ولی بقاء عمدی بر جنابت و حیض و نفاس تا اذان صبح باعث بطلان روزه مستحبی نمی شود مگر طبق فتوای آیت الله سبحانی که فرموده اند: «... و اگر بخواهد روزه مستحب ... بگیرد ... نمی تواند با تیمم روزه بگیرد».^۲

اما در روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن اختلاف وجود دارد:^۳

قول اول: در روزه واجب غیر رمضان و قضای آن، بنا بر احتیاط واجب بقاء بر جنابت و حیض و نفاس مبطل است. (آیات عظام اراکی و بهجت)

قول دوم: باعث بطلان روزه است مگر اینکه در ضیق وقت تیمم کند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: بقاء بر جنابت و حیض و نفاس باعث بطلان روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن نمی شود. (سایر مراجع عظام)

غسل های مستحبی

غسل های مستحب در شرع مقدس اسلام بسیار است^۴ و آنها سه دسته اند:

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۳، م ۱۶۱۹.

۲. رساله توضیح المسائل آیت الله سبحانی، م ۱۳۰۲.

۳. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۴، م ۱۶۲۰ و ۱۶۴۵.

۴. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۳۷۹، م ۶۴۴.

دسته اول: غسل های مستحبی زمانی: مانند غسل جمعه و غسل شب های فرد ماه رمضان.

دسته دوم: غسل های مستحبی مکانی: که برای ورود به اماکن خاص مستحب است، مانند غسل برای داخل شدن به شهر مکه.

دسته سوم: غسل های مستحبی فعلی: مانند غسل زیارت ائمه علیهم السلام و غسل زنی که برای غیر شوهرش بوی خوش استعمال کرده است.^۱

آنچه از غسل های مستحبی مربوط به شهر مکه و اعمال حج و عمره است را در اینجا بیان می کنیم:

۱- غسل احرام: به نظر همه مستحب است، البته آیت الله زنجانی قبلاً بنا بر احتیاط واجب لازم می دانستند، ولی از این نظر عدول کرده اند.

۲- غسل زیارت کعبه: مورد وفاق همه است.

۳- غسل دخول در کعبه

۴- غسل ورود به منطقه حرم: توضیح اینکه از چهار طرف مسجد الحرام تا یک فاصله خاصی منطقه حرم است و نزدیک ترین این ها مسجد تنعیم است که با تابلوهای *بداية الحرم* و *نهاية الحرم* مشخص شده است.

۵- غسل ورود به شهر مکه

۶- غسل طواف: اختلافی است و در استحباب آن دو قول

است:^۲

۱. رساله مراجع، م ۶۴۴ - ۶۴۵.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسأله ۴۴۰ - ۴۴۲؛ مناسک محشی، م ۱۴۱۳ و ۱۴۱۵.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۵ ❁

قول اول: استحباب آن ثابت نیست. (آیات عظام صافی، مکارم، نوری و سیستانی)

قول دوم: غسل طواف مستحب است. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، تبریزی و هاشمی شاهرودی)
آیت الله تبریزی فرموده‌اند: برای زیارت بیت‌الله غسل مستحب است، و طواف، زیارت بیت‌الله است.

غسل‌های جایگزین وضو

سؤال: چه غسل‌هایی مجزی از وضو است؟

جواب: در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: هیچ غسلی غیر از غسل جنابت مجزی از وضو و اغسال دیگر نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، گلپایگانی، بهجت، صافی، سبحانی، فاضل در نظر اخیرشان)

قول دوم: تمام اغسال (چه واجب و چه مستحب) مجزی از وضو است (غیر از استحاضه متوسطه). (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، نوری، وحید، مکارم، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

البته غسل‌های مستحبی‌ای که استحباب آن ثابت شده است، مثل غسل جمعه، اما غسل‌هایی که استحباب آن ثابت نیست و رجاءاً به جا آورده می‌شود از وضو کفایت نمی‌کند.

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۲۴۲، م ۳۹۱ و ص ۳۷۹، م ۶۴۴.

خودآزمایی

۱. انتهای محل مسح پا کجاست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۲. اگر محل وضوی بانوان منحصر باشد به جایی که نامحرم ایشان را می‌بیند وظیفه چیست؟ (آیت الله خویی)
۳. اگر بانویی در معرض دید نامحرم وضو بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۴. اگر کسی غسل مسّ میت را فراموش کند و در آن حال نماز بخواند و روزه هم بگیرد آیا صحیح است؟ (حضرت امام)
۵. حکم جنبی که می‌خواهد روزه بگیرد، اگر عمداً غسل و تیمم نکند چیست؟ (آیت الله فاضل)
۶. اگر بانویی غسل حیض را فراموش کند و روزه مستحبی بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله بهجت)
۷. حکم غسل طواف چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۸. کسی که برای طواف و زیارت کعبه غسل کرده، ولی وضو نگرفته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله تبریزی)
۹. کدامیک از اغسال مجزی از وضو است؟ (آیت الله فاضل)

درس بیست و دوم:

احکام بانوان در حج و عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط حیض.
۲. شناخت معیار یائسگی.
۳. آشنایی با حکم تجاوز خون از ده روز.
۴. آشنایی با حکم نقاء متخلل.
۵. آشنایی با حکم ورود حائض و مستحاضه به مسجد الحرام و مسجد النبی.

احکام حیض

در صورتی خون حکم حیض را دارد که شرایط زیر را داشته باشد:

۱. خون بعد از ۹ سالگی^۱
۲. از سه روز کمتر نباشد
۳. از ده روز بیشتر نباشد.
۴. توالی سه روز: در این شرط سه قول است:

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۰ - ۴۴۲.

قول اول: توالی در سه روز اول شرط است. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خوئی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، وحید، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: اگر دو روز خون ببیند و بعد نبیند و مجدداً خون ببیند احتیاط کند. (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سبحانی: به این صورت که هم اعمال مستحاضه را انجام دهد و هم از محرّمات حائض اجتناب کند)

قول سوم: لازم نیست سه روز اول حیض پشت سر هم باشد، ولی باید سه روز در یک دهه باشد. (آیت الله زنجانی)

۵. استمرار خون در سه روز ولو در فضای داخل فرج؛ البته استمرار عرفی خون به نظر اکثر مراجع کافی است و قطع خون به صورت مختصر مخلّ به استمرار نیست، ولی مرحوم آیت الله گلپایگانی فرموده: هرگاه در بین سه روز مختصری پاک شود که در باطن خون نباشد، حکم به حیض مشکل است.

۶. بین دو حیض اقل طهر (۱۰ روز) فاصله شده باشد.

۷. خون قبل از یائسگی باشد.

معیار یائسگی

قول اول: سن یائسگی در سیده، تمام شدن ۶۰ سال، و در غیر سیده، تمام شدن ۵۰ سال قمری است. (آیات عظام امام، زنجانی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و فاضل)

البته آیت الله زنجانی افزوده است: «اگر اطمینان دارد که قرشیه است یا در آن شک دارد، چنانچه شروع خون در ایام عادت یا یکی

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۲۳۹

دو روز قبل از آن باشد یا خون او اوصاف حیض را داشته باشد حکم حیض را دارد و سیده قسمی از قرشیه است.

قول دوم: پس از ۶۰ سال قمری خونی که دیده‌اند استحاضه است و در فاصله بین ۵۰ تا ۶۰ سال اگر خون صفات حیض را داشت یا در ایام عادت بود بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند علی‌الاحوط. (آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: با اتمام ۶۰ سالگی در سیده و غیر سیده یائسگی نسبت به حیض تحقق می‌یابد، و احتیاط مستحب در زنان غیر سیده در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی آن است که اگر خصوصیات حیض را داشت بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند. حکم یائسگی در عده که موجب سقوط عده است بنا بر اظهر محدود به پنجاه سال است. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: سیده با اتمام ۶۰ سالگی یائسه می‌شود و غیر سیده در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی اگر اطمینان دارد که خونی که می‌بیند حیض است، احکام حیض را بار نماید. (آیت الله بهجت (نظر اخیر))

قول پنجم: در تعیین حدّ دقیق سن یائسگی تأمل و احتیاط لازم است. بانوان می‌توانند در این مسأله به مجتهد جامع‌الشرایطی که فتوای مشخصی در این زمینه دارد رجوع کند. (آیت الله خامنه‌ای)

قول ششم: سن یائسگی مطلقاً اتمام پنجاه سال قمری است مگر اینکه خون صفات حیض و شرایط آن را داشته باشد. (آیت الله مکارم)

۵۰ سال قمری = ۴۸ سال و ۶ ماه شمسی

۶۰ سال قمری = ۵۸ سال و ۷۷ روز منهای ۱۲ ساعت.

خروج خون از مهبل

۱. اگر خون از مهبل خارج شود با ساير شرايط بدون اشكال حيض تحقق مي يابد.
۲. اگر خون داخل فضاي فرج شود، ولي از مهبل خارج نشود، در اين صورت چند قول است:
قول اول: حيض تحقق نيافته و لازم است ابتدای حيض خون بيرون بياید. (آيات عظام خويی، تبریزی، سيستاني، زنجانی، فاضل، وحید و هاشمی شاهرودی)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جمع کند بين تروك حائض و عبادات مستحاضه (آيات عظام امام، صافی، گلپایگانی)^۱
البته طبق نظر آیت الله صافی برای تحقق حيض باید از اول خون به خودی خود بيرون بياید، ولي طبق نظر امام و آیت الله گلپایگانی اگر خون را با انگشت یا وسیله دیگر خارج کند، حيض قطعی می گردد.
قول سوم: لازم نیست در تمام سه روز خون بيرون بياید، بلکه اگر در فرج خون باشد کافی است و چنانچه در بين سه روز مختصری پاک شود و مدت پاک شدن به قدری کم باشد که بگویند در تمام سه روز در فرج خون بوده باز هم حيض است. (آیت الله سبحانی)

تجاوز خون از ده روز

- اگر خون از ده روز تجاوز نکند، تمام ایامی که زن خون دیده حیض حساب می شود، اگرچه خلاف عدد عادتش باشد و چنانچه خون از ده روز تجاوز کند دو حالت دارد:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۲؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۶، فصل فی غسل الحیض.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۱

حالت اول: دارای عادت است:

۱. عادت وقتی عددیه: خونی که در ایام عادت دیده اگرچه نشانه‌های حیض را نداشته باشد، حیض است و مابقی استحاضه، اگرچه نشانه‌های حیض را داشته باشد.

۲. عادت وقتی فقط که در اینجا دو قول است:

قول اول: این خانم یا ذات تمیز است یا غیر ذات تمیز:

۱. ذات تمیز: وظیفه او رجوع به صفات است؛ یعنی اگر خونی که دیده در بعضی از روزها صفات حیض را داشته و در بعضی از روزها صفات استحاضه را داشته است، روزهایی که صفات حیض را داشته (با وجود سایر شرایط) حیض قرار می‌دهد و مابقی را استحاضه.

۲. غیر ذات تمیز: اگر اقارب او در ایام حیض متفقه العادات

باشند، وظیفه‌اش رجوع به اقارب است.

و اگر اقارب او متفقه العادات نباشند: وظیفه‌اش رجوع به روایات است؛ یعنی هفت روز را حیض قرار دهد و مابقی را استحاضه. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و نوری)

قول دوم: این خانم یا در غیر وقت عادتش خون دیده یا در

وقت عادت خون دیده است.

۱. در غیر وقت عادتش خون دیده که در این صورت یا ذات

تمیز است که وظیفه‌اش رجوع به صفات است، و یا غیر ذات تمیز است که شش یا هفت روز را حیض قرار می‌دهد.

۲. در وقت عادتش خون دیده که در این صورت اگرچه خون

نشانه‌های حیض را نداشته باشد حیض است، به شرط آنکه از سه

روز كمتر و از ده روز بيشتر نباشد. (آيات عظام خويى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

۳. عادت عدديه فقط: كه دو صورت دارد:^۱

صورت اول: ذات تميز است كه در اين صورت سه قول است: قول اول: فقط خونهايى كه صفات حيض را دارد حيض قرار مى دهد و عدد عادتش ملاك نيست، و اگر با نشانههاي حيض از ده روز تجاوز كرد، بايد از موقع ديدن آن خون به شماره روزهاي عادتش حيض، و بقيه را استحاضه قرار دهد. (آيات عظام خويى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

قول دوم: آنچه صفات حيض را دارد سه صورت دارد:

۱. به اندازه ايام عادتش است: در اين صورت همه آن حيض است و بقيه را استحاضه قرار دهد.

۲. كمتر از ايام عادتش است: در اين صورت آن مقدار به علاوه چند روز بعد كه به اندازه عادتش تكميل شود حيض است و بقيه استحاضه.

۳. بيشتر از ايام عادتش بوده: به اندازه ايام عادتش حيض است و مابقي استحاضه (عدد ملاك است). (آيات عظام امام، بهجت، خامنه اى، سبحانى، سيستانى، فاضل، مكارم، گلپايگانى و صافى)

قول سوم: اگر خونى كه ديده يك جور نبوده است، بلكه چند روز از آن نشانه حيض و چند روز نشانه استحاضه را داشته باشد چنانچه روزهايى كه خون نشانه حيض را دارد با شماره عادت او

۱. توضيح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۹۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۳

یک اندازه است، باید همان روزها را حیض قرار داده و مستحب است بعد از آن تا ده روز استظهار نماید و بقیه خونها، استحاضه می‌باشد و اگر خونی که نشانه حیض را دارد از روزهای عادت او بیشتر است، فقط به اندازه روزهای عادت از خونهای نشانه دار حیض قرار می‌دهد و مستحب است تا ده روز استظهار کند (هر چند خون زرد رنگ باشد) و بقیه را استحاضه قرار می‌دهد؛ و اگر مقدار روزهایی که خون نشانه حیض را دارد از روزهای عادت او کمتر، ولی حداقل سه روز باشد، این مقدار را حیض قرار داده و مقداری از خونهای دیگر را نیز حیض قرار می‌دهد تا به اندازه عادت شود (و بنا بر احتیاط اگر می‌تواند مکمل عدد عادت را از بعد حساب می‌کند) و اگر از سه روز نیز کمتر باشد، بنا بر احتیاط واجب به مقدار سه روز به احکام حائض رفتار می‌نماید و بعد از پاک شدن، نماز و سایر عبادت‌های واجبی که در این سه روز به جا نیآورده، قضا می‌نماید (بنا بر احتیاط مکمل سه روز را از بعد حساب می‌کند) و در بقیه روزها مستحاضه می‌باشد. (آیت الله زنجانی)

صورت دوم: غیر ذات تمییز است، که در این صورت پنج قول

است:

قول اول: باید از اول خون بینی به اندازه روزهای عادتش را حیض و مابقی را استحاضه قرار دهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب به اندازه روزهای عادتش حیض قرار دهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: مخیر است از اول یا وسط به مقدار عدد ایامش حیض قرار دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر خونی که دیده صفات حیض را داشته، از اول حیض قرار می‌دهد. (آیات عظام خوبی، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

قول پنجم: اگر همه خونی که یک شکل دیده، همه زرد رنگ یا قرمز روشن بوده مستحاضه است و اگر همه قرمز تیره یا سیاه بود به شماره روزهای عادتش حیض قرار می‌دهد و مستحب است تا ۱۰ روز استظهار نماید و بقیه را استحاضه قرار دهد و بنا بر احتیاط مقدار حیض را از روزهای اول خون قرار دهد. (آیت الله زنجانی)

حالت دوم: مضطربه یا فاقد هر نوع عادت

حالت دیگر این است که خون زن از ۱۰ روز تجاوز کرده و هیچ نوع عادت از انواع سه‌گانه عادت را ندارد؛ اعم از عادت عدویه و وقتیه و نیز عادت وقتیه فقط یا عادت عدویه فقط که آن را مضطربة الوقت و العدد می‌نامند. این حالت دوم از دو صورت برخوردار است:

صورت اول: خون او در تمام ایام از نظر اوصاف یکسان است.

صورت دوم: خون‌های او از نظر اوصاف، یکسان نیست، بلکه مختلف است؛ در برخی از روزها اوصاف حیض و برخی روزها اوصاف استحاضه را دارد.

این دو صورت با توجه به قلیل‌الابتلاء بودن آنها برای بانوان و اختلاف انظار مراجع عظام که بی‌شک طرح تمام آنها از حوصله این نوشته به‌دور است، از این رو جهت آشنایی با انظار مراجع عظام، مراجعه شود به مسئله ۴۹۴ توضیح‌المسائل مراجع عظام که مربوط است به صورت اول و مسئله ۴۹۵ که مربوط است به صورت دوم.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۵

نقاء متخلّل (پاکی وسط در ایام حیض)

اگر سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و مجدداً خون ببیند و مجموعاً از ده روز تجاوز نکند، آیا پاکی وسط حکم حیض را دارد یا نه؟

در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اگر مجموع پاکی وسط به علاوه دو خون طرفین آن از ده روز تجاوز نکند، روزهایی که در وسط پاک بوده نیز حیض است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی، بهجت و نوری)

قول دوم: با وجود یکی از سه شرط حکم به حیض بودن نقاء متخلّل می‌شود:

۱. خون اول و دوم صفات خون حیض را داشته باشد.
۲. خون اول و دوم در ایام عادتش واقع شود.
۳. یکی از خون‌ها در ایام عادت و دیگری دارای صفات حیض باشد.

و اگر این سه شرط متفی باشد، نقاء متخلّل، حکم پاکی را دارد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: نقاء متخلّل، حکم حیض را ندارد و عبادات در آن صحیح واقع می‌شود. (آیات عظام مکارم و زنجانی)

قول چهارم: در ایام پاکی وسط بنابر احتیاط واجب بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند.^۲ (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سیستانی)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۸۳.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۴.

حكم لكه بينى بانوان

لكه بينى بانوان سه حالت دارد:

حالت اول: اگر در ابتدای شروع خون بينى، مقداری خون بينند و قبل از سه روز از درون قطع شود، در این صورت حكم استحاضه را دارد.

حالت دوم: اگر در ابتدای شروع خون بينى، خون موجود در مهبل به صورت لكه بينى خارج می شود، كه در این صورت اگر داخل خون باشد و تا سه روز ادامه پیدا كند، حیض است.

حالت سوم: اگر بعد از سه روز خون دیدن، تا قبل از ده روز لكه بينى داشته است كه در این صورت اقوال چهارگانه مسأله قبلى جاری است.

ورود حائض و جنب به مسجدین

توقف جنب و حائض در مسجدالحرام و مسجدالنبی و همچنین سایر مساجد حرام است و عبور كردن از سایر مساجد یعنی از يك در وارد و از دیگر خارج شدن جایز است؛ ولی در رابطه با عبور و اجتياز حائض و جنب از مسجدالحرام و مسجدالنبی سه قول است:^۱
قول اول: قسمت های توسعه یافته مسجدین حكم سایر مساجد را دارد پس اجتياز جایز است. (آیت الله بهجت)

قول دوم: نسبت به قسمت های قدیمی بنا بر فتوا و نسبت به قسمت های جدید بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیت الله تبریزی)
قول سوم: عبور و اجتياز حائض و جنب در مسجدین حرام است مطلقاً، حتی در قسمت های توسعه یافته آن. (سایر مراجع عظام)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۷

ورود مستحاضه به مسجدین

در رابطه با توقف مستحاضه متوسطه و کثیره در مسجدالحرام و مسجدالنبی ﷺ سه قول است:^۱

قول اول: ورود و توقف در مسجدالحرام و مسجدالنبی برای مستحاضه جایز است، اگر چه غسل‌های واجبش را انجام نداده باشد، گرچه خلاف احتیاط استحبابی است. (آیات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، تبریزی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول دوم: ورود و توقف در مسجدین بدون غسل‌های واجب نماز (تنها مستحاضه کثیره؛ آیت الله مکارم) جایز نیست. (آیات عظام بهجت، سبحانی و مکارم)

قول سوم: بدون انجام غسل‌هایی که بر او واجب است (تنها در مستحاضه کثیره؛ آیت الله زنجانی) بنا بر احتیاط واجب نمی‌تواند وارد شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

حکم آمیزش در ایام استحاضه

مسأله: در استحاضه متوسطه و کثیره، چنانچه غسل‌های واجب خود را انجام داده، آمیزش اشکالی ندارد، (همه مراجع عظام) ولی اگر غسل‌های واجب صلاتی را انجام نداده باشد، در جواز آمیزش دو قول وجود دارد:

قول اول: آمیزش جایز است، گرچه احتیاط مستحب ترک است. (آیات عظام سیستانی و فاضل)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، آمیزش جایز نیست. (سایر مراجع عظام)

خودآزمایی

۱. آیا توالی در سه روز اول خون بینی لازم است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که عادت عددیه داشته و بیش از عدد عادتش خون دیده، آیا تمام آن حیض است؟ (حضرت امام)
۳. آیا خروج خون از مهبل برای ابتدای حیض شرط است؟ (آیت الله صافی)
۴. اگر خون صاحب عادت عددیه از ده روز تجاوز کند و ذات تمییز باشد وظیفه اش چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۵. خانمی که پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز آن را انجام داده و مجدداً قبل از ۱۰ روز لکه بینی داشته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۶. آیا زن مستحاضه بدون انجام غسل های واجب صلاتی می تواند در مسجدین توقف کند؟ (آیت الله بهجت)
۷. اگر خانمی پس از ۶۰ سالگی خونی ببیند که دارای صفات حیض است، وظیفه اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۸. انجام طواف و نماز در نقاء متخلل اگر با ایامی که خون دیده از ده روز تجاوز نکند آیا صحیح است؟ (آیت الله زنجانی)
۹. سن یائسگی برای بانوان چه زمانی است؟ (آیت الله تبریزی)
۱۰. حکم عبور از قسمت های توسعه یافته مسجد النبی برای جنب و حائض چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۱۱. آیا حائض و نفساء می توانند در مسجد النبی توقف یا تردد نمایند؟ (آیت الله بهجت)
۱۲. وظیفه مستحاضه متوسطه و کثیره برای ورود و توقف در مسجد الحرام چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۱۳. حکم آمیزش با مستحاضه کثیره در صورتی که غسل های واجب صلاتی را به جا نیاورده است، چیست؟ (آیت الله فاضل)
۱۴. آیا مستحاضه کثیره برای ورود به مسجد الحرام باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)

درس بیست و سوم:

احکام نماز (۱)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که قرائتش باطل است.
۲. آشنایی با حکم جزئیت بسم الله الرحمن الرحيم و ثمرات آن.
۳. آشنایی با معیار صحت قرائت.
۴. آشنایی با حکم مدّ در نماز.
۵. آشنایی با حکم وقف به حرکت و وصل به سکون.

قرائت

حکم نمازی که با قرائت باطل خوانده شده است:

این مسأله سه حالت دارد:

حالت اول: هنگام نماز اطمینان به صحت قرائت داشته است که در این صورت چهار قول است:^۱

قول اول: اعاده نماز لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی، مکارم، فاضل و هاشمی شاهرودی) آیت الله سبحانی افزوده‌اند: احتیاط مستحب آن است که دوباره نماز را بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید.

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰۱.

قول دوم: بايد نماز را دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آيات عظام اراكي، صافي و گلپايگاني)

قول سوم: در صورتی که در اعتقاد به صحت قاصر بوده (مثل آنکه نزد کسی خوانده و او صحت نمازش را تأیید کرده است) نمازش صحیح است اگرچه احتیاط مستحب در اعاده است و در صورتی که مقصر بوده؛ باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آیت الله وحید)

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آیت الله نوری)

حالت دوم: نسبت به صحت قرائت شك داشته یا به عدم صحت اطمینان داشته و متمکن از تصحیح بوده است: در این صورت نماز باطل است و باید اعاده کند. (همه مراجع عظام)

حالت سوم: مثل حالت دوم، ولی غیر متمکن از تصحیح: که در این حالت بین نماز طواف و غیر آن تفصیل قائل شده‌اند. در خصوص نماز طواف پنج قول است که در در چهارم مبحث نماز طواف بیان شد.

اما نسبت به نمازهای یومیه، دو قول است:^۱

قول اول: احتیاط واجب آن است که نماز را به جماعت بخواند مگر آنکه بر او حرج باشد. (آیات عظام سبحانی، صافی و گلپايگاني)
قول دوم: هر طوری که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب آن است که نماز را به جماعت به جا آورد. (سایر مراجع عظام)

غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت

اگر کسی بداند که قرائتش صحیح نیست و متمکن از تصحیح نباشد، طبق نظر همه مراجع شرکت در نماز جماعت واجب نیست و احتیاط واجب آیات عظام صافی، سبحانی و گلپایگانی نیز قابل رجوع به بقیه است.^۱

ولی اگر متمکن بر تصحیح باشد، در وسعت وقت باید یاد بگیرد و در ضیق وقت چند قول است:^۲

قول اول: در صورت امکان بنا بر احتیاط واجب باید نماز را به جماعت بخواند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، سبحانی، صافی، گلپایگانی و زنجانی)

قول دوم: در صورت امکان باید نماز را به جماعت بخواند. (آیات عظام خویی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: اگر در یادگیری کوتاهی کرده است در صورتی که عسر و حرج نباشد بنا بر ظاهر باید نماز را به جماعت بخواند و اگر کوتاهی نکرده بنا بر احتیاط مستحب به جماعت بخواند. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: چنانچه نماز را به طوری که در مسأله پیش گفته شده (که اگر مقداری را که صحیح می‌خواند معتنی به باشد به آن اکتفا کند و الا بنا بر احتیاط واجب مقداری از بقیه قرآن را به آن ضمیمه کند...) بخواند نمازش صحیح است، ولی در صورتی که در یادگرفتن کوتاهی کرده باشد، اگر ممکن باشد برای فرار از عقوبت، نمازش را به جماعت بخواند. (آیت الله سیستانی)

۱. همان.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹۹۸.

جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره

در مورد با بسم الله الرحمن الرحيم اول سوره حمد و غير حمد که در نماز خوانده می شود، سه حکم مطرح است:

۱. گفتن بسم الله در ابتدای هر سوره ای (غير از توبه) اعم از حمد و غير آن واجب است. (همه مراجع عظام)
۲. بسم الله سوره حمد جزء سوره است. (همه مراجع عظام)
۳. در جزئیت بسم الله برای غير سوره حمد سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: بسم الله الرحمن الرحيم در غير حمد جزء سوره نیست.^۲ (آیت الله خامنه ای)

قول دوم: در جزء بودن بسم الله در غير سوره حمد اشکال است. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

تجب قراءة بسم الله في كل سورة غير سورة توبة و لكن في كونها جزءاً منها فيما عدا سورة الفاتحه اشکال، فالأحوط عدم ترتب آثار الجزئية عليها، كالاقتصار علي قرائتها في صلاة الآيات.^۳

قول سوم: بسم الله جزء همه سوره ها غير سوره توبه است. (سایر مراجع عظام)

ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»

ثمره جزء بودن یا نبودن بسم الله در دو مورد مشخص می شود:

۱. نماز آیات که طبق نظر آیت الله خامنه ای نمی تواند بسم الله الرحمن الرحيم را بگوید و به رکوع رود، بلکه باید علاوه بر آن،

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۸۴۸، م ۱۵۰۷.

۲. رساله اجوبه الاستفتاءات (ترجمه فارسی)، ص ۱۰۰، م ۴۶۶.

۳. منهاج الصالحين، م ۶۰۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۳

یک آیه یا جمله کاملی بعد از آن بخواند، و طبق نظر آیت الله سیستانی اکتفا کردن به آن اشکال دارد و بنابر احتیاط واجب باید آیه یا جمله کاملی به آن ضمیمه کند.

۲. اگر به قصد خواندن سوره معینی بعد از حمد، بسم الله را بگوید و بخواند سوره را عوض کند، طبق نظر آیت الله خامنه‌ای، تکرار بسم الله لازم نیست بخلاف نظر بقیه که باید بسم الله را تکرار کند.

معیار صحت قرائت

رعایت تمام قواعد تجویدی و تلفظ حروف از مخارجی که علمای تجوید فرموده‌اند، لازم نیست، بلکه اگر الفاظ را به گونه‌ای تلفظ کند که از نظر عرف اهل لسان صحیح باشد، کافی است. البته رعایت تلفظ حروف مشترکی که معنا را تغییر می‌دهد، مانند (ص و س و ث) لازم است، ولی ضابطه صحت آن اهل لسان است.

چنانچه صاحب عروه فرموده:

«لا یجب أن يعرف مخارج الحروف علی طبق ما ذکره علماء التجوید، بل یكفي إخراجها منها و إن لم یلتفت إليها، بل لا یلزم إخراج الحرف من تلك المخارج، بل المدار صدق التلفظ بذلك الحرف و إن خرج من غیر المخرج الذي عينوه؛ مثلاً إذا نطق بالضاد أو الظاء علی القاعدة، لكن لا بما ذكره من وجوب جعل طرف اللسان من الجانب الأيمن أو الأيسر علی الأضراس العليا، صحّ، فالمناطق الصدق في عرف العرب، و هكذا في سائر الحروف، فما ذكره علماء التجوید مبني علی الغالب.»^۱

۱. العروه الوثقی مع تعالیق الامام الخمينی، ص ۳۵۲، م ۴۱.

رعایت مدّ در قرائت

حروف مدّ سه تا است؛ واو ماقبل مضموم و الف ماقبل مفتوح و یاء ماقبل مکسور، و سبب مدّ دو چیز است: اول: همزه واقع پس از الف و واو و یاء، مانند جاء، سوء، جیء؛ دوم: حرف ساکن واقع پس از این سه حرف، مانند الضالین.

حکم تکلیفی رعایت مدّ

در مورد حکم تکلیفی مدّ چهار قول است:^۱
قول اول: رعایت مدّ در موارد مذکور بهتر است؛ یعنی بهتر است واو و الف و یاء را بکشند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و زنجانی و هاشمی شاهرودی) ناگفته نماند که در عبارت آیت الله زنجانی به جای تعبیر «بهتر است»، تعبیر «احتیاط مستحب» آمده است.
قول دوم: در این موارد رعایت مدّ واجب است. (آیات عظام اراکی، بهجت، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: در مورد چهارم، (الضالین) مدّ واجب و در سه مورد اول (سوء، جاء، جیء) بنا بر احتیاط واجب رعایت مدّ لازم است. (آیت الله تبریزی)
قول چهارم: در مورد چهارم (الضالین) رعایت مدّ واجب است، ولی در سه مورد اول (سوء، جاء، جیء) احتیاط مستحب است. (آیت الله وحید)

حکم وضعی عدم رعایت مدّ در نماز

سؤال: اگر در موارد لزوم مدّ، رعایت نکند، وظیفه چیست؟ در این مسأله نیز چند قول است:^۲

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۰۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۰۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۵

قول اول: نماز صحیح است و اعاده ندارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، زنجانی و هاشمی شاهرودی)
البته آیت الله زنجانی فرموده‌اند: بنا بر احتیاط مستحب نماز را تمام کند و دوباره بخواند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب نماز را تمام کنند و دوباره بخوانند. (آیات عظام خویی، نوری، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: در مورد چهارم (الضّالّین) با ترک مدّ نماز باطل می‌شود و در سه مورد اول صحیح است. (آیت الله وحید)
قول چهارم: در موارد لزوم مدّ اگر در محل خود در قرائت نماز اصلاح کرد نماز صحیح است و الا باید نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

وقف به حرکت

سؤال: آیا در قرائت وقف به حرکت جایز است؟
جواب: در این مسأله دو قول است:
قول اول: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری، بهجت و وحید)
قول دوم: جایز است، ولی خلاف احتیاط مستحبی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، تبریزی، زنجانی، فاضل، سبحانی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

وصل به سکون

سؤال: آیا در قرائت وصل به سکون جایز است؟
جواب: در این مسأله نیز دو قول است:

قول اول: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام اراكى، خوبى، صافى، گلپايگانى و نورى)
 قول دوم: جايز است، ولى خلاف احتياط مستحبى است. (آيات عظام امام، خامنه‌اى، تبريزى، جوادى، زنجانى، فاضل، سبحانى، سيستانى، بهجت، مكارم، وحيد و هاشمى شاهرودى)
 تبصره: با توجه به عدم فتواى صريح به عدم جواز وقف به حركت و وصل به سكون، پس از ارجاع احتياط واجب‌ها، در نتيجه وصل به سكون و وقف به حركت در قرائت براى مقلدين مراجعى كه احتياط واجب دارند، قابل تصحيح است بدين صورت كه به مراجعى كه رعايت آن را لازم نمى‌دانند رجوع كنند.

خودآزمائى

۱. اگر با اطمینان به صحت قرائت نماز خوانده و بعد از نماز بفهمد غلط بوده است، وظیفه چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. اگر بسم الله را به قصد سوره‌ای بگوید، آیا می‌تواند بدون گفتن بسم الله جدید سوره دیگر بخواند؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر متمکن بر تصحیح نماز باشد، ولی وقت ضیق باشد آیا شرکت در نماز جماعت واجب است؟ (آیت الله خوبى)
۴. آیا بسم‌الله الرحمن الرحيم جزء سوره است یا نه؟ (آیت الله خامنه‌اى)
۵. اگر نسبت به صحت قرائت مشکوک بوده و با آن حال نماز را خوانده بعد فهمید كه غلط بوده وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌اى)
۶. حكم تكلیفى و وضعى رعايت مد در قرائت را بيان كنید. (آیت الله تبريزى)
۷. در قرائت، وقف به حركت و وصل به سكون چه حكمى دارد؟ (آیت الله بهجت)

درس بیست و چهارم:

احکام نماز (۲)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم اذان و اقامه.
۲. آشنایی با حکم رکوع و قراردادن دست‌ها روی زانوها.
۳. آشنایی با حکم سجده بر فرش.
۴. آشنایی با حکم دعا به غیر عربی در نماز.
۵. آشنایی با حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت.
۶. آشنایی با حکم نماز در اماکن تخییر.

اذان و اقامه

هیچ نمازی غیر از نمازهای یومیه و قضای آن، اذان و اقامه ندارد و طبق نظر همه مراجع، «اذان» مستحب است و اکثر مراجع «اقامه» را مستحب می‌دانند، ولی برخی از مراجع قدیم مثل صاحب عروه در «اقامه» قائل به احتیاط و جوبی بوده‌اند و فرموده‌اند:

«والأقوی استحباب الأذان مطلقاً والأحوط عدم ترك الإقامه للرجال في غیر موارد السقوط، و غیر حال الاستعجال و السفر وضیق الوقت».

حضرت امام در اینجا حاشیه دارند و می‌فرمایند: «والأقوی استحبابها، ولكن في تركها، بل في ترك الأذان أيضاً حرمان من ثواب جزیل»^۱.

۱. عروه‌الوثقی مع تعالیق الامام الخمینی، ص ۳۲۱، فصل فی الأذان و الإقامه.

در غير نمازهاي يوميه، در نماز عيد فطر و قربان مستحب است سه مرتبه «الصلاة» گفته شود و در غير نماز عيدين مانند نماز آيات و طواف، الصلاة را به قصد رجاء بگويد.^۱

ركوع

حد ركوع آن است كه به قدرى خم شود كه بتواند دست را به زانو بگذارد. البته بعضى از مراجع مثل آيت الله سيستاني فرموده‌اند: به قدرى خم شود كه سر انگشتان به سر زانو برسد.^۲

قرار دادن دست‌ها روى زانوها

آيا قرار دادن دست‌ها بر روى زانوها لازم است يا نه؟
در اين مسأله دو قول است:

قول اول: بنا بر احتياط واجب در حال ركوع دست‌ها را روى زانوها بگذارد. (آيات عظام خامنه‌اى، فاضل و مكارم)
قول دوم: قرار دادن دست‌ها روى زانو لازم نيست. (بقية مراجع)
آيت الله سبحانى افزوده‌اند: احتياط مستحب است.

كيفيت نماز معذورين از ركوع و سجده

معذورين چند دسته‌اند:

دسته اول: معذورين از قيام اختيارى

كسى كه معذور است از قيام عادى اختيارى بر اثر اينكه تمكّن ندارد روى پا بایستد يا براى او حرجى است، بايد با تكيه بر عصا يا تكيه بر ديوار قيام كند و ركوع اختيارى را ولو به مقدار حد اقل انحناء انجام دهد. (همه مراجع عظام)

۱. توضيح المسائل مراجع، م ۹۱۶.

۲. توضيح المسائل مراجع، م ۱۰۲۲.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۹

دسته دوم: معذورین از قیام مطلقاً ولو با تکیه بر مثل عصا کسی که از قیام حتی با تکیه بر عصا و مانند آن معذور است، باید نشسته نماز بخواند، ولی در صورت امکان واجب است سه رکن را رعایت کند:

۱. قیام در حال تکبیرة الاحرام بدین صورت که بعد از نیت تکبیر را در حال ایستاده به جا آورده و بعد روی صندلی بنشیند.
۲ و ۳. برای رعایت قیام متصل به رکوع بعد از قرائت لحظه‌ای بایستد و برای رکوع به مقدار ممکن خم شود.

چنانچه رعایت این سه رکن برای او حرجی است، ساقط می‌باشد و رکوع را در حال نشسته با کمی انحنای انجام دهد.

ضمناً در مورد حدّ انحنای رکوع در حال جلوس پنج قول است: قول اول: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوهای برسد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، نوری، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهرودی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: بهتر است به قدری خم شود که صورت نزدیک جای سجده برسد.

قول دوم: باید به قدری خم شود که صورت مقابل جای سجده باشد. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

قول سوم: باید به قدری خم شود که اگر ایستاده بود برای رکوع کمر خود را خم می‌کرد. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوهای برسد و احوط آن است که به قدری خم شود که اگر ایستاده بود کمرش را به همان مقدار خم می‌کرد. (آیت الله وحید)

قول پنجم: بايد به قدری خم شود كه بگویند ركوع است. (آیت الله مكارم)

دسته سوم: معذور از قیام و ركوع و سجود^۱

كسی كه تمكّن بر قیام به هیچ مرتبه‌ای و نیز تمكّن از ركوع و سجود ندارد و باید بر روی صندلی و ویلچر و مانند آن بنشیند و حتی نشستن بر زمین و سجده حرجی است؛ چنین كسی قیام و ركوع و سجود اختیاری از او ساقط است و باید برای ركوع با سر اشاره كند و اما برای سجده نسبت به وظیفه او چند قول است:

قول اول: باید با اشاره سر سجده را انجام دهد و لازم نیست مواضع سجده را روی زمین گذارد و به احتیاط واجب مهر را بلند كند كه پیشانی را بر آن بگذارد و اگر نمی‌تواند احتیاط مستحب آن است كه مهر را بلند كند و به پیشانی بگذارد. (امام خمینی)

قول دوم: كسی كه هیچ نمی‌تواند خم شود باید برای سجده با سر اشاره كند و اگر نتواند با چشم‌ها اشاره كند. (آیات عظام تبریزی، زنجانی، خوبی و سیستانی)

قول سوم: باید برای سجده در صورت امکان سر را بر روی مهر كه روی میز است بگذارد و دست‌ها را روی میز گذاشته و پاها را روی زمین قرار دهد و نیز زانو‌ها را در صورت امکان به جسمی كه مقابل آن است بچسباند و در صورت عدم امکان رعایت کیفیت مزبور، به احتیاط واجب بین کیفیت مزبور به مقدار ممكن و بین اشاره با سر جمع كند. و این احتیاط قابل رجوع است. (آیت الله وحید)

قول چهارم: باید برای سجده با سر اشاره كند و بنابر احتیاط واجب اگر می‌تواند مهر را به قدری بلند كند كه پیشانی را بر آن

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۶۹.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۱

بگذارد و اگر نمی‌تواند مهر را به پیشانی بگذارد. (آیات عظام خامنه- ای (در نظر اخیرشان) صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم)

سجده بر فرش

در مورد سجده بر فرش در مسجدالنبی و مسجدالحرام در مجموع چهار قول است:^۱

قول اول: سجده بر فرش در مسجد النبى ﷺ و شبستان‌های مسجدالحرام مانع ندارد، حتی اگر بتواند در جایی که سنگ است برود، لازم نیست و سجده بر فرش صحیح است. (آیات عظام امام، نوری، جوادی، مکارم، فاضل و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام جوادی و مکارم افزوده‌اند: ولی هرگاه به سهولت بتواند روی سنگ‌های مسجد نماز بخواند، آن را ترک نکنند.

قول دوم: در صورتی که حرجی نیست و می‌تواند به راحتی در جایی که سنگ هست سجده کند، لازم است آنجا را انتخاب کند و بر فرش سجده کردن (آیت الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب) جایز نیست، مگر آنکه تقیه ایجاب کند که بر فرش سجده کند. (آیات عظام تبریزی، خوئی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل و گلپایگانی)

قول سوم: در صورت امکان سجده بر ما یصح السجود علیه کند و اکتفا به غیر آن خلاف احتیاط است. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: سجده بر فرش و مانند آن کفایت نمی‌کند، بلکه اگر در صورت ناچاری سجده کند باید نماز را اعاده نماید. (آیات عظام زنجانی و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۳۴، ۱۳۳۵ و ۱۳۳۷.

البته آيت الله وحيد افزوده‌اند: اگر تقيه اقتضاء كند و حمل بر نفاق هم نشود، اشكال ندارد.

دعا كردن در نماز به غير عربى

دعا كردن به عربى در حال سجده و قنوت، چه مأثور و چه غير مأثور جايز است. (همه مراجع عظام)
اما در دعا كردن به غير عربى دو قول وجود دارد:
قول اول: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام فاضل و مكارم)
قول دوم: اشكال ندارد. (ساير مراجع عظام)

حكم شركت در نماز جماعت اهل سنت

مسأله: در وقتى كه در مسجدالحرام يا مسجدالنبى نماز جماعت منعقد شد، مؤمنين نبايد از آنجا خارج شوند و بايد از جماعت تخلف نکنند و با ساير مسلمين به جماعت نماز بخوانند.^۱
در مورد اقتدا به امام جماعت اهل سنت در مسجدالحرام و مسجدالنبى ﷺ سه قول است:

قول اول: اقتداء به اهل سنت مثل نماز جماعت خودمان است؛ يعنى نه نيازى به اعاده دارد و نه عمل به وظيفه منفرد. (آيات عظام امام، جوادى، هاشمى شاهرودى، مكارم، نورى و فاضل)

قول دوم: جماعت صورى است و بايد حمد و سوره را بخواند ولو به صورت حديث نفس. و در نماز جمعه بعد از فراغ از آن، نماز ظهر را اعاده كند. (آيات عظام خوئى، تبريزى، سيستانى و وحيد)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۳ ❁

قول سوم: مخیر است اقتداء کند و اعاده نماید، یا به وظیفه منفرد عمل کند بدون قصد جماعت. (آیات عظام بهجت، گلپایگانی، زنجانی، سبحانی و صافی)

چند سؤال:

سؤال اول: آیا اقتداء نماز قضاء به اهل سنت جایز است یا نه؟
جواب: به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتداء در نماز ادائیگی را صحیح نمی‌دانند، بلکه اعاده نماز یا خواندن حمد و سوره را ولو به صورت حدیث نفس لازم می‌دانند، پاسخ روشن است که در قضاء نماز هم اقتدا جایز نیست.

اما به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتدا را در نماز اداء جایز می‌دانند نسبت به اقتداء در نماز قضاء دو قول است:
قول اول: اقتدا به اهل سنت در نماز قضاء هم جایز است. (آیات عظام فاضل، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: قدر متیقن جواز اقتداء در نماز اداست و صحت اقتداء در نماز قضا محل اشکال، بل منع است. (آیت الله خامنه‌ای)
سؤال دوم: طبق نظر مراجعی که در جماعت اهل سنت باید به وظیفه منفرد عمل کند، بعد از تمام شدن حمد و سوره تا رفتن به رکوع چه کار کند؟

جواب: می‌تواند به قصد مطلق ذکر، ذکر بگوید.
سؤال سوم: در حالی که طبق نظر بعضی از مراجع باید به وظیفه منفرد عمل کرد یا نماز را اعاده نمود، فائده نماز جماعت چیست؟
جواب: شرکت در نماز جماعت اهل سنت هم آثار معنوی دارد و هم آثار سیاسی.

يكي از آثار معنوي آن از نظر ثواب أُخروي آن است كه در صحيحه حماد بن عثمان از امام صادق عليه السلام نقل شده كه چنين فرمودند: «من صَلَّى معهم في الصفِّ الأوَّلِ كان كمن صَلَّى خلف رسول الله ﷺ في الصفِّ الأوَّلِ»^۱.

و درباره همزيستي مسالمت‌آمیز با اهل سنت امام صادق عليه السلام چنين دستور داده‌اند: «عودوا مرضاهم، واشهدوا جنائزهم... و صلّوا معهم في مساجدهم»^۲.

امام صادق عليه السلام فرمودند: «إِذَا صَلَّيْتَ مَعَهُمْ غَفَرَ لَكَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْ خَالَفِكَ»^۳. و از آثار سياسي آن، تجلی قدرت و وحدت مسلمانان است كه استعمارگران در طی سال‌های متمادي تلاش در ايجاد اختلاف بين مسلمين داشته‌اند.

اهتمام به مستحبات

در خصوص اعمال مستحب گرچه ترك آن عقابى ندارد و فقط محروميت از ثواب است، ولى اگر كسى به ترك مستحبات عادت كند و ترك آن ناشى از استخفاف به مستحبات باشد، به نظر همه مراجع جايز نيست؛ چنانچه در بعضى از مستحبات تصريح کرده‌اند: **مسأله ۱۴۰۱:** حاضر نشدن به نماز جماعت از روى بى اعتنائى جايز نيست و سزاوار نيست كه بدون عذر نماز جماعت را ترك كند. استخفاف به احكام الهى حرام است ولو مستحبات، گرچه نسبت به مستحبات وظيفه الزامى نداريم، ولى ترك آن از روى بى اعتنائى و استخفاف جايز نيست.

۱. وسائل الشيعه، ج ۸، ص ۲۹۹، ح ۱.

۲. همان، ص ۳۰۱، ح ۸.

۳. همان، ص ۲۹۹، ح ۲.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۵

بسیاری از مستحبات است که انسان را ارتقاء می‌بخشد و اوج می‌دهد، مثل نماز شب و تهجد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «أشرف أمتي حملة القرآن و أصحاب الليل».

مفضل بن عمر خدمت امام صادق علیه السلام عرض می‌کند: «جعلت فداك، تفوتني صلاة الليل فأصلي الفجر فلي أن اصلي بعد صلاة الفجر ما فاتني من الصلاة و أنا في مصلاي قبل طلوع الشمس؟ فقال: نعم، و لكن لا تعلم به أهلك فتتخذ سنة، فيبطل قول الله عزوجل: «والمستغفرين بالأسحار»؛ گاهی اوقات موفق به نماز شب نمی‌شوم، آیا بعد از نماز صبح قبل از طلوع خورشید در حالی که در جای نماز خود هستم می‌توانم آن را قضا کنم؟ حضرت فرمودند: بله ولیکن به خانواده‌ات اعلام نکن که آن را عادت خود قرار دهند و قول پروردگار که در توصیف مؤمنان سحرخیز فرمود: «والمستغفرين بالأسحار» باطل شود.^۱

نماز در اماکن تخییر

مسأله: مسافر می‌تواند در مسجد الحرام و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله و مسجد کوفه نمازش را تمام بخواند، ولی اگر بخواهد در جایی که اول جزء این مساجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط مستحب آن است که شکسته بخواند اگر چه اقوی صحت تمام است و نیز مسافر می‌تواند در حرم و رواق حضرت سید الشهداء علیه السلام بلکه در مسجد متصل به حرم نماز را تمام بخواند.^۲

۱. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۱۵۸، ح ۲.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۳۵۶.

محدوده تخيبر

در مورد محدوده تخيبر در مکه و مدینه پنج قول است:

قول اول: در مسجدالنبی ﷺ و مسجدالحرام قدیم مخير است بين قصر و تمام، و در قسمت‌های توسعه یافته بنا بر احتياط واجب قصر بخواند. (آيت الله بهجت)

قول دوم: در مسجدالحرام و مسجدالنبی ﷺ حتی قسمت‌های توسعه یافته آن، مخير است بين قصر و تمام. (آيات عظام امام خمینی، سبحانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: در قسمت‌های قدیمی شهر مکه و مدینه بين قصر و تمام مخير است. (آيات عظام خوئی، تبریزی و وحید)

قول چهارم: در شهر مکه و مدینه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن بين قصر و تمام مخير است. (آيات عظام خامنه‌ای، جوادی، سيستانی، نوری، مکارم، فاضل، صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: در هيچ جا مسافر مخير نخواهد بود و بايد نماز را شکسته به جا آورد. (آيت الله زنجانی)

محدوده قدیم مسجد نبوی: بيت پیامبر تا ستونی که بالای آن نوشته شده «متهی حد المسجد النبوی». حداکثرش تا جایی است که در زمان فتح خیبر توسط پیامبر ﷺ توسعه یافته است.

محدوده قدیم شهر مکه: از عقبه مدینین (قبرستان ابوطالب و پل حجون) تا ذی طوی.

«دخل من أعلي مكة من عقبة المدینین و خرج من أسفل مكة من ذی طوی».

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۷

نماز جماعت استاده‌ای

کسی که نماز جماعت را در مسجد الحرام به نحو استاده‌ای خوانده است به طوری که رو در روی امام جماعت یا طرف راست یا چپ او ایستاده بوده، آیا این نماز احتیاج به اعاده دارد؟ در این مسأله چند قول است:^۱

- قول اول:** با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد. (امام خمینی)
- قول دوم:** اقتدا صوری است و باید به وظیفه منفرد عمل کند. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی و وحید)
- قول سوم:** اگر در شرایط تقیه نباشد صحیح نیست. (آیت الله فاضل)
- قول چهارم:** شایسته است اقتدا شود، ولی در هر حال باید نماز را اعاده کند و نباید به آن اکتفا کند. (آیات عظام زنجانی و سبحانی)
- قول پنجم:** نماز به نحو استاده مانع ندارد، ولی باید به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیکتر از امام به کعبه نباشد. (آیات عظام جوادی، مکارم و نوری)
- قول ششم:** نماز به نحو استاده در شرایط فعلی، در فرض ضرورت مانع ندارد، ولی بنابر احتیاط واجب به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیکتر از امام به کعبه نباشد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

کیفیت نماز در هواپیما^۲

کسانی که در هواپیما می‌خواهند نماز بخوانند از چند حالت برخوردارند:

حالت اول: اینکه به آنها اجازه داده نمی‌شود که با رعایت قیام و رکوع و سجود اختیاری نماز بخوانند، در صورت اطمینان به بقای

۱. مناسک محشی، م ۱۳۳۶.

۲. مناسک محشی، م ۱۴۳۵.

وقت پس از پياده شدن و امکان انجام نماز قبل از خروج وقت، واجب است صبر کنند و نماز را پس از پياده شدن به جا آورند.
(همه مراجع عظام)

حالت دوم: همان حالت اول در صورت تنگي وقت به طوري که اگر نماز را در هواپيما نخوانند، نماز قضا مي شود، در اين حالت با تمکن از وضو، به هر کيفيتي که ميسر است با اشاره براي رکوع و سجود، نماز را بخوانند و بعد هم بايد به سبيل فتوا يا احتياط واجب نماز را قضا کنند.

حالت سوم: در هواپيما متمکن هستند از اينکه نماز را با رعايت شرايط به جا آورند با علم يا احتمال اينکه بعد از پياده شدن وقت باقيست.
در مورد کفايت چنين نمازي سه قول است:

قول اول: نماز صحيح و مجزي است. (آيات عظام امام، بهجت، خوئي، خامنه اي، جوادي، زنجاني، سبحاني، سيستاني، فاضل، مکارم و وحيد)
قول دوم: اگر احتمال بدهد تا آخر وقت هواپيما نمي نشيند مي تواند بخواند، ولي اگر قبل از اتمام وقت رسيد، اعاده کند. (آيت الله تبريزي)

قول سوم: در صورت علم به اينکه هواپيما قبل از اتمام وقت مي نشيند، بايد تاخير بياندازد و در صورت احتمال بنا بر احتياط واجب در هواپيما بخواند و اگر هواپيما قبل از اتمام وقت رسيد نماز را اعاده کند. (آيت الله صافي)

خودآزمایی

۱. آیا قرار دادن دست‌ها روی زانوها در رکوع واجب است؟ (آیت الله مکارم)
۲. کسی که نشسته نماز می‌خواند، برای رکوع چقدر باید خم شود؟ (حضرت امام)
۳. آیا سجده بر فرش‌های مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله نوری همدانی)
۴. آیا سجده بر غیر مایصح السجود علیه در مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا دعا کردن در نماز به غیر عربی جایز است؟ (آیت الله فاضل)
۶. در نماز جماعت اهل سنت در مسجدین، آیا قرائت حمد و سوره واجب است؟ (آیت الله تبریزی)
۷. حکم اقتداء در جماعت اهل سنت چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا در اقتدا به جماعت اهل سنت بین نماز اداء و قضاء فرقی وجود دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۹. محدوده تخییر در مکه و مدینه کجاست؟ (آیت الله بهجت)
۱۰. در مکه و مدینه در چه محدوده‌ای مسافر می‌تواند نماز را کامل بخواند؟ (آیت الله زنجانی)
۱۱. نماز در قسمت‌های توسعه یافته شهر مکه و مدینه، قصر است یا تمام؟ (آیت الله خویی)

درس بیست و پنجم:

اهمیت تخمین اموال و خمس سپرده‌های حج عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با اهمیت تخمیس اموال.
۲. آشنایی با حکم تصرف در اموال متعلق به خمس.
۳. آشنایی با طریقه تعیین مبدأ سال خمسی.
۴. آشنایی با حکم خمس سپرده‌های حج و عمره.

مؤثقه ابن بکیر عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «إِنِّي لَأَخَذُ مِنْ أَحَدِكُمْ الدَّرْهَمَ وَ إِنِّي لَمِنَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَالاً، مَا أُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا أَنْ تُطَهَّرُوا»؛ با این که من یکی از ثروتمندان مردم مدینه هستم، از شما درهمی را به عنوان خمس می‌گیرم و غرضم جز پاک شدن شما نیست.^۱

غرض از دریافت خمس توسط ائمه دو چیز است:

۱- تطهیر اموال؛

۲- پالایش قلوب از علاقه به دنیا.

مسأله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس

به اتفاق فقهاء و مراجع عظام، تصرف در مالی که متعلق خمس است هرچند قصد دادن خمس آن را داشته باشد جایز نیست مگر با اذن حاکم شرع.^۲

۱. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۳۷، ح ۳.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۹۰ - ۱۷۹۲.

البته به فتوای آیت‌الله زنجانی تصرف در مالی که متعلق خمس است، تا زمانی که مقدار یک‌پنجم آن باقی است، اشکال ندارد.^۱ و آیت‌الله سبحانی فرموده‌اند: اگر خمس مال را نداده در صورتی می‌تواند در آن مال تصرف کند که موجب اتلاف حقوق صاحبان خمس نشود و در غیر این صورت تصرف در آن حرام است و در هر حال باید خمس مال را بپردازد.

مسأله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع
به اتفاق نظر مراجع عظام، به ذمه گرفتن خمس، و خود را بدهکار اهل خمس دانستن بدون مراجعه به مرجع تقلید خود جایز نیست؛ پس اگر محاسبه کند و نپردازد حق تصرف ندارد.

مسأله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی
تعیین مبدأ سال خمسی یک امر انتخابی نیست، بلکه قهری است و در ضابطه آن سه قول است:^۲

قول اول: تجار و کاسب‌ها اولین روز شروع به کسب و کار، کارمندان، اولین روزی که متمکن از دریافت حقوق‌اند و کشاورزان اولین برداشت. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل و صافی)
قول دوم: مبدأ سال خمسی اولین روزی که درآمد برای او حاصل شده است و فرقی بین تاجر و کارمند و کشاورز نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: مبدأ سال خمسی برای کسی که شغل دارد، اولین روزی است که شروع به کار کرده است. (آیت‌الله سیستانی)

۱. مسائل الشرعیه، م ۱۷۹۸.
۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۶۵.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۷۳

مسئله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفاقی

کسی که شغلش کاسبی نیست، اگر اتفاقاً معامله‌ای کند و منفعتی ببرد، بعد از آنکه یک سال از موقعی که فایده برده بگذرد، باید خمس مقداری را که از مخارج سالش زیاد آمده بدهد. (همه مراجع)

مسئله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها

شخصی که دارای چند شغل و چند منبع درآمد است، آیا می‌تواند برای هر یک از آن‌ها، یک سال خمسی مستقل قرار دهد؟ در این مسئله دو قول است:^۱

قول اول: می‌تواند برای هر کدام سال جداگانه‌ای قرار دهد، ولی چنانچه در یکی از شغل‌ها زیان دید، نمی‌تواند از سود دیگری جبران کند. (آیات عظام امام، اراکی، بهجت، تبریزی، خامنه‌ای خوئی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام تبریزی، خوئی، فاضل، صافی و گلپایگانی فرموده‌اند: به احتیاط واجب نمی‌تواند ضرر یک رشته از شغلها را از سود دیگری جبران کند، ولی اگر دو تجارت داشته باشد می‌تواند ضرر یکی را از نفع دیگری جبران نماید.

قول دوم: باید برای تمام درآمدها یک سال خمسی قرار دهد. (آیات عظام مکارم، وحید و سبحانی)

خمس سپرده‌های حج و عمره

در مورد خمس سپرده‌های ثبت‌نامی حج و عمره چهار حالت متصور است که به بررسی آن می‌پردازیم:

حالت اول: مواردی که طبق نظر همه مراجع خمس به آن تعلق نمی‌گیرد که سه صورت دارد:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۷۳.

صورت اول: از درآمد بین سال خمسی ثبت نام کرده و در همان سال به حج یا عمره مشرف شده است که اصل و سود آن خمس ندارد. (همه مراجع عظام)

صورت دوم: با قرض یا وام ثبت نام کرده و تا زمان رفتن به حج و عمره قرض را اداء نکرده و هیچ قسطی از وام پرداخت نشده است. و یا در همان سال تشریف قرض را اداء کرده است که در این صورت اصل آن خمس ندارد. (همه مراجع عظام)

صورت سوم: پول ثبت نامی از مواردی بوده که خمس به آن تعلق نمی گیرد مثل دیه و مهریه که در این صورت اصل آن خمس ندارد.^۱ (همه مراجع عظام)

البته در خصوص مهریه آیت الله بهجت قائل است اگر از مخارج سال زن اضافه آمد به احتیاط واجب باید خمس آن را بدهد.

حالت دوم: موردی که طبق نظر همه مراجع اصل آن خمس دارد: اگر با پولی که از درآمد پس انداز شده و سال بر آن گذشته باشد، بدون پرداخت خمس آن، ثبت نام کند، در این صورت باید خمس آن را پرداخت نماید. (همه مراجع عظام)

حالت سوم: موردی که بخشی از آن خمس دارد و بخشی از آن خمس ندارد. اگر وجه ثبت نامی تلفیقی از حالت اول و دوم باشد بخش اول خمس ندارد و بخش دوم خمس دارد. (همه مراجع عظام)

حالت چهارم: موردی که در تعلق خمس به آن اختلاف وجود دارد: اگر از درآمد بین سال ثبت نام کند و پس از گذشت سال خمسی، مشرف شود، در تعلق خمس به پول ثبت نامی و سود آن اختلاف نظر وجود دارد که به بررسی آن در دو قسمت می پردازیم:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۷۵۴.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۷۵

خمس اصل پول ثبت نامی

قول اول: خمس ندارد. (آیات عظام بهجت، جوادی، سبحانی، مکارم و نوری)

آیت الله نوری افزوده‌اند: ولی اگر در سال قبل از ثبت نام مستطیع بوده و تأخیر انداخته و به حساب واریز نکرده خمس دارد.
قول دوم: خمس دارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، سیستانی و وحید)
آیات عظام فاضل و سیستانی افزوده‌اند: مگر حج مستقر شده باشد و راه دیگری برای تشریف نباشد.

قول سوم: در حج واجب یا عمره اگر به وسیله‌ای آن را بر خود واجب کرده (مثل نذر) خمس اصل پول واجب نیست و در حج و عمره مستحب، واجب است. (آیت الله زنجانی).

خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود صحیحه شرعیه

قول اول: خمس ندارد. (آیات عظام بهجت و مکارم)

قول دوم: خمس دارد مطلقاً. (آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و وحید)

قول سوم: اگر قابل دریافت نیست، از درآمد سال وصول محسوب می‌شود که اگر در همان سال صرف در هزینه حج شود خمس ندارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سبحانی و نوری)
امام خمینی افزوده‌اند: ... و به حج هم برود.

قول چهارم: در حج واجب یا عمره اگر به وسیله‌ای آن را بر خود واجب کرده (مثل نذر) خمس واجب نیست و در حج و عمره مستحب واجب است مگر آن مقدار از سود که مربوط به سال تشریف است. (آیت الله زنجانی)

خودآزمایی

۱. آیا تصرف در مال متعلق خمس بدون پرداخت خمس آن جایز است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که چند منبع درآمد دارد، وظیفه‌اش نسبت به سال خمسی چیست؟ (آیت الله مکارم)
۳. مبدأ سال خمسی قهری است یا انتخابی؟ ملاک آن چیست؟ (آیت الله نوری)
۴. اگر با پول قرضی ثبت‌نام کند و قبل از پرداخت قرض به حج مشرف شود، آیا خمس به آن تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. اگر از درآمد بین سال برای حج و عمره ثبت‌نام کند و در سال اول مشرف نشود، آیا به اصل پول خمس تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله وحید)
۶. آیا پول ثبت‌نامی حج و سود آن خمس دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۷. اگر از درآمد بین سال برای عمره ثبت‌نام کند و چند سال بعد مشرف شود آیا به اصل و سود آن خمس تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله مکارم)